

**MEDI AMBIENT,
ECOLOGIA I TURISME
A LES ILLES BALEARS**

J. MAYOL – A. MACHADO

MANUALS D'INTRODUCCIÓ A LA NATURALESA, 10

JOAN MAYOL SERRA
ANTONIO MACHADO CARRILLO

MEDI AMBIENT,
ECOLOGIA I TURISME
A LES ILLES BALEARS

EDITORIAL MOLL
MALLORCA
1992

MANUALS D'INTRODUCCIÓ A LA NATURALES, 10

© Joan Mayol

EDITORIAL MOLL
Torre de l'Amor, 4
07001-Palma de Mallorca

Depòsit Legal: PM-743 / 1992
I.S.B.N.: 84-273-0689-X
Imprès a Gràfiques Miramar S.A.
Torre de l'Amor, 4
07001-Palma de Mallorca

EL PERQUÈ D'AQUEST LLIBRE

És possible viure, a les Balears de fi del segle XX, i no aportar res al turisme? La resposta que, personalment, trob per aquesta qüestió és negativa: no té sentit, si és que hom considera que viure inclou un humil intent de reflexionar activament sobre la realitat (àdhuc la responsabilitat d'intentar millorar-la). L'home viu en societat; la societat illenca és turística: en una o altra via, els qui vivim avui a les Balears, tenim una relació fonamental amb el turisme. Pensar-hi, parlar-ne, és un deure social. Les nostres illes, avui, són com són per tot un conjunt d'agents i de factor: la geologia, la biogeografia, la cultura, l'economia, la història... I entre aquells que tenen un component humà, el turisme té un pes preponderant. Econòmic, sí, però no sols econòmic: socialment i cultural és també decisiu, cabdal.

Tots els illencs –de naixença o sentiment, tant se val– vivim condicionats, de manera directa o indirecta, pel turisme; de manera que tots els que voldríem que es visqués millor (que no necessàriament vol dir pujar el nivell de vida, sinó millorar-ne la qualitat), hem de tenir present el turisme a les nostres accions o cabòries. Poc o molt, és així. Em direu que sempre n'hi ha que volen ignorar o dar l'esquena a la qüestió, i vos donaré la raó, perquè la teniu; admetrem, però, que demanar responsabilitat als irresponsables és una manera com qualsevol altra de perdre el temps (tal vegada de les més frustrants).

Pot contribuir en algun aspecte un naturalista, preocupat per la conservació del medi ambient i de la naturalesa, a la reflexió social sobre el turisme? En aquest cas, la resposta és positiva, i no som jo qui la dona. Fa un temps, em va arribar el treball Ecología, Medio Ambiente y Desarrollo turístico en Canarias, d'un confrare i amic, Antonio Machado, que donava la resposta pràctica i constatable. Antonio Machado, natural de Tenerife i biòleg (tenc dubtes a l'hora d'ordenar les paraules), ha treballat en camps molt diversos, que inclouen l'acadèmic, el

conservacionista i el polític. La seva visió no resulta parcial en absolut, ni tan sols sesgada per un fàcil maniqueisme, risc sempre viu en els grans temes. La visió en clau ecològica —ciència amb components analítics i sintètics simultanis— del fet turístic és molt suggestiva. La insularitat del plantejament la fa encara més atractiva per a nosaltres.

La lectura del text era no sols interessant per al cas canari, sinó plena de constatacions i idees perfectament extrapolables a les Balears. En algun cas, fins i tot, més que això, ja que venia a demostrar que els perills anunciats per Canàries són ja fets consumats a les nostres illes. Les idees són, més o menys, com els virus, que s'aprofiten dels organismes per a desenvolupar-se. Amb molt de gust m'he deixat infectar pels conceptes i hipòtesis de N'Antonio, i proporcionat al seu llibre —gràcies a la bona disposició del seu autor— la possibilitat d'evolucionar tot nodrint-lo amb una traducció i adaptació ben lliure, incorporant algunes disquisicions i renovant per complet la casuística exposada.

Una de les virtuts de la realitat és la seva riquesa, la seva complexitat i diversitat. Res d'això es pot esgotar en un text. Hom podria fer enciclopèdies sobre el turisme illenc, i sobre les seves repercussions ambientals. En són proves el Llibre Blanc del Turisme a les Balears (Aguiló et al 1987) i distintes tesis i tesines universitàries sobre l'afer. Aquesta contribució nostra és molt més limitada. He procurat no ignorar els antecedents d'altres autors, i n'he manllevat dades o elements. Però l'abast del treball és molt limitat: es tracta de demostrar i acotar els problemes ambientals més evidents generats pel turisme. El tema no queda complet, però la urgència del debat —la urgència de les solucions— aconsella aportar-hi elements des d'ara. Som-hi.

No es tracta ni d'un llibre de cuina (no hi ha receptes de solucions màgiques), ni d'una novel·la negra: el turisme no resulta, finalment, assassí de ningú, ni tan sols de les verges desamparades (les illes). Que el treball tenguí un abast limitat, i una gruixa magra no implica simplificar els seus principis. El text de Machado que l'ha inspirat és rigorós i consistent. Voldria que aquestes característiques, almanco, s'hagin salvat de l'adagi italià "traduttore traditore", risc evident quan el traductor gosa posar cullera sense inhibicions. Sols uns sòlida amistat ho pot permetre.

Joan Mayol

INTRODUCCIÓ

És un tòpic afirmar que l'ecologia i el medi ambient estan de moda. Segurament és fals: el concepte moda té unes connotacions frívoles i efímeres que no s'escauen en relació a aquests items. Ja fa molt de temps, que se'n parla i s'hi treballa, en temes ecològics i ambientals. Ja fa prou temps que tenen forta incidència social i política, i sembla clar que aquestes estan justificades. Però encara convé insistir en la precisió dels conceptes.

L'Ecologia és una ciència que es va iniciar el segle passat com l'estudi de les relacions dels ésser vius entre ells i amb el seu entorn. Avui és entesa de forma més global, més holística, com l'estudi del funcionament o "fisiologia" de la Naturalesa, i evidentment, l'espècie *Homo sapiens* i les seves activitats hi estan incloses. L'ecologia no s'imbrica ja sols amb la botànica, la zoologia i la història natural: la sociologia, l'economia i la política hi tenen molt a veure.

En aquest marc conceptual, els ecòlegs diferencien i parlen d'autoecologia, quan s'ocupen d'una espècie concreta; de com l'afecten els factors físics o les altres espècies, i viceversa, com els influeix ella a son torn. La visió autoecològica se centra sobre una espècie-objecte, i estudia el seu hàbitat; és a dir, estudia l'ambient on es desenvolupa, el seu medi, el que de manera redundant i un poc mossona en deim "medi ambient".

L'enfocament sinecològic, pel contrari, contempla les unitats naturals en la seva totalitat com a sistemes (ecosistemes) funcionals, on tots i cada un dels seus elements, vius o no, són importants. No hi ha "vedettes".

Aquesta distinció és molt important, ja que quan es parla de "medi ambient" de manera genèrica, ens estam referint a un de determinat, aquell definit en funció de l'espècie *Homo sapiens* L. 1758. És, per tant, un concepte autoecològic.

Un cartell d'alumini mal ubicat al mig del camp és (sin)ecològicament inert, o amb una incidència mínima a l'ecosistema. En canvi, en termes

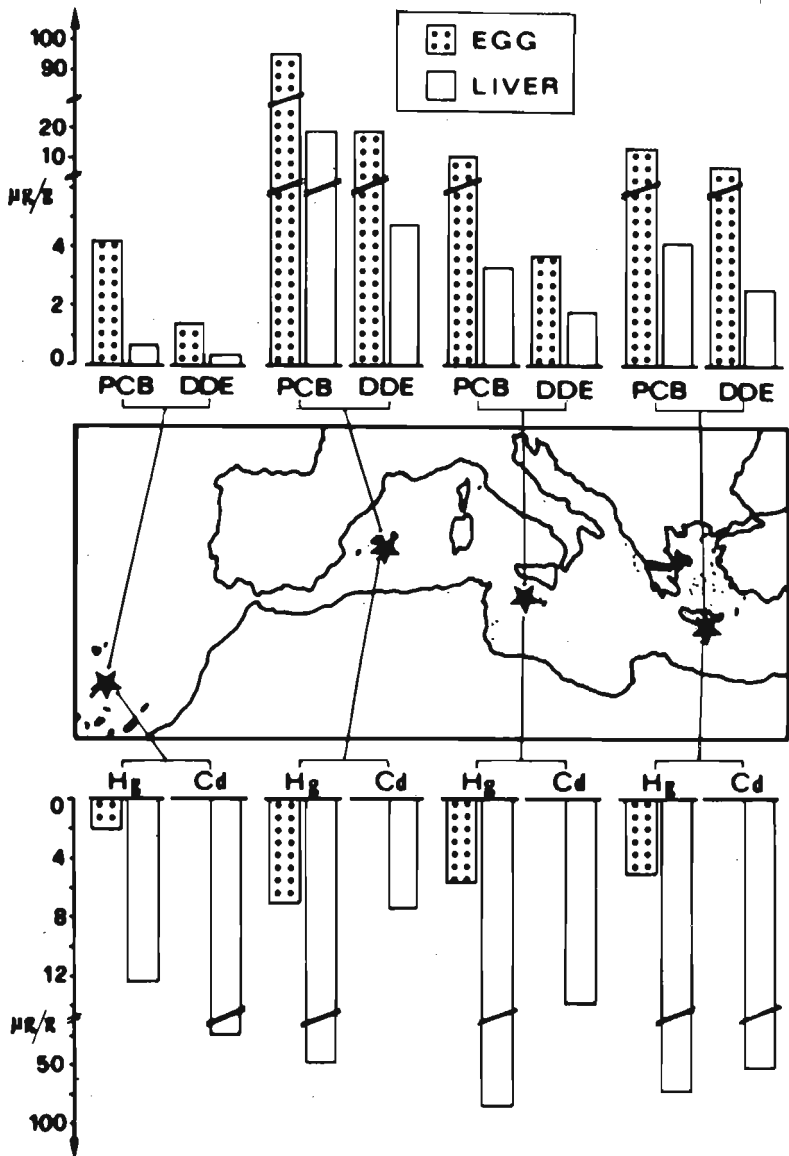
medi-ambientals (vist per l'home) pot ser un autèntic atemptat (paisatgístic). L'espècie humana excel·leix sobre els altres animals per incorporar elements culturals (com l'estètica) a les seves exigències autoecològiques.

Les normes de qualitat (ambiental) de l'aire estableixen nivells màxims de SO₂ tolerables per a la salut de l'home, sense preocupar-se, posem per cas, de si els líquens han deixat d'existir a nivells molt més baixos com, en efecte, succeeix. De fet, però, també això ens ha d'interessar directament: la mort dels líquens indica un procés de contaminació incipient, més senzill de corregir als seus inicis; altrament, són coneguts també els processos de concentració de determinats contaminants que, malgrat que siguin rars al medi, poden atènyer nivells perillosos als organismes. Un exemple local: els virots de Cabrera (un medi ambient, diríem, privilegiat i impol·lut) tenen concentracions alarmants de metalls pesants i d'insecticides al seu cos. Òbviament, el problema no és a Cabrera, és a tota la Mediterrània: és un problema que pot afectar el medi ambient de milions de persones.

L'actitud d'interès exclusiu a la nostra espècie està justificada històricament per un antropocentrisme primari, miop tal vegada, que ha caracteritzat l'esdevenir humà; és evident, però, que a la darrera dècada comença a canviar, no sols per altruisme, sinó també per una millor comprensió dels macro-processos biològics que governen la biosfera, al cap i a la fi, el medi ambient de la nostra espècie, una de les més difoses que hi ha. Problema d'escala, tal vegada, però l'home es considera la mesura de totes les coses.

Fins a temps molt recents, la preocupació dominant en temes ecològics tenia una dimensió local, amb matisos intel·lectuals o romàntics i es basava en l'efecte negatiu del desenvolupament econòmic sobre la natura. Avui, la capacitat tecnològica de l'home i les disfuncions ecològiques que provoca en el medi, de manera directa o a través dels productes que hi allibera en concentracions supranaturals, ha ultrapassat l'escala domèstica de la seva capacitat de resposta i esmena. Els problemes no són ja locals, nacionals o estatals, sinó clarament globals. Els papers s'inverteixen, i la preocupació fonamentada i seriosa ha arrelat a instàncies internacionals (Vegeu l'Informe "Brundtland" de l'ONU;¹ o el

¹Informe de la World Commission on Environment and Development, «Our Common Future»

Resultats d'anàlisi de pesticides i metalls pesants a virots de la Mediterrània. Les mostres de Cabrera tenen els nivells de residus d'insecticides i de metalls pesants notablement més alts que altres localitats mediterrànies, possiblement per la situació relativa de les nostres illes respecte de les riberes industrials continentals, o per les àrees, encara mal delimitades, on aquestes aus passen part del seu cicle anual. (De RENZONI et al. 1988)

Work Bank, 1987) que es comencen a preocupar seriosament dels efectes que la limitació dels recursos naturals, la seva degradació i els desequilibris ecològics en general tendran necessàriament sobre el desenvolupament econòmic.²

Ecologia i Economia han d'anar de la mà, cosa no sols factible, sinó lògica i fins i tot necessària, sempre que aquesta darrera no sigui entesa sols com a pur mercantilisme monetari.

Turisme i Medi Ambient

Cal insistir en les diferències entre "ecològic" i "medi-ambiental", perquè aquests termes s'utilitzen indistintament, sense percebre'n els matisos i continguts. Aquesta imprecisió s'accentua quan s'utilitzen referits al sector turístic, i això és, al nostre entendre, especialment greu, ja que en aquest context el seu ús és sovint interessat.

En general, i sobretot en un passat recent, en un context turístic es parla d'ecològic o ambiental amb un sentit escenarià, induït per la tòpica "moda" de l'ecologia.

Si l'entorn o el marc d'un projecte determinat és salvatge, agrest o natural, ràpidament s'utilitza amb finalitat de "marketing" el terme "ecològic". Hom coneix projectistes, promotors o batles que qualifiquen les urbanitzacions d'ecològiques simplement perquè inclouen molta zona verda (sigui de gespa, d'acàcies o de cactus), i encara més si hi afegim algun camp de golf. Hom valora simplement l'anatomia, la clovella o aspecte extern de l'actuació, utilitzant estereotips totalment aliens a la realitat ecològica i fisionòmica dels ecosistemes locals.

Aquestes exigències de qualitat ambiental s'han estès ràpidament a altres aspectes de la percepció sensorial. La platja no sols ha de ser bella i assolejada: no hi acceptarem un determinat nivell de renou, ni d'olors desagradables, ni la presència de bacteries fecals a l'aigua, etc... Fins i tot la presència massiva d'alga (que resulta un magnífic conservador físic de l'arena a l'hivern) no hi és admesa: la neteja elimina restes ben naturals, i fins i tot atractius (les màquines recullen les llosques de cigarretes igual que les copinyes!) de la platja. Anam fixant progressivament els òptims

(1987, Oxford University Press). Versió castellana a «Alianza Universidad».

²Costing the Earth. A survey of the environment. The Economist. 2-3 Sept. 1989.

ambientals de l'*Homo sapiens*, i encara de l'*Homo sapiens* urbà. Qualitat ecològica s'ha fet sinònim de salubritat biològica, confort i estètica en un àmbit físic determinat. Les famoses "banderes blaves" de la CEE a les millors platges europees en són un exponent òptim. Normalment, en aquestes platges, la vegetació dunar hi ha estat arrasada: ambientalment poden ser correctes per a l'espècie humana, però ecològicament, de platja en tenen poc, hom hi ha fet malbé la bio-diversitat i estan destruïdes.

El sector turístic s'ha interessat al medi ambient de manera una mica egoïsta, en tant que suport físic d'aquesta activitat econòmica. El medi ambient no ha estat per al turisme un impediment, sinó un recurs i una oportunitat (Pigram, 1980). Afortunadament, el turisme és una activitat ecològicament i sobretot ambientalment exigent: la indústria pot rutllar en un entorn contaminat, com l'agricultura o altres sectors; el turisme hi té més dificultats, i en conseqüència, es preocupa del medi quan la natura comença a ser un bé escàs, i quan els problemes -normalment fruit de l'activitat econòmica dominant, el turisme en el nostre cas- són ja tan importants que amenacen directament la seva continuïtat. Amb la consigna implícita d'evitar la mort de la gallina dels ous d'or, se celebren molts congressos, simposis i conferències internacionals³ oficialment preocupats pel medi ambient, quan el que preocupa en realitat és el manteniment i la continuïtat del desenvolupament turístic. Però la lliçó ja s'hauria de saber bé: el turisme i el medi ambient estan lligats de manera inseparable: si aquest es deteriora, el turisme es deteriora. Si arriba a morir, el turisme morirà.

Existeix, a més, una nova preocupació pels temes "ambientals", directament lligada als moviments "ecologistes"⁴, "conservacionistes" o "verds". Aquests moviments socials han adquirit una tal influència en la seva lluita per models diferents de desenvolupament o en la defensa de valors singulars del territori, que qualsevol inversor prudent s'informa sobre la seva existència, implantació i força real. Sap que afronta factors no estrictament econòmics, i aliens al seu àmbit normal d'activitat, amb

³Congreso de Economía y Turismo del Mediterráneo Occidental (Madrid 1972), European Conference on Tourism and the Environment (Jersey 1979), Regional Seminar on Tourism and The Environment (Cyprus 1980), The Impact of Tourism on the Environment (Paris 1982), Workshop on Environmental Aspect of Tourism (Madrid 1983), etc...

⁴Cal no confondre ecologisme i ecologia, ni ecologista i ecòleg, confusió similar a socialisme / sociologia, o socialista / sociòleg.

una elevada capacitat d'incidir sobre la seva inversió. Els exemples, al cas de les Balears, estan a la ment de tots.

Turisme i Ecologia

Els especialistes en gestió de l'oci (Manning 1979) distingeixen per a un territori determinat les capacitats d'acollida física (quanta gent hi cap físicament), l'ecològica (quanta pot resistir l'ecosistema sense alterar-se sensiblement) i la psicològica (quanta toleren les pròpies persones).

En principi, no es tracta d'enllaunar turistes a una illa, de manera que prescindirem de la primera categoria (utilitzada, aïllàs, per a calcular oficialment la "capacitat" de les platges)⁵ i centrarem la nostra atenció a les altres dues.

Es manifesta una certa autoregulació del sector turístic en funció de l'oferta-demanda segons la capacitat de càrrega psicològica de les distintes zones. Els turistes seleccionaran una platja més o manco estibada segons els seus propis gusts personals, el mateix que passa en relació al deteriorament ambiental perceptible (més o menys fems). Per això, quan hom s'aproxima als màxims de nivells de tolerància, el propi sector reacciona i intenta de corregir-los (neteja de platges, tractament d'aigües, paisatgisme). Les solucions es mantenen en el seu àmbit d'actuació. Són plausibles, però, com ja apuntàvem abans, tenen més a veure amb el turisme, amb el seu manteniment, que amb l'ecologia.

I és que el que resulta bo per al turisme, pot no ser-ho per al territori. Una àrea pot reunir condicions òptimes per a una promoció (platges, sol, facilitat de construcció, comunicacions), però la forma, la dimensió o la implantació projectades poden ultrapassar la capacitat ecològica d'acollida de la zona. És a dir, suposaria una transformació, tal vegada irreversible, dels ecosistemes del lloc, amb conseqüències que poden ser negatives per a la població local i les seves activitats, i fins i tot per a la pròpia economia turística (erosió, reducció dels recursos hídrics, etc...)

També hi ha qui pensa que el desenvolupament turístic es pot instal·lar a qualsevol punt, de manera asèptica i aïllada, amb una

⁵Veure «Plan Indicativo de Usos del Litoral» MOPU... D'altra banda, el Llibre Blanc del Turisme quantifica les platges existents en 13m² per plaça a nivell de Balears, i a menys de 3m² per plaça a la Badia de Palma.

dependència mínima o nul·la del “hinterland” o entorn, important tots els recursos (fins i tot mà d’obra) o produint autàrquicament tot el que calgui. El territori seria merament un suport físic, escènic, dels enclavaments turístics. Fins i tot la viabilitat teòrica del sistema és discutible: què passa amb els residus? A certes escales, és simplement impossible desenvolupar “bombolles” turístiques ecològicament i socialment tancades i aïllades del territori on s’assenten. Tard o d’hora afloren desequilibris, i fins i tot assumint que un tal “turisme probeta” fóra tècnicament factible, volem creure que ningú no el veurà com políticament desitjable.

Les disfuncions ecològiques no són òbvies, al principi, sinó que es manifesten de manera progressiva i paulatina. Existeix normalment un desfasament entre la percepció d’un fenomen ambiental i la seva pròpia existència, sempre anterior.

Pocs són els promotors que autolimitin el negoci de manera voluntària, sensibles als arguments ecològics i en favor de tercers. Ben al contrari, el que pot, deixa les càrregues ambientals i els requeriments d’infraestructura als que vénen darrera o al sector públic. Tots els qui coneixem mínimament l’evolució de la depuració d’aigües residuals a les Balears en tenim un exemple magnífic, que no seria l’únic.

La tasca correspon, doncs, al sector públic: cal controlar, establir límits, vetllar per la salut ecològica del territori i reconduir les deseconomies generades. En depèn el resultat: conflicte, coexistència o integració. En definitiva: el turisme com a benefici general, o com a negoci especulatiu.

Turisme i Política

Actualment, la classe política compta ja amb una certa consciència dels problemes ecològics i ambientals (o, almenys, de les seves potencials repercussions socials i electorals), però en general es tracta d’una preocupació no substantiva, sinó referida als seus efectes sobre sectors econòmics dinàmics, com el turisme. I per a bona part dels polítics sincerament preocupats per la qüestió, es tradueix en actituds etèries. Poc se sap de com procedir. Els problemes ecològics es manifesten a gran escala, actuen a mig i llarg termini i sovint per acumulació de petites accions que separadament semblen inoqües. El turisme s’implanta de manera local, sorgeix puntualment, en temps històricament curts, i té la

capacitat d'evolucionar de manera vertiginosa.

El 1980, es va presentar l'"Estratègia Mundial per a la Conservació". A nivell estatal, fou el Rei qui la va avalar, i el Govern en va aprovar una versió espanyola el dia 6 de juny. A les Balears, el document ha estat publicat i difós pel Parlament. En certa manera, hem assumit (a nivell teòric) l'ecodesenvolupament de manera oficial. No es tracta de copsar els guanys immediats, de primera instància i poca durada, sinó que, en interès ben nostre, hem de garantir un procés mantingut, amb un mínim de riscos en la travessia. En altres mots: desenvolupament econòmic viable a llarg termini, durador i sostenible (Barbier, 1987).

L'ecodesenvolupament obliga a polítiques sectorials integrades entre elles i amb el territori, la taula de joc comú. Així ho preconitzen en general les institucions internacionals, i en concret en el que pertoca al turisme, com ho demostra un recent Seminari del Consell d'Europa, organitzat amb tal fi.⁶ Però la integració dels projectes turístics, com ha estat concebuda fins avui, és una fal·làcia.

Si analitzam els projectes "integrats" ens trobarem amb una certa adaptació de l'obra civil a la fesomia de l'entorn, una certa integració paisatge-escenari (estils constructius, colors, acabats, teula...) L'autèntica integració ha d'anar més enllà, i s'ha d'imbricar a l'ecologia de la zona, i a la seva cultura. Caldria una integració funcional i no aparent, que segueixi, o almenys respecti, els cicles naturals i els costums socials; sense violències, sense transformacions profundes, sense aniquilacions. Acceptar la integració com a objectiu en política turística implica assumir condicionants importants, restriccions fortes, especialment a territoris insulars, d'ecologia fràgil i societats locals ben caracteritzades (Consell d'Europa 1980). Se n'ha escrit i teoritzat molt més del que s'ha fet, i els exemples d'autèntica integració són escassos (Bodowsky 1977).

Sociològicament, les conseqüències d'una no integració són la marginació, l'alienació. Des del punt de vista ecològic, és encara més complex: els fluxos naturals s'alteren, es perd diversitat biològica, es produeix regressió, banalització dels elements, ruptura del *continuum naturalis*, minva la productivitat, s'eutrofitzen aigües i sòls, etc...

En termes d'autèntica economia de l'ecodesenvolupament, un projecte

⁶"Tourisme et politique intégrée de planification. Alternatives au Tourisme de masse afin de préserver un environnement intact". Consell d'Europa. Xipre, 1-2 Sept. 1989.

LES ILLES BALEARS, UN MEDI SINGULAR

Les Balears són illes. Això és una evidència, però les implicacions biològiques d'aquesta afirmació sovint són ignorades o oblidades. El nostre territori, un total de 4.813 kms² que rep cada any molts milions de turistes, és un territori geogràficament limitat i dividit. Fa milions d'anys que existeixen, les Balears, separades del Continent. Ben igual que els turistes, que necessiten volar o navegar per arribar a les platges illenques, la resta de la fauna i la flora que constitueix els ecosistemes balearics (i que per tant constitueix una part essencial del que coneixem com a Illes Balears) va arribar per mar o per aire, amb un mínim conjunt d'excepcions que perviuen a les Illes, des de l'època anterior a la separació de la península. En qualsevol cas, el temps que ha transcorregut implica, per moltes de les espècies que arribaren en temps antic, l'actuació sobre elles del fenomen biològic tal vegada més important: l'evolució. Insularitat i evolució, vet aquí els dos elements fonamentals per entendre i per apreciar el medi natural illenc. Parlem-ne.

La singularitat de la natura

Les illes es caracteritzen per dos fenòmens essencials: el nombre d'espècies que les ocupen és relativament inferior als d'extensions similars dels continents, però amb un nombre major d'elements originals. Algú les ha comparades a determinats clubs selectes, on hi ha una forta limitació de l'admissió de socis per garantir un sostre social determinat (que perden així el gust de comptar amb G. Marx, que mai acceptaria ser membre d'un club que fos tan poc selectiu que l'acceptas com a tal). Aquest no és un llibre de natura, i seria llarg descriure aquest fenomen, de manera que ens limitarem a exposar dues baules de la cadena, tal vegada les extremes, a tall d'exemple de l'interès de la natura balear.

La botànica, un tresor conegut des d'antic

Les primeres exploracions botàniques de les Balears, ja al segle XVIII, varen provocar entre els naturalistes una viva impressió. Serveixi de prova la carta que Carl Linné adreçava a Richard després de conèixer els seus treballs sobre les Balears:

*Floram tuam Majoricam s. Balearicam, quan mecum communicavit D. Hemquist, legi et relegi et multoties cum sumo oblectamento; et audeo dubitare num allium ullus eam legat majori cum fructu et utilitate: queso eam typis mandes, quan primum fieri queat, ut omnes Botanici salientur iisdem, quos ego deliciis... ..Bone Deus, felices isti incoloe habent in suis pratis omnes istas plantas, quae exornant nostros hortos etiam academicos...** (Upsaliae, 16 Febrer de 1770)

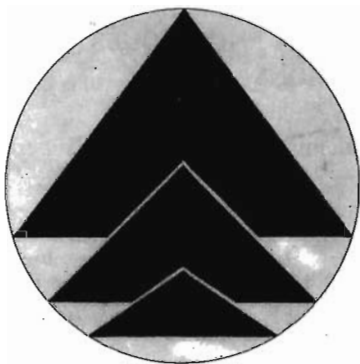
Centenars de treballs de botànics de tot el món avalen i confirmen la riquesa del patrimoni botànic de les Balears, ja assenyalat quasi poèticament pel pare de la sistemàtica i de la biologia moderna. Val la pena reflexionar-hi un instant: l'home que més espècies ha descrit i batiat mai, ens va suposar (fa més de dos segles) a prop de la felicitat per disposar d'aquesta riquesa vegetal al nostre entorn! La nostra societat, que es considera culta i desenvolupada, n'és conscient? Quins són els recursos que destina a conservar i disfrutar d'aquest patrimoni?

Però parlem de plantes. Quina és l'explicació, d'aquesta diversitat? La Mediterrània en el seu conjunt ha estat un territori d'història geològica molt variada, canvis climàtics i ecològics, però no ha estat afectada per les glaciacions, que esborraren gran part de la diversitat genètica on es produïren, ni per les dures desertitzacions igualment empobridores presents al seu límit meridional. Cada etapa històrica, en condicions ecològiques distintes, ha influït directament sobre l'evolució de les espècies, i els distints ambients que pot oferir un país de variada geomorfologia són refugis de plantes originades en èpoques de climatologia distinta. Per això hi ha a les Balears espècies que es troben sols aquí i a una o dues altres localitats mediterrànies, sigui Còrsega,

*"Vaig llegir una vegada i una altra, i molt sovint amb gran plaer, la teva flora mallorquina, és a dir Balear, de la qual m'ha parlat D. Hemquist; m'atrevesc a dubtar que qualcú més la pugui llegir amb més fruit i profit; et prec que la remetis a la impremta, tan aviat com això sigui possible, a fi que tots els Botànics se'n pugin aprofitar, als quals jo deliciosament... Bon Déu! Aquests feliços habitants tenen als seus camps totes aquestes plantes, que adornen els nostres parcs i jardins..."

ESTRATÈGIA MUNDIAL PER A LA CONSERVACIÓ

La conservació dels recursos vius per a la
consecució d'un desenvolupament sostingut

Elaborada per la Unió Internacional per a la Conservació
de la Natura i dels Recursos Naturals (UICN)

amb l'assessorament, la cooperació i el suport financer del
Programa de les Nacions Unides per al Medi Ambient (PNUMA) i el
World Wildlife Fund (WWF)

i en col·laboració amb
l'Organització de les Nacions Unides per a
l'Agricultura i l'Alimentació (FAO)
i l'Organització de les Nacions Unides per a
l'Educació, la Ciència i la Cultura (Unesco)

Edició promoguda per

Parlament de les Illes
Balears

1988

Versió catalana de l'estratègia mundial per la conservació de la natura, publicada del Parlament de les Illes Balears.

Creta o qualsevol altra: com els supervivents d'un naufragi separats per la tempesta, però que continuen perpetuant els seus cromosomes en un indret favorable. Per altres vegetals, en canvi, el refugi és únic, o bé ha determinat canvis històrics d'una entitat tal que avui aquests organismes són ja d'espècies distintes a les de qualsevol punt del món, el que es denomina un endemisme. Els endemismes són especialment abundants a les illes. El cas de les Balears és molt significatiu, com es recull al quadre I. Cal saber, tanmateix, que illes oceàniques (que mai han tengut contacte amb el continent) amb climes encara més estables, tenen una riquesa encara més gran, com es recull igualment al quadre.

QUADRE 1

PLANTES VASCULARS ENDÈMIQUES DE DISTINTES REGIONS

Localitat - N° d'endemismes i densitat de id. per 1000 Km²

	N	D		N	D
Escandinàvia	6	0,008	Itàlia	142	0,43
Gran Bretanya	15	0,06	Balears	65	13,5
França	80	0,14	Canàries	670	90

Un fenomen espectacular, certament. I d'una importància biològica i científica transcendental: cada espècie té en els seus cromosomes una informació irrepetible sobre el passat de la Terra, i la clau per la síntesi de composts orgànics únics, la immensa majoria dels quals ens són encara desconeguts. Aquest és el gran valor de la natura illenca, la seva originalitat inclou gens únics, irrepetibles i irrecuperables en cas d'extinció. I sols els illencs som responsables de la seva conservació.

El descobriment zoològic més recent

El segon exemple a exposar és el d'un humil amfibi, que els pagesos mallorquins coneixen des de temps immemorial, però que fa encara dotze anys no havia estat vist mai per un científic: el Ferreret. Es tracta d'un

Alguns endemismes notables de la muntanya mallorquina. 1. *Hypericum balearicum*. 2. *Helichrysum ambiguum*. 3. *Teucrium subspinosum*. 4. *Thymelaea myrtifolia*. 5. *Astragalus balearicus*. 6. *Digitalis dubia*. 7. *Crepis triasii*. 8. *Phlomis italica*. 9. *Pastinaca lucida*. 10. *Teucrium asiaticum*.

petit granot que habita les fissures calcàries d'indrets inaccessibles de la Serra de Tramuntana. Sols se'l coneix a alguns torrents esquerps, i no n'hi ha gaires centenars d'individus adults.

El Ferreret és un testimoni viu del passat pre-humà de les Balears. Abans que la nostra espècie arribàs a les Illes –fa sols sis o set mil anys a tot estirar– hi havia ferrerets arreu. Havien evolucionat amb pocs predadors, i no tenien gaire competidors per habitar els llocs humits. Però l'arribada de l'home significà, en termes pràctics, un contacte obert (un “pont” biogeogràfic) amb el continent, i dotzenes d'espècies animals que mai havien pogut travessar la mar ho feren amb els bolics dels navegants. De manera voluntària o accidental, arribaren cabres (que acabaren amb un estrany antílop endèmic, el *Myotragus*), rates (competidores de l'*Hypnomis*, una rata cellarda de gran talla, que alimentava una òliba gegant, la *Tyto balearica*, també extingida), serps, granots, calàpets... Afortunadament, alguns dels animals que havien poblat les illes abans de l'home, alguns testimonis directes de la nostra prehistòria més reculada, han pogut sobreviure a medis especialment favorables: les sargantanes als illots o els ferrerets als torrents de la Serra. I encara, a la dècada de la biotecnologia, a l'era de l'exploració espacial, es poden trobar en aquest trescat racó de la vella Europa, espècies desconegudes de vertebrats...

El Ferreret és un exemple singular, de raresa extremada. Però tenim també desenes de subespècies de sargantanes endèmiques, que escriuen de fa segles una història evolutiva als illots balearics. I caragols insulars, i escarabats únics... Tot això forma part de l'essència de les illes.

Quants tresors no amaga, encara, la natura illenca?

La fauna i la flora, en un marc excepcional

Hem posat dos exemples, que podrien ser cent. Aquesta és la naturalesa de les Illes. Per cloure els comentaris amb un corolari final, deixam la ploma a un altre naturalista insigne, Oleg Polunin, que ha contribuït probablement més que cap altre botànic a la difusió popular del coneixement de les plantes europees amb els seus llibres, traduïts a les distintes llengües del continent. A les pàgines de la seva *Flowers of South-West Europe A Field Guide* (1976) es refereix als endemismes mallorquins amb aquestes paraules:

El Ferreret és una espècie exclusiva de la muntanya Mallorca, en perill d'extinció.

...la majoria es donen a la "regió nubosa", les muntanyes de la costa Nor-oest, on es dona una combinació única de clima i ambient, amb pluges abundants i gran humitat, amb arrecerades gorges calcàries, penyalars exposats i roques erosionades fantàsticament i gleres que, en conjunt, formen un dels més bells jardins de roca natural de tota la regió mediterrània occidental.

És aquesta, la informació que reben els visitants de les illes? Ailàs, no. Quan els fulletons informatius o les guies turístiques es refereixen a les plantes illenques, rares vegades es passa enllà dels tòpics ametlers florits o les retorçades oliveres (plantes valuoses, però que no són d'origen illenc), quan no es donen dades simplement falses. Un cas flagrant de desinformació (i mostra de la pobra opinió que es té a nivell empresarial del nivell cultural o mental dels visitants) és el cas del que s'anuncia com el "major jardí botànic d'Europa", un muntatge turístic que té certament valors ornamentals i estètics, però gens ni mica de criteri ni informació científica sobre la flora del país.

Fràgil natura

L'originalitat de la natura illenca té una contrapartida important: la seva fragilitat. Ja hem assenyalat com els ecosistemes de les illes, a més de comptar amb un nombre relativament important d'endemismes, estan integrats per poques espècies en relació a les que existeixen en superfícies continentals equivalents. Els ecosistemes insulars se n'han de desfer amb manco elements, cosa que implica la seva fragilitat (baixa homeòstasi) tant en estructura com en funcionament. (v. Müller-Dumbois, 1981). Això amplifica l'efecte de qualsevol alteració, que pot suposar efectes catastròfics. Vegem-ne alguns exemples:

El 91% de les aus extingides en tot el món en època històrica (127 espècies!) son formes insulars (Thomson, in Williamson, 1981).

El Llibre Blanc del Turisme (Aguiló et al 1987) considera que, dels 36 endemismes vegetals en situació crítica, 34 estan amenaçats de manera directa o indirecta, precisament per activitats turístiques.

A la Península, es coneixen aproximadament 6000 plantes silvestres, de les quals sols un 2% són espècies introduïdes procedents d'altres regions (Gómez Campo 1985). El 98% restant de la flora ibèrica és autòctona. A les Balears, no coneixem cap estudi al respecte, però se sap que, a nivell general, les illes són molt susceptibles de ser invadides per espècies foranes (v. Brown & Gipson, 1983). Per a considerar un cas insular ben conegut, assenyallem que a Canàries de les 2.200 plantes conegudes, un 37% són introduïdes o asilvestrades (Krämer 1982). Moltes d'aquestes invasores —en un fenomen paral·lel al que hem assenyalat per a la fauna quaternària insular— ocupen i desplacen a les espècies autòctones. A més sobre la flora actua també el bestiar domèstic, i ho pot fer el bestiar cinegètic que motivacions lúdiques o econòmiques poden portar a les illes. Amb el deteriorament de la coberta vegetal sobrevé l'erosió i la pèrdua dels sòls, i els ecosistemes queden alterats i empobrits de manera irreversible.

Aquestes qüestions són ja antigues al món climàtic mediterrani; tots hem llegit alguna cosa dels greus problemes ecològics ocasionats pels conills introduïts a Austràlia: devastaren la vegetació de regions molt grans, arruïnaren els ramaders i ocasionaren l'extinció de mamífers autòctons (marsupials) per la competència sobre l'herba, el seu aliment. No hi ha cròniques detallades, però si consideram que el conill no és

autòcton de les Balears i que els colonitzadors romans sol·licitaren de l'Emperador August (Blanes et al. 1990) l'auxili de les seves poderoses centúries contra el devastador lagomorf, podem fàcilment intuir un succeït ben similar a l'australià i molt més proper geogràficament, encara que llunyà en el temps.

Les illes són fràgils i han patit per aquesta fragilitat. Per això hem d'apreciar més encara el que persisteix, i valorar amb cura qualsevol actuació per evitar malifetes irreversibles.

La pèrdua d'una espècie o d'un espai natural és irrecuperable, i significa un empobriment no sols per als actuals habitants de les Balears, sinó a totes les futures generacions! Caldria reflexionar, en aquest sentit, abans de prendre cap decisió que pugui comprometre la conservació del patrimoni natural. Quina és la majoria qualificada que la legitima? La dels actuals habitants, la dels actuals votants...?

Les Illes, micromons

Cal destacar, també, una altra característica del món insular, una de les claus del seu atractiu: el seu caràcter microcòsmic. Les illes formen ecosistemes tancats, concrets i abastables. Culturalment és fàcil d'entendre: els illencs, forçats a una autarquia relativa, han procurat trobar a cada illa tot allò que han pogut obtenir. És clar que la mar permet importar recursos o béns exteriors. Però sempre és més difícil, i s'hi afegeix, en termes econòmics, un valor immaterial i improductiu: el transport (el cost de la insularitat és un concepte ben conegut dels economistes). Fora d'una illa, serien inexplotables els hortets dunars o les petites terres de gra de La Mola, ambdós a Formentera, per assenyalar un exemple extrem. Però també ho serien, molt probablement, els vinyets mallorquins, l'horta d'Eivissa o les explotacions no ramaderes de Menorca. El geògraf B. Barceló (1970) ho ha descrit amb claredat: *Les illes (Balears) formen, cada una d'elles, un microcosmos en què la varietat del paisatge, malgrat l'extensió reduïda, més aviat sembla una reducció a escala de comarques i regions continentals, essent aquesta una de les característiques destacades i que ràpidament és captada fins i tot pel més distret dels visitants.*

Té, això, equivalent ecològic? Certament: hom pot copsar que el paisatge illenc té tendència al mosaic, a la tessella. I les arrels del

L'aigua és un factor limitant per al desenvolupament quantitatiu de la indústria turística. Font als Amunts d'Eivissa; la tipologia de construcció demostra l'apreci dels illencs per aquest recurs.

fenomen no se'ns oculten. Hi ha un factor natural: el clima. A les illes, la influència del mar és molt gran, però també molt variable, segons la distància de cada punt al litoral. El relleu i el règim dels vents dominants accentuen aitals diferències, i els ecosistemes acusen aquests fets. Així, la zonació altitudinal de vegetació en una zona continental requereix diferències topogràfiques molt més grans que a una illa. La humitat de condensació o la presència de sal a l'aire són, òbviament, molt més importants a les illes, i depenen molt directament de la distància a la costa. El segon factor no és menys important: les terres mediterrànies, poblades i transformades de temps antic, acusen arreu l'acció humana. Si l'home fa de les illes mons en miniatura, els ecosistemes de les illes també es transformen a aquesta escala. És clar que això elimina ràpidament les espècies que exigeixen grans ecosistemes —com són els grans depredadors— i aporta un component artificial als ecosistemes. Però no canvia la realitat dels fets: a les illes, l'àmbit espacial dels ecosistemes tendeix a ser més petit que al continent, i l'home accentua aquesta tendència natural.

Com una gran cisterna urbana, els embassaments de la Serra emmagatzemen l'aigua de pluja per al consum dels ciutadans i els turistes.

Les illes són, naturalment i cultural, mons en miniatura. I això que pot semblar poc o molt simpàtic, té també el seu caire negatiu ja que aquesta escala afecta igualment els problemes, i alteracions o degradacions tolerables al continent poden tenir efectes catastròfics sobre els ecosistemes insulars. Allò que seria tolerable al continent, no ho és a una illa. Allò que una societat accepta a Andalusia (posem per cas), no és admissible a les Balears.

Recursos limitats

És clar així que els nostres micromons tenen limitats els recursos naturals i la seva capacitat de resistir o adaptar-se als canvis o traumes que l'home pot induir. Molt en especial, hi ha tres recursos, a les Balears, que resulten limitants: l'aigua, el sòl i l'energia. Aquests són els factors que modelen, bàsicament, la capacitat de càrrega d'un territori i, en conseqüència, sobre els quals bascula la seva ecologia i la seva economia.

D'aigua, en tenim la que plou, i n'hem perduda molta. Res més fantasiós i infundat que els rius subterranis que vénen del continent (els tòpics populars parlen dels Pirineus, però n'hem escoltat alguns més

Es Murterar. Central elèctrica de carbó, que subministra corrent a Mallorca i Menorca.

hiperbòlics que arriben a Noruega, per trobar l'origen de les aigües subterrànies!). Podem aprofitar sols una part de l'aigua que plou cada any sobre les illes. I encara cal tenir present que incrementar el nivell d'aquest ús pot repercutir en la conservació dels ecosistemes. Existiria S'Albufera si totes les aigües de la seva conca fossin captades i utilitzades? Sobreviurien els ferrerets si es fessin nous pantans a la Serra? La colònia d'aquest amfibi que existia al torrent d'Aumadrà va ser extingida per la construcció de l'embassament de Cúber. No som, per dir-ho curt i clar, l'única espècie que necessita aigua, a les illes. Tenim la que hi ha, però no tota és nostra.

¡Que lluny queda l'afirmació del savi Anselm Turmeda, quan descrivia la seva Medina Mayurca com una "ciutat travessada per un petit riu... nombroses fonts irriguen tots els punts de l'illa i van a desembocar a la mar..."! (any 1400 aproximadament) (Marfany, JL. 1965). La deforestació i l'erosió de l'illa va acabar, ja fa molts d'anys, amb els cursos d'aigua permanents. Fins i tot el famós "riu" de Santa Eulàlia d'Eivissa, que tal vegada va hostatjar peixos d'aigua dolça fins a ben entrat aquest segle —segons alguns especimens conservats al "Museo Nacional de Ciencias" a Madrid—, és avui un torrent ocasional, que pot

Molins de vent, una font tradicional d'energia a la ruralia de Mallorca i Eivissa són els molins de vent, avui en gran part abandonats, com a conseqüència d'una polítics energètica errònia.

passar ben sec mesos, o anys fins i tot. La limitació del factor aigua és clau. Ens hi referirem amb més detall.

El sòl: una limitació més. Sabem que el sòl fèrtil és un producte de la geologia local i el clima, que al llarg de tot el procés de la successió ecològica, creen el propi suport de la vegetació, que a la vegada nodreix i congria el propi sòl. Així, són precisament els alzinars, els boscos més complexos i estabilitzats de la nostra latitud, els que determinen els millors sòls. Les madones sempre han volgut pels seus cossiols la “terra de mata”. La terra dels alzinars és “terra fusca”, amb un alt contingut en humus i, per tant, la “terra de mata” a escala illenca (no debades la mata és una de les espècies característiques dels alzinars). Bona part de les millors terres de conreu illenques estan situades en el domini potencial de l'alzinar, la regió que degué ser ocupada per aquests boscos abans de l'expansió agrícola dels illencs, fa sols alguns mil·lennis. Els boscos patiren recessió per la competència per la superfície del sòl, però també hi fou expoliada la terra —transportada a les marjades, de les quals tenim alguns milers de kms. sols a Mallorca— i el propi bosc ha estat la font energètica (llenya i carbó) més important de l'illa fins a ben entrat aquest

segle. No sempre s'ha explotat amb prudència i mesura, cosa que explica la degradació de la vegetació forestal i l'erosió del sòl, que l'ha feta irreversible.

Avui es cultiva a les illes, aproximadament, un 53% del territori, però sols un 4,8% (24.000 Has) ho és en reguiu (Salva, 1985). Aquestes xifres no han variat substancialment al llarg del darrer segle (segons les xifres aportades per Salvador 1869), però certament molts de conreus marginals, i molt especialment en terres de muntanya, s'han abandonat, per manca de rendibilitat i per erosió. En especial, cal assenyalar que els episodis torrencials, propis de la nostra climatologia mediterrània, poden ocasionar en poques hores pèrdues de sòls de milers de TM, com es comprovà dramàticament amb les torrentades de 1989. La protecció forestal de capçaleres i marges de torrents són actuacions tan necessàries com oblidades a la pràctica.

L'aprofitament energètic ha variat de manera molt substancial al llarg del temps. Els sistemes econòmics tradicionals, mantinguts durant centúries, es basaven en tres fonts d'energia: animal, per moltes tasques agrícoles i de transport; eòlica, per la navegació i algunes indústries agràries, i vegetal (llenya o carbó), per als usos domèstics. La contribució de l'energia hidràulica ha estat a les illes quasi anecdòtica (alguns molins d'aigua, a la Serra). L'energia eòlica ha tengut més ús: han arribat a funcionar a Mallorca més de 1200 molins, per treure aigües freàtiques de reg. L'energia fòssil (lignits) comença a ser explotada a la segona meitat del XIX, i sols en aquest segle és important o definitiva la contribució de les fonts exteriors (carbó i petroli).

Al llarg del temps, els illencs hem lluitat per superar els factors limitants, aigua, sòl i energia: captacions subterrànies, fonts de mina, sínies, molins i pous fins a les modernes bombes d'extracció o el dessalatge d'aigua del mar; marjades per conrar els rosts, que han suposat el moviment de milions de tones de pedra i de terra, molt en especial a la Serra de Tramuntana de Mallorca, o la creació d'estructures agràries integrades profundament al paisatge illenc, com el cas paradigmàtic de les parets seques de Menorca. Destaquem, de passada, el valor immens d'aquestes estructures tradicionals (marges i parets) per evitar els fenòmens erosius, hídrics o eòlics: la valoració de posar al punt un dispositiu similar amb aquesta finalitat no ha estat mai assajada, però suposaria una xifra de mils de milions amb tota seguretat. Quant al valor

de patrimoni cultural i etnològic que suposen, tampoc no és fàcilment valorable, però en qualsevol cas, resulta molt elevat.

Els illencs han estat creadors de paisatges, i l'atractiu de les Illes el constitueixen avui el paisatge natural i el paisatge antropitzat, de manera indistinta i solapada. No és raonable pensar que es poden conservar els valors naturals i paisatgístics de les Balears prescindint dels conreus i del món agrari.

Desenvolupament condicionat

Home i territori s'han coadaptat, hi ha hagut una evolució amb influències mútues de natura i cultura. L'illenc ha transformat l'entorn en profit seu, sempre limitat pels factors esmentats. El sistema es regulava per si mateix, i quan la capacitat de càrrega se superava, l'emigració era un fet. Parlam d'un passat que ha viscut bona part dels pobles balearics fa sols una o dues generacions.

L'emigració era un mecanisme de salut ecològica per a les illes.⁷ Venia a ser com la vàlvula de seguretat d'un sistema relativament tancat d'equilibri home-medi, que actuava tot evitant que es rescalfàs i col·lapsàs. Però l'home tecnològic no es resigna a abandonar la terra i cerca la manera d'importar el que manca i augmentar la capacitat de càrrega de les illes. El cost és conegut: dependència externa, vulnerabilitat econòmica, i fins i tot ruptures puntuals dels equilibris. Tot, però, s'ha justificat sempre amb la millora de la qualitat de vida de la població.

Existeix doncs un relació condicionada entre el benestar dels illencs, el nivell d'ús i aprofitament dels recursos naturals i les quotes de dependència externa assumides.

Aquestes línies no s'han d'interpretar com una alabança als antics sistemes autàrquics, inviàbles avui a la societat de lliure mercat, i encara més per un petit país com són les Balears. Serveixin, però, com un toc d'atenció clar sobre un fenomen delicat, amb els seus nivells de seny o d'insensatesa i que, com veurem, afecta de manera molt particular les estratègies de desenvolupament turístic.

⁷No valoram aquí el fet des de l'òptica social o econòmica, sinó purament ecològica: que els fets siguin d'una mena determinada no implica cap judici de valor per part de l'autor.

Desenvolupament selectiu

No es pot deixar de considerar, a qualsevol presa de decisions, la natura singular de les illes, i l'importantíssim patrimoni genètic propi. La preservació de la diversitat genètica és un dels tres objectius clau de l'Estratègia Mundial per a la Conservació, un objectiu d'importància internacional i punt de referència obligat a la política de desenvolupament de les Illes. La pròpia EMC fa referència especial a la necessitat d'un "Programa Global per a protegir les zones riques en recursos genètics". I no és senzill harmonitzar el desenvolupament econòmic d'un mercat lliure amb la preservació de la diversitat genètica sobre territoris limitats, fràgils i únics com són les illes.

A les "Jornades sobre Aspectes Ambientals del Turisme" celebrades a Madrid (1983) per l'Organització Mundial del Turisme (OMT) i el Programa de les Nacions Unides per al Medi Ambient (PNUMA) es va debatre extensament la importància de les illes riques en endemismes i d'alt valor científic, recomanant per aquelles no habitades una restricció i estricte control de les visites. Pot ser una mesura de precaució encertada per algunes illes del Pacífic o l'Índic, però a casa nostra sols seria aplicable a certs illots: per Formentera, per Eivissa, per Menorca o per Mallorca caldrà cercar (i trobar) altres fórmules.

En un passat recent, els recursos naturals s'han balafiat de manera absurda i alegre, sense cap consciència social d'aquest absurd. A les Balears, els boscos i el litoral han patit els pitjors efectes. Ara ja no és possible al·legar ignorància, i som ben conscients del valor del patrimoni natural de les Balears, fortament amenaçat, i de les repercussions ecològiques i econòmiques que suposa la degradació de la naturalesa.

No hi ha, doncs, excusa per permetre la tudadissa insensata dels recursos naturals o el deteriorament innecessari de la natura, fruit de la manca de planificació. Avui no hi ha cap justificació política per convertir els hàbitats naturals o seminaturals en àrees de desenvolupament, quan existeixen tantes localitats transformades, alterades i en desús que poden ser utilitzades amb aquests fins. I encara més negatives han de considerar-se aquelles ocupacions que no responen a les necessitats dels illencs, sinó que es desenvolupen sols en benefici de tercers.

Les Balears no es poden homologar a un territori qualsevol. Desenvolupar a les Balears és jugar a la pilota dins d'una tenda de

A la Serra de Tramuntana de Mallorca existeixen de l'ordre de 20.000 Kms. de marjades, un dispositiu antierosió d'una gran eficàcia... i d'una gran bellesa.

porcellanes. Aquesta afirmació es basa en les Ciències Naturals, no en el xovinisme. La singularitat de la nostra natura exigeix extremades precaucions, i en bona lògica, una actitud selectiva respecte de les activitats que es pretenen instaurar a les illes. (V. McEachern & Towle, 1974).

Aquests principis no s'han seguit, a les Balears i a les darreres dècades ha acudit capital forà de molt diversa (i dubtosa) procedència per a conrar el turisme sobre l'arxipèlag, molt més enllà de les quotes suficients per al benestar de la població local, i fins i tot per al propi manteniment indefinit del sector. La prova ha estat la inversió sobtada i radical de la nostra tradicional vàlvula de seguretat ecològica: de secular terra d'emigració, hem estat receptors d'onades migratòries de gran importància numèrica, amb unes repercussions socials, culturals i econòmiques encara no valorades.

Els termes de l'objectiu s'invertiren, erròniament: no hem aconseguit "Turisme per a les Balears", sinó que hem lliurat "Les Balears per al turisme". Falta veure si sabrem i podrem reconduir la situació. No és ni possible ni desitjable tornar enrera, però existeix l'alternativa (la necessitat) d'un canvi de rumb decidit, d'un cop de timó radical.

L'IMPACTE DEL TURISME SOBRE EL MEDI BALEAR

El turisme és, sense cap dubte, un fet transcendental a la història de les Balears, fins i tot a la seva història biològica. Directament o indirecta, ha afectat tots els paisatges de les Illes, i els seus efectes suposen un dels canvis més substancials (amb la roturació de les terres, a un passat molt llunyà) que han conegut les Balears. L'arribada de l'home, sis mil anys enrera, suposà un canvi enorme, substitució de la fauna, canvis radicals a la vegetació i l'ecologia de l'illa, que tanmateix degueren ser graduals al llarg d'alguns segles (vegeu alguns casos a Alcover et al, 1981). Però després d'aquell moment històric, els canvis seguiren les fluctuacions demogràfiques i les introduccions de noves tècniques de conreu o de transformació. Els anys 60 d'aquest segle, amb la introducció sobtada del turisme de masses (el "boom" turístic) suposen un moment ben singular a la història de les Illes. És probable que durant la darrera generació s'hagin construït més habitacles que durant tota la resta de la història de les Balears en conjunt.

El sector de serveis ocupa més de la meitat de la població activa i produeix (1989) un 82% del V.A.B. de la Comunitat Autònoma, valor que puja al 89% si afegim el segment aportat per la construcció —lligada de manera molt majoritària a l'activitat turística—. S'ha parlat de monoconreu turístic, i s'ha de reconèixer que és ben encertat! Els canvis de tot ordre que això ha suposat justifiquen la distinció que fan els sociòlegs i geògrafs de les societats illenques pre-turística i postturística.

El turisme ha merescut una àmplia atenció dels estudiosos de la realitat social i econòmica de les Balears (vegeu la bibliografia d'aquest treball, on es ressenyen els principals títols, sense cap intent d'exhaustivitat), però el ritme, l'amplitud i la profunditat de la incidència del fenomen a nivell sociològic, cultural i polític —en sentit ampli— no han estat esgotats com a tema d'estudi. És obvi que la terciarització de

l'economia balear, el desenvolupament del turisme, ha estat un poderós motor de canvi, inductor d'una nova estructura territorial de les illes (trasllats de població, noves carreteres, ports i aeroports, etc...), de pregons canvis econòmics, capgirades de les estructures de poder i fins i tot de la percepció de la realitat que tenim els propis illencs.

Tal vegada, entre tots els aspectes de les repercussions turístiques, sigui el medi-ambiental el que pateix encara d'un dèficit d'informació més important. Les anàlisis efectuades fins avui són encara migrades. Aguiló et al. 1981, en el seu important treball, quan es refereixen a medi ambient es limiten sols a neteja (en general) i qualitat de les platges. Actualment, hi ha un creixent interès cap a aquesta relació, afavorit pel convenciment general de la relació entre la qualitat ambiental i la renda turística. La importància d'aquest camp d'investigació és reconeguda a nivell internacional (OCDE, 1977, Pye & Blackie, 1979, etc.), i a les Illes, hi ha alguns intents prou interessants, com els estudis en curs de Blázquez (UIB), o el propi Llibre Blanc del Turisme (Aguiló et al 1987) que ja dedica més de cent pàgines al tema, i que exposa conclusions prou interessants (v. quadre 2).

QUADRE 2

CONCLUSIONS MEDIAMBIENTALS DEL LLIBRE BLANC DEL TURISME A LES ILLES BALEARS (CAIB-UIB)

L'activitat turística genera desequilibris diversos.

És necessària una política de limitació de creixement.

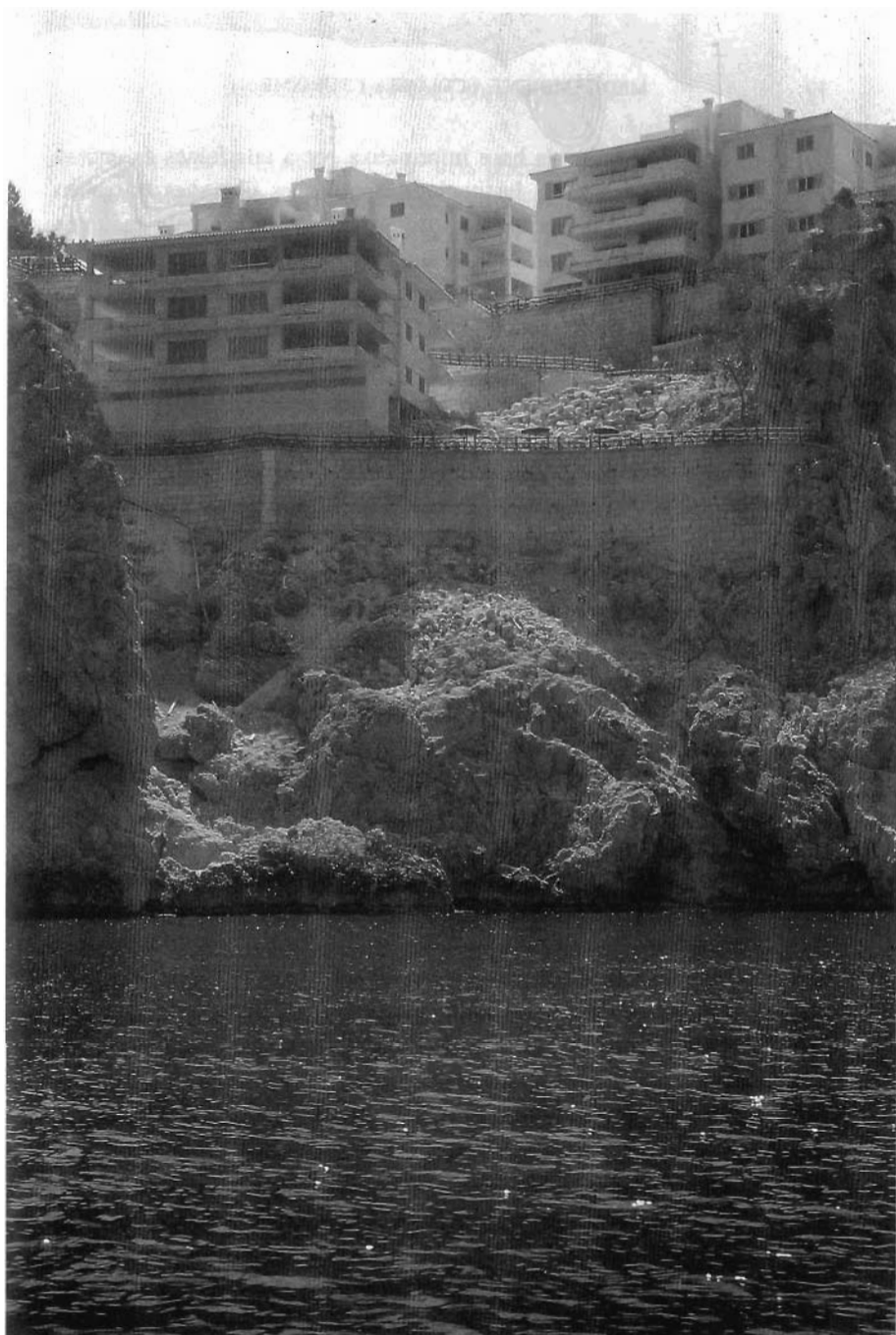
Els recursos naturals (aigua, paisatge, espècies i ecosistemes són factors limitants per al turisme.

Hi ha dèficits locals d'equipaments (depuració d'aigües, residus).

Els factors ambientals són importants a la planificació turística

Hi ha efectes negatius sobre agricultura i ramaderia.

Font: Aguiló et al (1987)

La substitució d'ecosistemes i paisatges litorals per construccions turístiques ha estat completa en determinats segments de la costa balear (Costa de Calvià).

Però ens trobam que la base informativa per a tals feines és encara magra. En gran mesura, les institucions científiques illenques es troben encara en la fase d'inventariació i investigació bàsica dels recursos naturals. Els estudis aplicats són reduïts. No es disposa d'avaluacions d'impacte ambiental, ecològic o cultural de les distintes activitats econòmiques, i els pocs avenços que s'han fet són més burocràtics que efectius.

En aquest context, per tant, no és possible presentar quantificacions definitives dels impactes del turisme sobre el medi balear, de manera que presentam un conjunt —probablement incomplert— de valoracions qualitatives, inevitablement personals i subjectes al risc d'error que resulta indefugible a qualsevol tasca subjectiva.

Per començar, hem de distingir tres aspectes ben diferenciats, malgrat que llurs conseqüències se solapin en moltes ocasions:

a) l'equipament turístic i la implantació d'infraestructures, lligat normalment al sector de la construcció.

b) el turisme en fase operativa pel que pertoca a les explotacions turístiques, i

c) les activitats pròpies dels turistes.

L'equipament turístic

El turisme és considerat, en general, com una activitat positiva i enriquidora per a l'home (v. Ortuño, 1986). Cal, tanmateix, diferenciar el turisme cultural (majoritari a les Balears fins als anys 50), del turisme de masses o industrial, actualment dominant i que no té aquests objectius (v. Castelló 1984). Existeix una bibliografia abundant, que tracta de la manera racional de planificar i ordenar el turisme de manera que no provoqui tants problemes ambientals (Frechilla et al., 1977, Travis, 1978, Figuerola, 1986, etc). Desgraciadament, el turisme a les Balears ha estat més espontani que planificat, ha ocupat amb rapidesa i desordre grans espais litorals i en definitiva provoca una viva desconfiança en sectors cada vegada més amplis de la societat. Les postures crítiques, fins i tot sincerament alarmades, són cada dia més extenses. Als portaveus de la sensibilitat i la preocupació pel país, s'uneixen avui bona part del sector turístic, que es demana si no estam sacrificant la gallina dels ous d'or. On anirem a parar?, es demanen. Intueixen que el procés està desbordat, que

no hi ha indicis de control per part dels poders públics i que tal vegada —i ben paradògicament— sols una crisi traumàtica pot reconduir l'ús turístic de les Balears a les quotes que el seny i les limitacions de recursos fan obligades.

El negoci immobiliari turístic

Les Balears visqueren amb intensitat els booms turístics dels anys 60 i primers 70: arronsadors, improvisats, desprogramats i especulatius. El turisme va aportar feina, riquesa i prosperitat a les illes, però també massificació, explotació, ciment i destrucció. Magalluf, S'Arenal, Cala En Porter o Sant Antoni són exemples tòpics de com no fer les coses, i hom pensava que la lliçó s'hauria entès.

Però no fou així. Passada la crisi de la segona meitat dels anys 70, el negoci immobiliari, que seguia latent, va sorgir amb més virulència que mai. L'especulació del sòl, revulsiu de tot el procés, es va veure afavorida pels mecanismes de blanqueig de doblers i avivada per la progressiva entrada de capitals forans.

Dues etapes són clarament constatables: fins al 1973 la principal activitat de construcció eren els hotels; actualment són els apartaments i els xalets.

Modernament, fins i tot, ha descomparat alguna de les limitacions tradicionals a l'ocupació del litoral. Així, amb l'entrada a la Comunitat Econòmica Europea, els súbdits de països comunitaris han quedat alliberats d'haver de demanar autorització al Ministeri de Defensa per a poder adquirir terrenys a les Balears. Una limitació que no tenia cap component ambiental, però sí un efecte limitador.

Així, en aquests darrers anys, hem hagut de veure com a Sa Coma, a Alcúdia, a Andratx o a Ciutadella, s'han repetit processos massificats, que suposen el sacrifici del territori als interessos econòmics, turístics o especulatius. S'ha arribat a definir l'activitat turística com a màscara de l'especulació immobiliària.

El negoci immobiliari-especulador dispara els preus i els ritmes més enllà del que seria assenyat, i fa difícil qualsevol control per part dels organismes públics, que es veuen desbordats, o sotmesos a xantatges per suposades contraprestacions socials. És especialment paradigmàtica la situació municipal. Els plans urbanístics —en general— no es formulen

d'acord amb la necessitat o conveniència de sòl urbanitzable, sinó de l'existència de promotors interessats en la seva realització, que pacten amb els ajuntaments les qualificacions que els interessin ("convenis urbanístics"). Hi ha casos, encara més lamentables, en què la maniobra és purament especulativa, i un cop aconseguida la qualificació (i la revalorització dels terrenys), es procura la seva venda, deixant la realització o no de l'obra en mans del mercat. Difícilment es pot idear una desnaturalització més completa del procés planificador.

Patim congestió urbanística i deteriorament del paisatge a un 80% de l'espai coster amb accés a platges (Alenyar i Navines, 1988)

Les administracions públiques necessiten un cert temps —bastant llarg en el cas de la nostra administració, altament burocratitzada— per a adaptar-se a canvis tan vertiginosos, i a un sector tan dinàmic i sobredimensionat com el de la construcció. El resultat és un desfasament de ritmes, manca de control, permissivitat o corrupció que el negoci immobiliari aprofita per a explotar la il·legalitat i clandestinitat, i especular. Hi ha grans beneficis en un termini molt curt, i les càrregues s'adjudiquen al sector públic. El perjudicat de manera immediata és el territori.

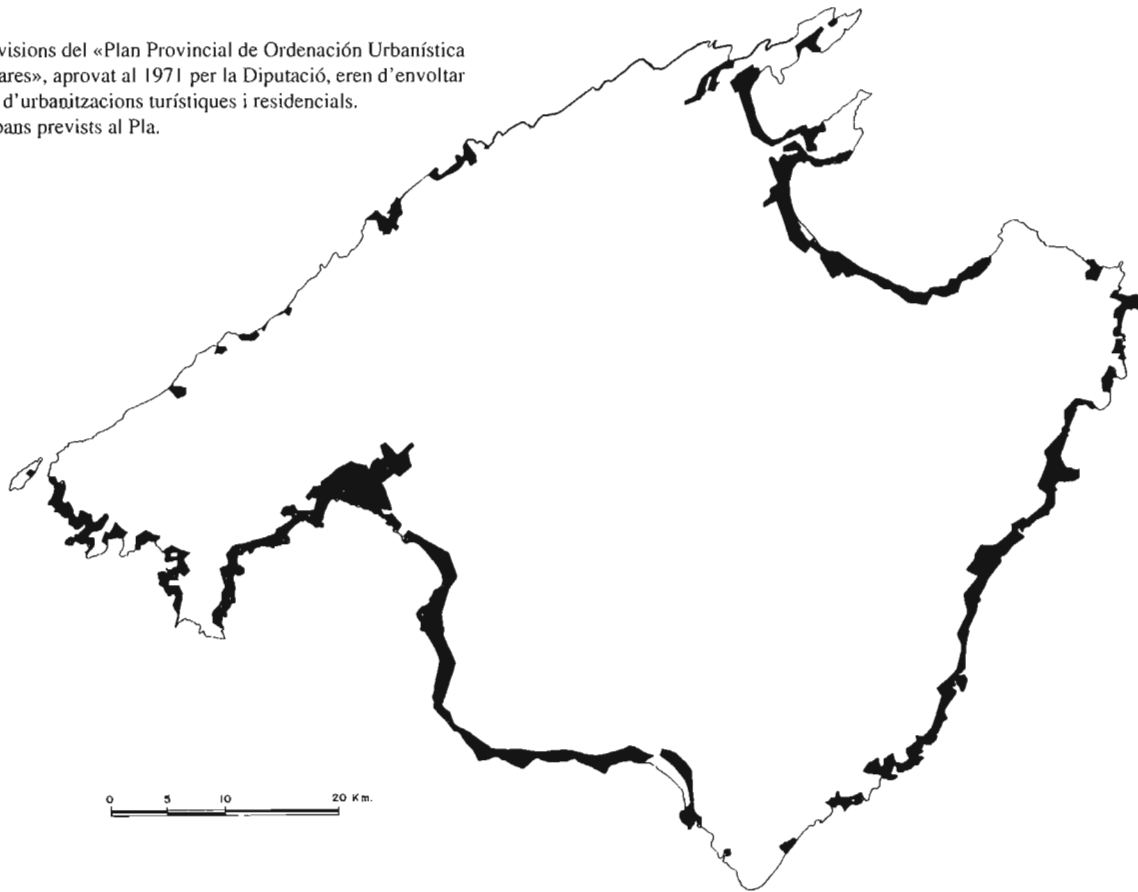
En definitiva, el pitjor enemic del turisme a les Balears ha estat el negoci especulatiu-immobiliari, que el propi turisme va desfermar, i que les administracions no han sabut controlar. Limitam aquest treball a l'anàlisi d'una sola de les moltes vertents d'aquest fet: els efectes sobre el medi ambient i els recursos naturals.

Impacte territorial

En temps passat, l'ocupació del sòl a les Balears havia tengut una clara asimetria interior/costa.

El litoral és una contrada de productivitat agrària reduïda (amb excepció del enclavaments regables, poc importants fins a èpoques recents), i tradicionalment perillosa, sotmesa a la pirateria, i via d'arribada de diferents conflictes. El poblament havia estructurat Mallorca amb el centre de Ciutat, i un sistema de pobles situats aproximadament a 10 kms. de la costa, i distribuïts de manera més o manco homogènia per l'interior. Menorca demostra també un sistema poc litoral: si els dos pols de poblament (fortificats i basats en ports recollits) són Maó i Ciutadella,

Les previsions del «Plan Provincial de Ordenación Urbanística de Baleares», aprovat al 1971 per la Diputació, eren d'envoltar les illes d'urbanitzacions turístiques i residencials. Sòls urbans prevists al Pla.

l'eix de comunicacions i les altres poblacions són interiors. Eivissa, amb el seu poblament dispers, llevat de Vila, és un cas a part: es pot dir que quasi no té interior, però en qualsevol cas, el litoral era poc poblat fins als anys 60.

El turisme actua de manera ben diferent. Afecta de manera molt selectiva el litoral, i en concret el litoral arenós o pròximes platges (les cales de l'est de Mallorca en són un exemple paradigmàtic). Les urbanitzacions, els ports esportius, els passejos marítims, les platges artificials o artificialitzades, etc... són actuacions costeres. El viari, els polígons industrials o de serveis, neixen o es formen en funció d'aquelles actuacions. Els pobles propers es converteixen en pobles dormitori. L'ocupació de nou sòl ha estat intensíssima, no sempre connexa i malgrat els plans, no obeeix a una ordenació racional. Els plans i la normativa aprovats, o bé han estat tardans, o el seu plantejament desenvolupista els invalida: han estat més remolcs que directors de la iniciativa turístico-immobiliària.

QUADRE 3

SÒLS URBANS I URBANITZABLES AL LITORAL ILLENC			
	Urbà	Urbanitzable	Total
Mallorca	28,23%	12,74%	40,97%
Menorca total illa:			38,65%
Eivissa total illa:			41,00

Font: Aguiló et al. 1987

En el cas de Mallorca, s'ha calculat que una tercera part de la costa està ocupada per urbanitzacions turístiques o de segona residència (Seguí, 1988). Per altra banda, la permissivitat oficial facilita enormement la construcció sobre sòls no urbanitzables (pels denominats 'Interès social' o parcel·les mínimes de conreu [sic]). Si es pogués calcular la superfície

afectada pel fenomen turístic en comptes de la urbanitzada, els resultats serien encara més esfereïdors. Actualment, amb el litoral disponible saturat (o minoritàriament protegit), comencen iniciatives destinades al desenvolupament turístic de l'interior. L'apariència especulativa d'aquestes iniciatives és encara més accentuada que en els casos costaners.

QUADRE 4

ESTIMACIÓ DE L'IMPACTE TERRITORIAL NEGATIU I RELATIU DELS ASSENTAMENTS TURÍSTICS A LES DISTINTES ILLES.

(A àrees litorals, de 0 a 50 m s.n.m., o fins a 1 km de la costa)

Tipus d'hàbitat	Mall	Men	Eiv	For
Arenals i dunes	4	3	4	2
Cales	4	2	4	4
Estanys litorals	4	2	-	3
Salines	4	0	-2	1
Penyalars	2	1	2	1
Barrancs	3	1	2	-
Savinars	3	1	3	2
Pinars	2	1	2	2
Alzinars	3	1	-	-
Garrigues	2	1	2	1
Conreus de reguiu	2	0	3	0
Idem secà	2	1	2	1

Llegenda:

- : pràcticament, no representat.
- 0: Impacte irrellevant
- 1: Poc: menys del 10% alterat
- 2: Moderat : del 10 al 25% alterat
- 3: Alt: del 25 al 50% alterat
- 4: Molt alt: més del 50% alterat.

Font: Elaboració personal

En qualsevol cas, el procés es manté a un ritme creixent: al 1980 es varen utilitzar 90,7 Kgs de ciment per Km² a les Balears, i al 1984 varen ser 124,3 Kgs (IBE 1988). Simplement, el fet que aquesta sigui una dada que calculen rutinàriament els estadístics ja hauria de ser preocupant. Al 1989, per aportar una altra xifra ben reveladora, es visen projectes de construcció sobre 1.036.544 m². Sense comentaris.

L'impacte territorial de les infraestructures turístiques presenta, doncs, una asimetria territorial ben notable, del mar cap a l'interior. Pel que fa a la superfície total de les Illes, es pot qualificar com a limitat en quant a extensió: avaluam (Quintana 1979, modificat) en un 7 % la superfície urbanitzada de Mallorca, de la qual més de 2/3 (és a dir, el 4%) es dedica a turisme o segona residència (comparau amb sols el 0,8% de superfície destinada al turisme en el cas de Canàries), però amb una intensitat local molt gran. Però aquest 4% global a l'illa, es quasi el 41% al litoral: la pressió sobre la costa és deu vegades més gran que sobre l'interior. A més, l'impacte s'escreix per la desconnexió de les zones turístiques, i les vies de comunicació o àrees de servei que sorgeixen en relació a les superfícies urbanitzades.

L'impacte ha estat diferencial: molt major a la costa que a l'interior immediat, major aquí que al centre de les illes, i mínim a les zones més altes de les muntanyes (malgrat alguns intents de "turisme de muntanya" a Escorca, fallits). Aquesta distribució queda reflectida al croquis aportats pel Llibre Blanc del Turisme, que reproduïm a la p. 99.

Com a altres països de desenvolupament coster del turisme, els hàbitats naturals lligats al litoral han patit de manera selectiva: cales, platges, dunes, salobrans i estanys, costes baixes, costers immediats a les cales, etc... Vegem-ne alguns exemples:

— Del sistema de cales amb estanys interiors que existien a la costa oriental de Mallorca, i que sustentava una petita població d'ànguiles peixeteres (i moltes altres dotzenes d'espècies silvestres pròpies de prats) no en queden més que testimonis residuals (Mondragó, Cala Virgili). Els de Cala Lombards, Cala Santanyí, Estany den Mas, S'Illot, Porto Colom, Porto Petro, etc... han estat dessecats o alterats, i han perdut tots els seus valors naturals. Naturalment, les àguiles peixateres de l'est de Mallorca, com les d'Eivissa i les de Formentera, s'han extingit.

— Dels sistemes dunars i zones humides de Palma o de Calvià no en

Ses Feixes. Al N de la Vila d'Eiyissa es trobava una zona humida, conrada a l'estil de les marjals, actualment m'olt degradada.

queda m'es que el record. Els prats de Magalluf i Santa Ponça eren aiguamolls d'un interès natural similar al de S'Albufera. Les salines de Can Pastilla hostatjaven nombroses aus migratòries a principis de d'ecada.

— Ses Feixes d'Eivissa constituïen a la vegada un conreu de gran productivitat, interès cultural i hàbitat per moltes espècies pròpies d'aigües dolces. Les feixes han desaparegut per complet, i la major part de les espècies s'han extingit així de les Pitiüses, on Ses Feixes era l'única zona humida d'aigües dolces.

— El desenvolupament de Santa Galdana, a Menorca, ha degradat un dels paisatges m'es emblemàtics de l'illa, i un estany de fauna i flora peculiars.

— Fins avui, no s'ha aconseguit la protecció d'un dels savinars m'es vells i notables de les Balears, el que s'estén entre La Sabina i Punta Trocadors, a Formentera, amenaçat per promocions urbanístiques il·legals.

— La destrucció de la pradera litoral de *Posidonia oceanica*, com a efecte dels desequilibris dels perfils arenosos per la construcció de ports

esportius, o de les estraccions i moviments d'arena per "regenerar" platges, avança notablement, i de manera especial a les badies, àrees d'especial productivitat pesquera.

Després de l'ocupació del litoral, i intents no consolidats a la muntanya mallorquina, es pensa en l'expansió del turisme residencial. Existeix un incipient procés en aquest sentit en algunes zones interiors, o en algunes colònies costeres, normalment en densitats baixes i construccions ajardinades. Els intents d'estendre-ho a l'interior de les illes no passa, per ara, de l'estadi especulatiu. Òbviament, aquest ús del territori requereix extensions de sòl notablement majors que els usos hotelers o d'apartaments, per mor de la baixa densitat que li és pròpia. S'ha afirmat fins i tot des del govern de la Comunitat Autònoma, que el futur de les Balears és, ara, potenciar aquest ús del territori. Les conseqüències urbanístiques d'una tal política poden ser nefastes. Un exemple pot ajudar a entendre l'abast del fenomen: una urbanització com Palmanyola (822 habitants de dret, xifra similar al nombre de places de molts d'hotels) utilitza 900.000 m². El consum de territori per aconseguir una xifra significativa d'aquesta modalitat turística és desorbitat.

Si als anys 80 repetirem l'equivocació d'estendre el model massiu als sectors litorals que no el patien, estam tal vegada a les portes de la tercera repetició de l'error?

L'ocupació del sòl agrícola

La crisi agrària de les Balears és de dimensions dramàtiques. Certament, la competència territorial turisme/agricultura existeix, però juga un paper secundari en comparació amb altres factors. Són la competència laboral i de capitals les que juguen un paper determinant (v. Salvà, 1989). Igualment, resulta important la competència que el sector turístic i l'agrari estableixen sobre el recurs aigua.

El cas de les Feixes d'Eivissa, ja assenyalat, és ben representatiu. En aquest, un sistema agrari reduït, però de gran interès, ha descomparat per complet davall de la urbanització o els serveis. Hi ha hagut altres casos: la millor finca de Formentera, Can Marroig, extensa, amb sòls de qualitat i uns certs recursos hídrics, està abandonada fa anys i és objecte de successives maniobres especulatives; en lloc de pagesos, és ocupada per "squaquers". Una de les darreres idees que s'hi han exposat és de

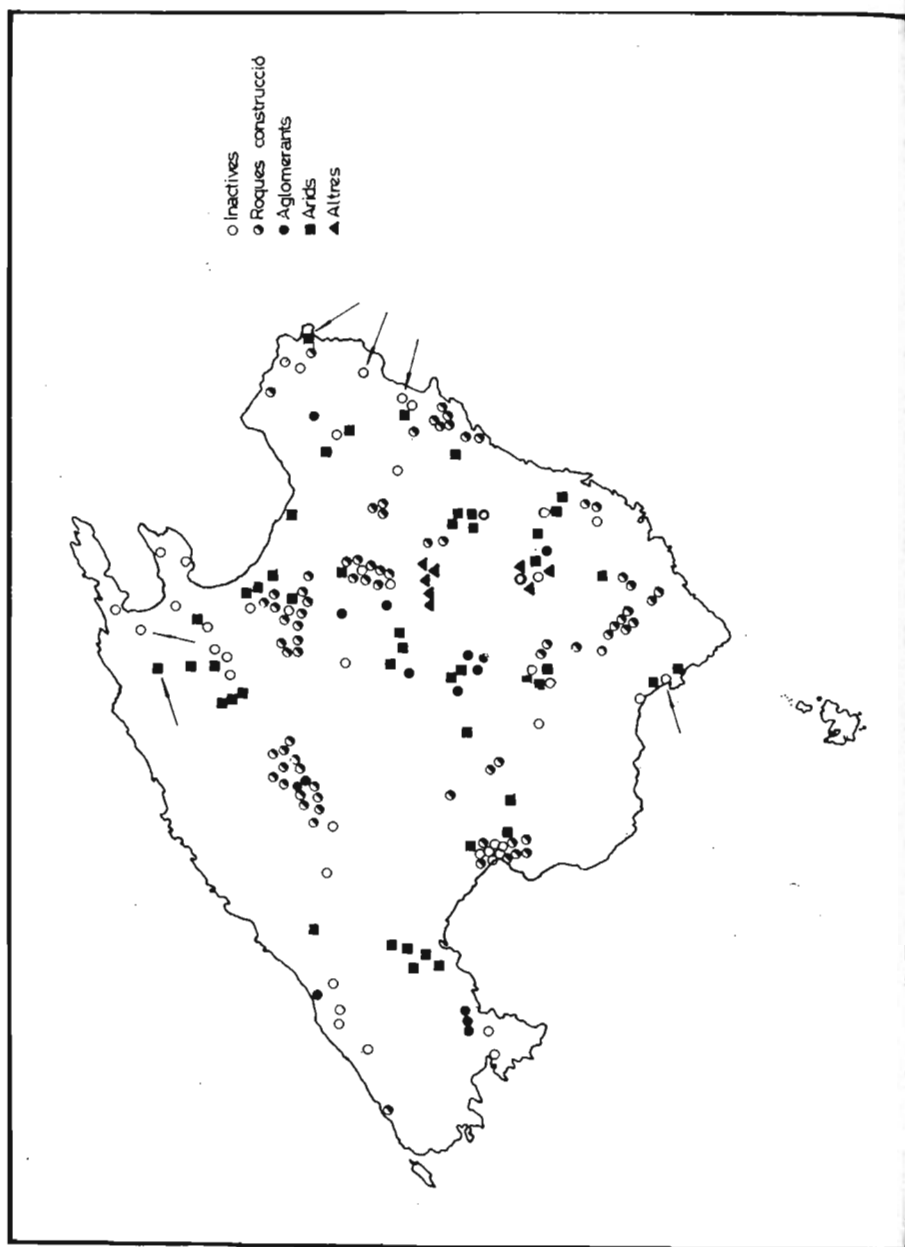
construir-hi un camp de golf (a una illa on cal dessalar aigua marina!).

En general, el procés ha estat el d'abandonament de les terres, al ser més rendible la feina de picapreder o cambrer que la de pagès; descapitalització de les explotacions, més interessat el propietari en l'especulació que en les millores agrícoles (un exemple sagnant: la "Federación Agrícola Ganadera", patronal agrària de les Balears, és una ferma defensora dels processos urbanístics i turístics sobre terres de conreu). Quan es crea una conducció d'aigua per terres agrícoles (Cas de Campos), el seu primer ús és el turístic!

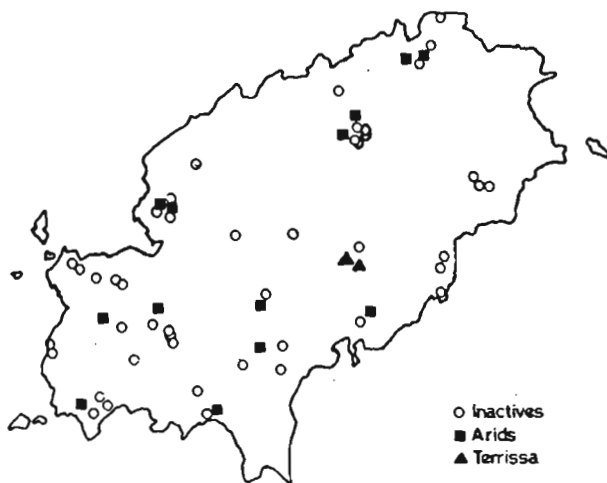
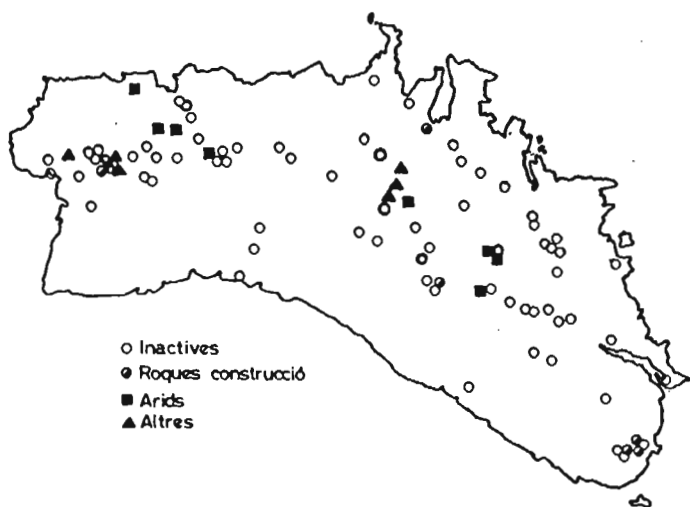
La quantificació del fenomen és espectacular: la població activa agrària superava el 50% a la dècada dels 50, i avui no arriba al 8%, amb una edat mitjana elevada, que fa veure com encara minvarà considerablement. Existeix, especialment en una primera fase, un important nivell de relacions entre la gran propietat rústica i els promotors immobiliaris i turístics, amb un transvasament inicial de grans finques a les empreses immobiliàries importants (v. Salvà, 1989). De 1960 ençà, més de 10.000 Has de conreu han estat abandonades (Aguiló et al 1987). I atès l'envelliment dels pagesos illencs, quan l'actual generació arribi a la jubilació, les pèrdues de superfície de conreu seràn espectaculars. La concurrència turisme-agricultura (que no és, per cert, l'únic factor de la crisi agrària balear, però sí el més important) ha tengut ja efectes importants, però la majoria seran retardats, i estam a les portes de moments d'una intensitat desconeguda.

Un aspecte complementari és que el preu del sòl agrari puja considerablement. La manca d'ordenació real del territori (que si existeix és en favor dels usos turístics o residencials en detriment dels agraris) determina que no hi hagi finques, hi hagi solars, i que la unitat de mesura superficial no sigui ja la quarterada o l'hectàrea, sinó el metre quadrat. Això fa impossible que el pagès pugui optar a la propietat de la terra, amb els efectes productius i econòmics que són evidents. Terres de conreu potencialment productives queden en guaret, a l'espera dels promotors i les ofertes especulatives.

Aparentment, el turisme hauria d'oferir un avantatge a nivell de mercat, però quasi sempre els abastiments dels centres turístics es fan fora dels àmbits geogràfics illencs. Encara que l'adequació de l'agricultura a la demanda turística comporta el risc d'una dependència econòmica del turisme encara més gran, amb una incidència encara major de

Situació de les pedreres a les Balears a principis de la dècada dels 80. La dispersió i manca de planificació són evidents. La situació, avui, és encara pitjor.

l'estacionalitat, sembla clar que seria positiu pel depauperat panorama agrícola illenc. Malauradament, els intents que s'han efectuat fins avui són esquifits, i el "pacte intersectorial" llançat des del Govern Autònom entre agricultura i turisme no ha tengut cap transcendència, dotat sols d'una base electoralista i conjuntural.

L'impacte del turisme sobre l'agricultura no es restringeix als municipis litorals. Un cas ben estudiat, que pot servir d'exemple, és el de Maria de la Salut (Pastor, 1976). Sense que en aquest terme hi hagi cap llit turístic, s'ha produït una considerable disminució de la població activa agrícola, un canvi d'orientació de la producció cap a la ramaderia, l'expansió localitzada del reguiu, i en general una pèrdua de rendibilitat agrària i un marcat èxode rural.

Notem finalment que l'abandonament de conreus i pèrdua de la cultura agrària tradicional pot tenir efectes de degradació paisatgística molt importants, així com de degradació ecològica irreversible. El cas més representatiu pot ser, a les Balears, el de les marjades de la Serra de Tramuntana, on el conreu dels olivars es veu abandonat progressivament. Aquesta infraestructura és d'una importància capital i una extensió enorme: més de 16.000 Ha de la Serra estan marjades (Grimalt i Blàzquez, 1980), el que pot suposar, segons estimacions pròpies, de l'ordre de 20.000 Km lineals de paret. L'esbaldregament dels marges, un procés sotmès a un feed-back positiu, no sols suposa la degradació d'un dels paisatges més notables de la Mediterrània, autèntic monument a la capacitat de feina dels mallorquins de temps enrera, sinó que ocasiona el procés erosiu més greu de les Balears, absolutament desatès per les institucions, que deixen perdre a la mar un capital únic i irrecuperable: la terra fèrtil!

Materials per a la Construcció

El sector de la construcció ha tengut efectes més que notables sobre el paisatge i la natura illenques, en concret pel que pertoca a l'obtenció de materials de construcció. Els àrids (grava, pedreny, arenes...) tenen un notable mercat, i en conseqüència l'explotació de pedreres (a més de les necessàries per a la fabricació de ciment, que fins i tot ha estat exportat des de Mallorca!), ha estat d'una intensitat més que notable.

S'ha produït una dispersió de les explotacions, sempre a les

Una pedrera en actiu. La seva agressivitat cap al paisatge illenc és evident, i en cap cas s'apliquen les mesures de restauració que caldrien.

proximitats de les grans obres. Òbviament, el cost de transport és més poderós que les consideracions ambientals, i fins i tot que les legals, ja que poques pedreres tenen les autoritzacions necessàries. Algunes plantes són especialment agressives, i el descontrol —si més no a nivell municipal— és quasi total. Malgrat les previsions legals, cap pla de restauració ha estat portat a terme.

D'una menor entitat superficial, però una agressivitat relativa molt més gran, resulten les extraccions d'arena. Les explotacions a platges no han estat mai rellevants, però les dunes ho han patit de manera intensíssima. Els casos de Son Real, Es Trenc, Tirant o Can Picafort són els més coneguts. Aquestes explotacions han destruït de manera irreversible ecosistemes forestals litorals de gran interès, i han degradat alguns dels paisatges de major qualitat de les illes.

No és aquesta, però, l'única agressió als jaciments d'arena, ja que els submarins són explotats amb intensitat, per fer créixer les platges, insuficients per a atreure els turistes que caben als hotels... construïts de vegades a costa de les pròpies platges! La regeneració de platges resulta un paradigma del sacrifici al turisme de masses:

La platja és invadida per urbanització o serveis (edificis, carreteres, quioscs, aparcaments...) La seva extensió resulta limitant pel nombre de turistes. Sense considerar que l'extensió de la platja és la resultant d'un procés equilibrat (que no estàtic) basat en els perfils de la costa, es xuclen tones d'arena submarina per llançar-les a la platja. Els perjudicis a l'ecosistema submarí són inevitables: a l'àrea on es xucla l'arena, la vida queda arrasada, ja que es destrueix la pradera d'algues; part de l'arena que es llança a la costa es mou amb les marors, i sepulta altres praderes submarines. Així, punts importants d'alevinatge íctic queden destruïts. Aquests projectes han provocat una polèmica forta, enfrontant els sectors ecologistes i pesquers amb els turístics (en aquestes polèmiques, els hotelers no bravegen, precisament, d'ecologistes!). Cap estudi d'impacte ambiental ha estat elaborat per minvar o eliminar els efectes perniciosos d'aquests projectes, malgrat que els hagi reclamat fins i tot el Govern Autònom.

I finalment, les dunes que queden, són llaurades literalment pels ajuntaments, interessats que la vegetació no molesti els usuaris. Les extensions de borró, liris de platja, cards marins i altres han desaparegut per complet a la majoria de platges, algunes fins i tot no urbanitzades en absolut. Les plantes dunars, algunes de gran bellesa, són les que més han disminuït a les Balears en els darrers anys.

Les explotacions turístiques

L'engranatge especulació-construcció-especulació-explotació acaba per generar un mosaic bigarrat de tot tipus d'explotacions turístiques, on les més complidores i fidels a la normativa vigent es veuen rodejades d'altres de pitjor qualitat i adequació legal dubtosa. Aquestes darreres acaben per sobresaturar el nucli, desbordant les infraestructures —en el cas que haguessin estat construïdes— i, en general, adoptant formes poc "esportives" d'explotació, en oberta competència deslleial amb aquells que compleixen la legalitat.

Al marge dels problemes que es puguin generar a l'explotació hotelera i extrahotelera, i de la pròpia oferta il·legal, el resultat final pel que fa al medi ambient és un conjunt de problemes ben ampli, derivat del sobredimensionament. Això ha de ser entès en un doble vessant: volums i ocupacions forassenyats, i augment clandestí de les densitats d'ocupació,

per sobre de les previstes en el planejament i per a les quals es dimensionen els serveis.

Els efectes són previsibles. Per una banda, destaquen aspectes tals com la massificació, insuficiència de zones verdes i espais d'oci, dèficits d'enllumenats, d'aigua, neteja, clavagueram etc..., problemes, al cap i a la fi, que recauen sobre els mateixos que els causaren, o la població que es va embarcar alegrement al desenvolupament excessiu. Val a dir que, en justícia, les poblacions locals també es veuen afavorides, al ser el turisme el que procura noves infraestructures, superestructures i equipaments, que d'altra manera mai no haurien tengut. Alguns autors (Travis 1978) s'han ocupat de destacar, en termes generals, els efectes favorables del desenvolupament turístic que en podríem dir civilitzat.

Malgrat tot, el sobredimensionament o les concentracions d'explotacions turístiques a punts concrets de la geografia insular, solen comportar problemes ecològics que poden afectar zones molt amples, i fins i tot l'illa sencera.

El consum d'energia

Tota l'energia domèstica i industrial de les Balears prové pràcticament de les centrals elèctriques tèrmiques. Les fonts d'energies alternatives no sols són insignificants, sinó que han patit una regressió notable: basta veure els paisatges de ruïnes de molins de vent a Sant Jordi, Muro o Sa Pobla: probablement no arriba al 10% dels existents el nombre dels que segueixen en ús. La utilització de l'energia solar segueix essent mínima, malgrat les clares possibilitats que les illes ofereixen en aquest sentit. L'increment de la demanda (es manegen xifres d'una mitjana del 6% anual) és superior a la mitjana estatal. Evidentment, aquest fort increment es deu al creixement de l'oferta turística. En el futur podria créixer encara més ràpidament, si s'acudís a la dessalatge d'aigua de mar, que consumeix grans quantitats d'energia, encara que la situació dels darrers anys justifica perspectives distintes (el 1990 l'increment ha estat notablement menor del previst).

L'ampliació de la capacitat productora d'energia es veu com a indefugible: nova central a Maó, duplicat de la del Murterar a Alcúdia i construcció de la de S'Estalella, projecte que ha obert una polèmica considerable per afectar un espai natural de valors assenyalats.

És lamentable que no hi hagi hagut un debat energètic rigorós i ampli. Les decisions es prenen a nivell tecnocràtic, amb bons resultats a nivell de rendibilitat, però sense considerar distintes possibilitats: limitació del creixement, o alternatives als sistemes o combustibles (p.e., és sabut que el gas natural resulta molt més net). És possible que el conflicte generat pel projecte de S'Estalella generi una reflexió àmplia sobre el problema i millori les solucions contemplades.

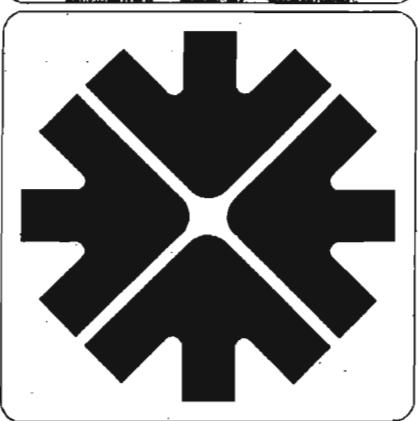
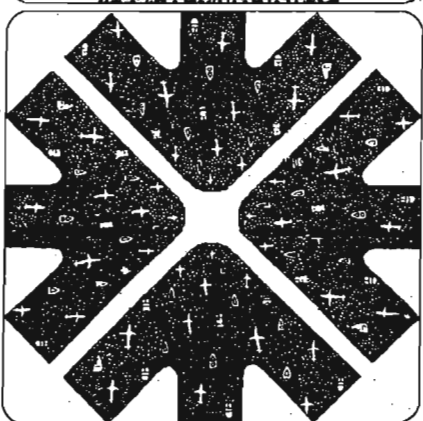
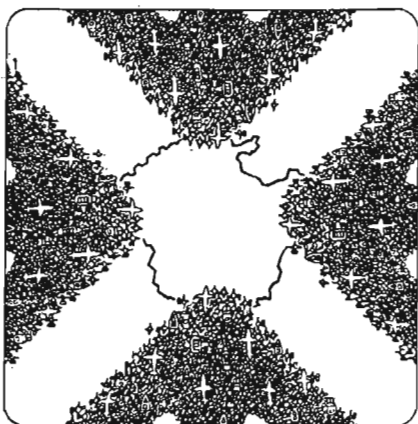
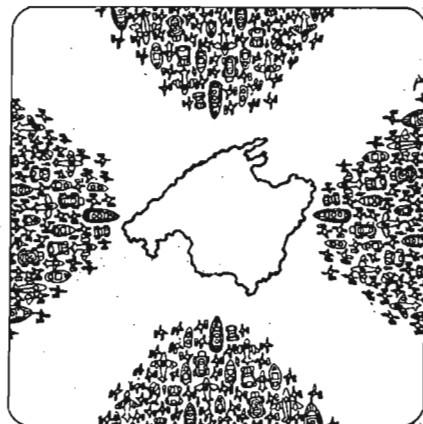
Les alternatives d'estalvi energètic, descentralització productiva, recuperació de zones industrials destinades a aquest ús que podrien ser utilitzades per centrals més reduïdes de tecnologies no contaminants, usos d'energies renovables, i altres, no han estat considerades de manera suficient.

Residus sòlids

Els problemes generats per la massificació són molt diversos. No tots tenen vertents ambientals: el col·lapse de Correus, per assenyalar-ne un ben conegut pels illencs (especialment a Eivissa) és un bon exemple. Però una qüestió indefugible és la dels residus sòlids, la producció dels quals és enorme i que defugen per complet les possibilitats de gestió dels ajuntaments.

Inicialment, es va acudir a respostes autènticament aberrants, com el pur i simple vertit i combustió en indrets —en principi— poc visibles. O ben visibles: el “volcà” de Calvià, per sobre de tota la zona turística de Ponent de la Badia de Palma, va ser durant anys una característica conspiqua del paisatge! La planta de Formentera, amb problemes de funcionament i situada dins d'un barranc, és un cas molt lamentable; plou poc, a Formentera, però un any o l'altre, el torrent correrà i n'hi aniran tones, de fems, a la mar. I això per no parlar dels mils de plàstics que ja volen per tots els voltants de la planta! Seria d'agrair que algun equip de submarinistes fes una prospecció del peu d'aquest barranc, on és més que probable que s'acumulin ja testimonis del nostre desbaratat fi de segle!

Però en conjunt, cal admetre que la situació general ha millorat encara que continua essent negativa: a Menorca hi ha abocadors controlats i es preveu a curt termini unà planta de compost. A Eivissa, l'abocador controlat funciona relativament bé, i sols pateix un problema d'ubicació en relació a les colònies de gavines i l'areoport. Mallorca té avui la

**Este es nuestro
objetivo.
Este es nuestro
símbolo.**

La infatigable actividad del Fomento del Turismo de Mallorca pide una imagen con "garra". Dinámica. De fácil identificación. Capaz de "enraizarse" en el ánimo de todos con la fuerza de algo propio.

Esta imagen, este símbolo, no es sino la cristalización gráfica de una meta común: La atracción, desde los cuatro puntos cardinales de un turismo sin fronteras, a una misma convergencia: MALLORCA.

**FOMENTO
DEL TURISMO
DE MALLORCA**

Oficina Promocional C/ Puigcerdà, 22 / TEL. 89 74 88 / 89 84 88 / PALMA

Als anys 70, el Foment del Turisme creava el seu logotip, la gènesi del qual era el desig de turisme massiu cap a Mallorca.

situació més deficient: un conjunt heterogeni d'abocadors (27), no sempre ben resolts, i legalment clandestins quasi tots ells (Aguiló et al 1987). El Pla de Residus Sòlids millorarà la racionalitat, encara que la previsió de conversió dels residus en energia elèctrica a Mallorca no tranquil·litza: és potencialment molt contaminant, i genera residus més tòxics que altres sistemes. Manca —excepte en el cas de Menorca— l'aplicació de l'alternativa més racional: el reciclatge. Tanmateix, la previsió de solucions unificades per a cada una de les illes constitueix un avanç important.

S'ha dit que la quantitat de fems generat per habitant i dia reflecteix el grau de desenvolupament. La xifra de Balears, 1,11 Kgs/dia, molt per sobre de la mitjana estatal (780 grs) és preocupant, malgrat que cal tenir present que està calculada sobre la població de dret, no de fet. Així i tot, viure a la civilització de la deixalla té la seva vessant negativa: olors, fums, fems mogut pel vent o simplement abandonat arreu, rates, contaminació de les aigües subterrànies... Un tractament seriós dels residus pot minvar el problema, però hom es planteja si hi pot haver solució mentre es mantenguin les premisses.

Fins ara, la producció de residus per habitant ha estat un índex per a mesurar el nivell de vida d'una població. Actualment, ja es comença a utilitzar com a índex de qualitat de vida el percentatge de residus reciclats. La separació domèstica de residus és necessària per al procés. I és evidentment necessari fomentar aquesta possibilitat en campanyes educatives rigoroses. Deixam al lector la comparació d'aquestes idees amb la realitat balear, i les conseqüències que se'n poden extreure.

El consum d'aigua

Ja hem avançat abans com a les Balears l'aigua és un dels elements naturals més limitants per al desenvolupament.

No podem oblidar que, llegendes a part, no tenim més aigua que la que plou, i no tota és aprofitable. Es considera que Menorca (poc turística) consumeix un 77 % dels seus recursos, Mallorca un 81 % i Eivissa el 114 % (Fayas 1985, simplificat). Si algú dubta de la possibilitat de consumir més aigua dolça de la que hi ha, és que no s'ha dutxat a Eivissa (beure aigua de l'aixeta és impossible). Palma ha variat els patrons d'aigua acceptable per al consum humà com a única solució perquè

La gestió dels residus sòlids és un aspecte ambiental deficitari a les Balears, amb previsions de futur molt poc progressistes: el progrés està al reciclatge i a l'educació per al consum, per reduir a un mínim els materials rebutjats. Abocador incontrolat a Cala En Turqueta.

l'aigua de subministre municipal sigui potable. El subministre hídric de Formentera depèn ja de la planta potabilitzadora, que el propi Ajuntament considera insuficient: es preveu (agost 1990) triplicar a l'illa la potabilització d'aigua de mar! La construcció a Eivissa de plantes dessaladores és imminent, i la previsió de fer-ho a Palma també existeix. S'ha avaluat que, a nivell global de Balears la demanda d'aigua existent en pocs anys superarà en més del 100% les disponibilitats actuals (Milla 1984). Cada dia més, el nostre futur depèn del mercat Fuel = Aigua.

QUADRE 5

ALGUNS VALORS DE CONSUMS UNITARIS D'AIGUA			
UNITARIS (litres/dia)	Règim auster	Règim normal	Règim de luxe
Habitant rural	80	140	-
Habitant urbà	210	250	300
Llit turístic	350	440	800

Font: Puga & Hernández (1989) i Machado

El procés, a Mallorca, ha estat espectacular, però no tot està en relació amb el turisme. Les males pràctiques agrícoles també tenen a veure, i en ocasions han estat aliades ben poderoses. El règim privat de les aigües, les extraccions abusives, provocaren ja als anys 60 la salinització de les aigües freàtiques de part de Sant Jordi, just al darrera de les grans concentracions turístiques de S'Arenal. La salinització s'ha estès a gran part de l'horta de Palma. A la conca de Campos (on el turisme és més escàs) el procés ha estat més tardà, però no menys greu. A Sa Pobla i Muro, s'està produint de manera alarmant, encara que aquí l'existència de S'Albufera pot suposar un "buffer" entre l'aigua dolça i la salada. Així i tot, les xifres que presentam de la Font de Sant Joan són alarmants

El deteriorament erosioniu i la pèrdua forestal de les parts altes de Mallorca han fet perdre a l'illa una part de la capacitat de captació i retenció d'aigües pluvials a subterrànies. També la cultura de l'aigua ha variat, i sobretot, no ha existit mai per part dels usuaris forans. No hi ha

sentiment d'estalvi d'aquest element entre els turistes centreuropeus o nòrdics. I el sector turístic té gran facilitat per acudir al mercat i comprar l'aigua, encara que així sigui sostreta a l'agricultura, que no pot pagar els mateixos preus. L'aigua, progressivament, és més escassa, i en conseqüència, més cara. El cercle es tanca sobre el sector agrícola i òbviament sobre l'aigua no utilitzada... per l'home, ja que sí ho és per distints ecosistemes naturals. Podem imaginar que es mantengui un parc natural com és S'Albufera que requereix una certa corrent d'aigua dolça de terra a mar, quan aquest element sigui utilitzat al 100% de les seves disponibilitats? Segurament, la discussió no és gaire llunyana.

QUADRE 6

SALINITAT MÀXIMA I MÍNIMA ANUAL
A LA FONT DE SANT JOAN⁸
(en mgrs per l)

ANY	Mínim	Màxim
1984	291	532
1985	270	540
1986	270	568
1987	312	738
1988	550	612

Font: Mayol e.p., sobre dades de l'IGME

Hi ha, certament, moltes millores a aplicar. La depuració i reutilització d'aigües és encara insuficient. El transvasament d'aigua depurada a l'agricultura suposa una esperança certa per a distintes àrees agrícoles. El seu ús a jardineria o irrigacions recreatives és possible, i s'ha d'incrementar molt. No hi ha una gran solució, sinó la suma de petites millores, i sobretot, assumir que els límits no es poden ultrapassar.

⁸Aquesta font és l'ullal més important de S'Albufera, i proporciona aigua a la Platja de Muro i Can Picafort.

QUADRE 7

DISTRIBUCIÓ DE L'AIGUA A UN CENTRE TURÍSTIC

Ús domèstic.....	65,0%
Jardins.....	10,0%
Piscines.....	7,5%
Lenceria.....	4,5%
Varis.....	5,0%

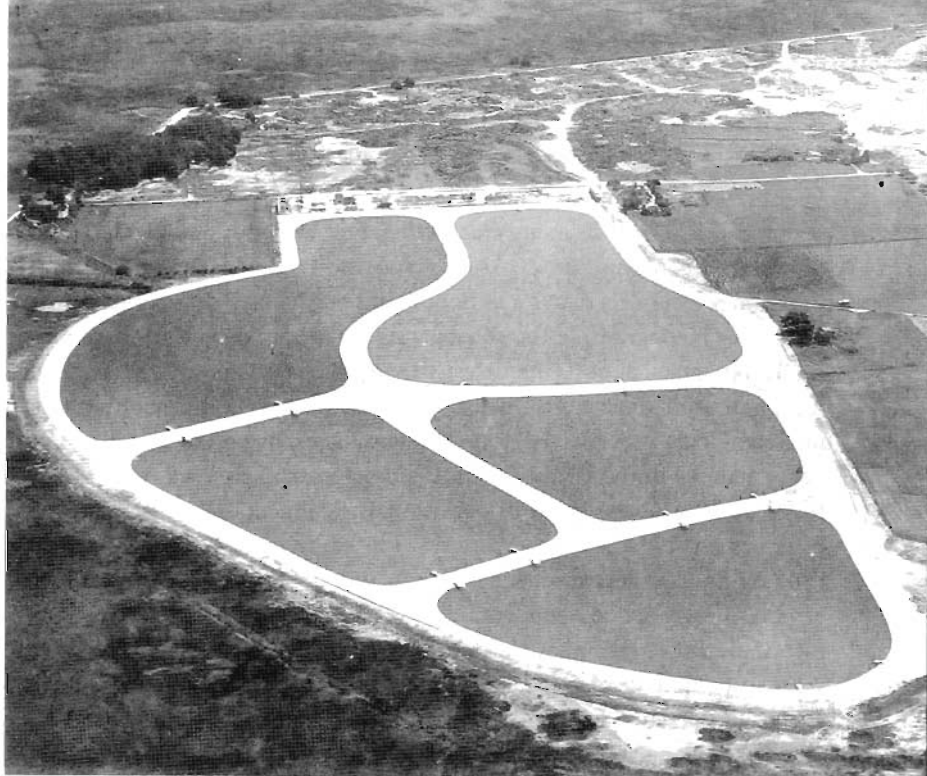
Font: TEN-BEL, Dic. 84 a Març 88

Som de l'opinió que "l'alarma" ecològica d'un territori s'encén quan comença a viure de les seves reserves d'aigua i aquestes comencen a minvar, en qualitat o quantitat. Aquesta situació no sols es viu a les Balears, sinó també a moltes altres parts del món. Al Iemen, per exemple, l'excés de desenvolupament ha provocat un descens del nivell freàtic d'un metre mensual! Començaren bombejant l'aigua de 40 m de fons i el 1986 anaven pels 300 m (Pye & Blackie, 1987).

La contaminació de l'aigua

La font de contaminació més important de les aigües costeres, freàtiques i superficials de les Balears són les aigües residuals urbanes. La situació a les Balears està lluny de ser correcta.

En principi, i per disposició legal, les urbanitzacions i construccions per al turisme, han d'estar dotades de sistemes de tractament d'aigües o abocar als municipals. Encara que aquesta norma s'aplica avui en general, molts dels assentaments antics o bé no la compliren, o s'han sobredimensionat per les dotacions de depuració de què disposen. Les antigues previsions s'han vist desbordades. Per apuntar l'exemple de Menorca, el seguiment sanitari de l'estat de les aigües de cinc platges entre 1983 i 1987, va suposar la declaració de "no aptes" per al bany de Santandria, i en els casos de Cala Blanca, Cala En Porter i Son Bou, la contaminació bacteriana va superar els valors autoritzats (B. Moll: Sanitat Ambiental, in Cortès, 1990).

La depuració d'aigües residuals és una obligació ambiental i ètica, a més d'una exigència justificada del mercat turístic. La situació ha millorat molt en els darrers anys, però dista de ser satisfactòria. (Foto IBASAN, Depuradora de Can Picafort).

No tenim suficients dotacions públiques de depuració, i encara algunes de les existents funcionen malament o no funcionen, pel cost de manteniment. No hem assumit prou que el cost de l'aigua ha d'incloure la quantitat necessària per cobrir les despeses de depuració, quantitat que pot arribar a ser del 40%.

A les àrees costeres obertes, l'emissari submarí pot ser una bona solució, però està molt desacreditat pel seu general mal funcionament: ruptures que no es reparen mai, insuficiència de longitud o profunditat, etc... Dins les badies (Palma, Portmany, Santa Ponça), la situació és especialment greu, i s'ha arribat a danys ecològics de molta consideració.

Afortunadament, els primers afectats per la contaminació d'aigües negres a la costa són els turistes. Ho hem de valorar així, ja que el perill que aquesta contaminació suposa per a la indústria turística ha fet que s'hi posi remei, encara que sigui tard i de manera parcial; però si la contaminació sols afectàs els sectors no humans dels ecosistemes, probablement estaríem en una situació encara molt més negativa i lamen-

table que l'actual. Basta veure la diferència en depuració de les zones interiors i les costeres.

La contaminació té molts efectes: higiènics, estètics tant de vista com d'olfacte, ecològics, etc... Alguns són molt insidiosos: un de molt preocupant és el dels danys a la flora litoral per "spray" de detergents. Els detergents biodegradables ho són a les aigües dolces, però almenys alguns d'ells no tenen aquesta característica a aigües salades. L'abocament d'aigües amb detergents mal depurades suposa la formació d'una micropel·lícula superficial d'aquestes substàncies, que és arrossegada pels vents quan es forma l'"spray" salí. Els detergents alteren les ceres de les fulles de les plantes, la sal hi penetra més fàcilment, i les mata. Aquest efecte és notable a les costes pitiüses, i hi ha savines pluricentenàries de l'illa de Sa Conillera mortes per la pol·lució de Portmany, per exemple.

Així i tot, s'ha de veure com els nuclis turístics són els que apliquen més ràpidament tècniques de depuració d'aigües. L'abocament directe, sense cap tipus de depuració, d'aigües brutes a torrents (i fins i tot a avencs) és pràctica habitual dels pobles de l'interior de Mallorca!

Pel que pertoca a les aigües de bany, algunes són controlades regularment pels serveis sanitaris. La presència de colibacils no és rara, però generalment la qualitat és sempre satisfactòria per al bany. No hi ha dubte que el caràcter generalment obert de la costa, i la renovació de les aigües és un factor molt positiu allà on es presenta. Però insuficient: la prova és que la platja de Sa Calobra, a la costa N de Mallorca, ha figurat durant anys a la llista de les pitjors, sanitàriament, de l'illa.

I en això, no hi ha problemes petits: fins i tot una instal·lació tan mínima com els "xiringuitos" de platja necessiten un control important, que fins ara és molt reduït. Un exemple concret: el 1990, la Conselleria de Sanitat sols fa realitzar 33 inspeccions a establiments de platges, i en 7 casos (més del 20 %) es trobaren filtracions a l'arena de les aigües residuals, òbviament no depurades.

Renou

És evident que el fet turístic provoca un increment en el nivell de renous ambientals de molt diversa naturalesa: trànsit generat o induït, obres i construccions, funcionament de locals de diversió... La normativa municipal procura controlar o regular aquest fenomen en atenció,

fonamentalment, dels propis turistes: una sèrie de municipis prohibeixen determinades obres en època estival, de vegades en tot el seu terme i de vegades sols en els sectors turístics.

Hi ha, però, un cas especialment interessant, i d'enorme incidència: el funcionament dels aeroports, especialment Son Sant Joan (Mallorca) pel seu trànsit i la seva ubicació. Es considera que un 50% de la població de Palma està sotmesa a nivells de renous molestos, que inclouen renous forts a la zona de Can Pastilla, ocupada per 25.000 persones. Sa Casa Blanca pateix renous intensos. Atès que en dates punta Sont Sant Joan mou un avió cada tres minuts i fins i tot més, aquest fenomen és d'una importància molt gran per a les persones que habiten aquestes àrees (Barceló 1975). El fet que l'aeroport sigui dels més permissius d'Europa quant al seu funcionament nocturn, fa que s'hi concentrin els aparells més antics i renouers, de manera preferent, a més, de nit, ja que no poden volar a altres destins. L'agressió que això suposa als mils d'habitants pròxims genera una tensió ben justificada, que ha arribat als tribunals de justícia.

Les activitats dels turistes

La gran majoria dels turistes que acudeixen a les Balears encaixen en el que els sociòlegs denominen turisme de les tres (o quatre) esses: *sun*, (*sex*), *sea & sand*. Aquest fet, paradoxalment, es pot considerar positiu per a l'ecologia insular (sense entrar en altres consideracions). Així, l'impacte que es deu directament a les seves activitats és més concentrat i es limita a àrees determinades, una marcada estacionalitat, i amb un horari igualment limitat (i de vegades intempestiu) (Gaviria 1974). Això no obstant, encara que les demandes siguin una mica prosaiques, els organitzadors del turisme vacacional s'encarreguen de promoure activitats complementàries, com són les visites "culturals" o excursions. Si aquestes activitats fossin acceptades per la gran massa vacacional, el col·lapse ecològic seria previsible.

Aquestes activitats poden afectar en gran mesura els espais naturals, rurals i seminaturals. Evidentment, afavoreixen assentaments marginals per a l'oci, i la instal·lació —molt o poc controlada— de quioscs, bars i botigues de souvenirs que pretenen aprofitar aquest flux de clients potencials, que hi acudeix amb autocars o cotxes de lloguer. La ubicació d'aquestes instal·lacions, a llocs estratègics per ser vistes, augmenta el seu

impacte paisatgístic, igual que les tanques publicitàries.⁹

Els efectes directes de les persones sobre la naturalesa han estat estudiats i tipificats a molts de llocs, i existeix una bona bibliografia al respecte (Aullo Urech, 1972; Pye-Smith & Blackie 1980, Doody, 1984; Gartner 1987, Linn & al.1987, etc), però no hem d'oblidar que el deteriorament d'un medi insular és sempre més greu, ja que és més singular. Tinley (1971) adverteix, per exemple, de l'impacte del turisme sobre els espais naturals protegits i, cosa interessant, sobre els seus responsables. Passa sovint que les autoritats responsables dels espais naturals acaben per atorgar una atenció major a les infraestructures de serveis o als plans de visites que a la pròpia preservació de l'àrea, que ha de ser sempre objectiu prioritari.

QUADRE 8

CÀRREGA INSULAR DE VEHICLES SENSE XOFER		
Illa	Vehicles	Veh/Km ²
Mallorca	5.000	1,7
Total Balears	7.600	1,6
Font: Seguí 1989		

Fems, riscos d'incendis, predació directa, recol·lecció d'especímens, trepig, erosió per vehicles, molèsties a la fauna, alteració de les aigües, etc. són alguns dels impactes ecològics coneguts (V. Garcia Novo, 1982). N'hi ha d'altres.

El turisme als espais naturals

El desenvolupament econòmic, especialment si és conseqüència de nous usos del territori, implica la necessitat de protegir espais. La societat

⁹Estant en premsa aquest treball, ha entrat en vigor la Llei de Carreteres de la CAIB, que preveu la retirada de les tanques publicitàries dels espais rurals en el termini d'un any.

L'accés automobilístic als espais naturals pot generar impactes importants, com és el cas dels que s'han produït al Trenc: alteració de dunes, impactes sobre la zona humida, pol·lució estètica del paisatge, etc.

desitja fer permanents els valors patrimonials —artístics, artesanals, culturals o naturals— i deixar a les futures generacions allò que valora com a positiu rebut de l'avior. Aquesta tendència resulta ben higiènica, però no sempre es pot portar a terme amb solucions simples. En el cas que ens ocupa, es desitja protegir el territori, es dicten normes o lleis per aconseguir-ho, i es manté una dinàmica econòmica i social sobre l'espai protegit que, a canvi dels antics problemes urbanístics, en genera de nous (generalment menys intensos, però no precisament inocus).

La pressió fonamental és "recreativa": espai protegit s'assimila —més o menys— a espai lliure. Si a més, la propietat de l'espai és pública, la situació pot esdevenir dramàtica i fins i tot els propis responsables de l'àrea procuren en ocasions la proliferació d'instal·lacions comercials de platja (bars o restaurants), usos esportius comercials, etc... (V. Plans Especials de Protecció de les Àrees Naturals d'Especial Interès). Les seqüeles erosives, de trepig i arrasament de la vegetació i de destrucció de les dunes són lamentablement òbvies (Es Trenc). En altres ocasions, els Plans de Protecció preveuen la creació d'instal·lacions comercials

(quioscs, bars, restaurants, etc.) inexistents prèviament a l'espai objecte de protecció! (Sa Canova).

Les instal·lacions d'ús públic poden ser molt perilloses per al territori: uns fogons —que suposadament eviten el perill d'incendi— generen: a) l'hàbit d'utilitzar el foc al camp més tost que el menjar fred. i b) una pressió continuada sobre la flora lignificada de l'entorn, amb una degradació evident de l'àrea on estan enclavats.

Protegir el territori suscita un acord públic general. Arribar amb cotxe fins al darrer racó del territori protegit, sense ser una apetència generalitzada, és desig de bona part dels automobilistes que troben oberta la pista corresponent.

Caçar al territori protegit, recollir-hi plantes, deixar-hi fems, acampar, etc... serien accions inoqües o quasi, exercides per pocs usuaris. Però els espais protegits són visitats per desenes o cents de mils de persones anualment. I els efectes de degradació s'afegeixen o es reforcen, i la degradació indesitjada es fa inevitable. La paradoxa és clara: es protegeix un espai natural dels efectes urbanístics del turisme, i es promou un ús recreatiu, turístic fonamentalment, del mateix espai. L'ús públic no és necessàriament incompatible amb la protecció de la Naturalesa, però cal conèixer i valorar els límits i condicions amb què es pot desenvolupar, i tenir ben aclarit l'ordre de prioritats: protegim del turisme, no pel turisme. S'hi han d'establir totes les limitacions necessàries, però no més que les necessàries. Els espais protegits tenen també un paper educatiu fonamental, que seria inviable sense públic.

Turisme científic

Espai natural protegit, espai idoni per a l'estudi científic. És positiu, però té també un vessant perillós: si proliferen els estudiosos que han de recollir mostres o alterar el medi, els valors naturals de l'espai poden ser alterats o degradats.

Les illes són un espai suggestiu, especialment per als naturalistes i científics. No és d'estranyar, doncs, que es produeixi una afluença més o manco permanent, encara que poc significativa numèricament, d'estudiants guiats pels seus professors a col·lectar mostres i realitzar pràctiques de zoologia o botànica, especialment atès el preu de viatge i estada. Hem volgut comentar aquest particular perquè en ocasions

l'impacte que suposa és especialitzat, i incideix directament sobre les localitats protegides, de major interès, i sobre els recursos més singulars i escassos. De l'altre costat de la balança, cal considerar que l'atenció que atorguen aquests visitants als valors naturals de les illes, pot motivar (i ho ha fet, en ocasions) la societat illenca. Esmentem, a títol d'exemple, la influència del documental ornitològic i conservacionista *Majorca Observed* de la BBC (1969) en el moviment social que fruità en la fundació del GOB al 1973. Anualment, es realitzen a les illes viatges d'estudiants de Biologia o Geografia, fonamentalment anglesos, als quals resulta més econòmic venir des de Londres a fer unes pràctiques que desplaçar-se a Escòcia, posem per cas.

Turisme col·leccionista i traficant

Els vols xàrter han posat les Illes ben a l'abast dels col·leccionistes amateurs o professionals que, mancats d'escrúpols, col·lecten o obtenen precisament les espècies endèmiques i rares. S'han detectat ja algunes vegades partides de sargantanes de les Pitiüses als aeroports internacionals, on les autoritats aduaneres les han requisades i tornades a Eivissa. Però quants traficants han pogut burlar la vigilància? La massificació aeroportuària facilita el tràfic d'espècies protegides, i hi ha hagut ja tres intents descoberts d'establir a les Balears centres de tràfic d'aus protegides.

Turisme verd

Un turisme generalment respectuós amb el medi és el denominat turisme verd. Aquests visitants saben com comportar-se a la naturalesa, i disfruten del paisatge sense causar mal, passejant ("wandern"), observant els aucells ("Birdwatching") o les flors. El percentatge de turistes que es dediquen a aquesta activitat és encara baix, però localment pot suposar xifres importants, i més encara per ser fonamentalment de primaveres, i suposar per a determinats establiments un allargament de la temporada. Per al Port de Pollença, avaluàrem per 1986 una xifra mínima de 50.000 estades procedents d'Anglaterra (sobre la correspondència de Pat Bishop, delegada local de la R.S.P.B.: la pròpia existència d'aquesta delegació és ja indicativa). El desenvolupament de Parcs i zones protegides estimula

fortament aquest turisme. Per altra banda, un indicatiu és la publicació continuada de guies i llibres sobre la natura balear destinada a aquest turisme.

Un altre exemple interessant és l'oferta d'algunes agències turístiques especialitzades en viatges de naturalesa. La Ciffen (Paris) entre quarantadós possibles destins, ofereix cinc possibilitats espanyoles: els Pirineus, Astúries, Doñana i els dos arxipèlags, Balears i Canàries. Sols les illes poden compatibilitzar (per quin temps?) els aspectes de turisme naturalista i de turisme industrial. Aquesta agència —com altres— ofereix bàsicament observació d'auells (falcó marí i voltor negre) i excursions.

És clar que quan es depèn d'un turisme que implica milions de viatgers, el turisme verd té un interès limitat. És, per la seva pròpia naturalesa, limitat: els seus atractius poden ser fruites per alguns cents de persones diàries, però no per mils! El Voltor negre pot ser paradigmàtic: una aflluència massiva d'observadors el faria avorrir les localitats que freqüenta, on requereix solitud i calma per desenvolupar el seu cycle vital. Per altra banda, el mateix voltor requereix el manteniment de l'economia tradicional de la Serra (pastoral: les restes de bestiar són la base de la seva alimentació). Es requereix un disseny molt acurat i intel·ligent per aconseguir un turisme que ajudi a viure als pagesos a la Serra, a favor de la seva economia i no en contra, si volem conservar pel futur el Voltor negre (i la pròpia Serra) en una illa turística.

Es requereix concentrar aquests usos en els territoris que ho permeten, evitar també la massificació i procurar que, si la demanda arriba a ser excessiva, es desviï a alternatives d'interès sense afectar als recursos més fràgils (Goldmith 1983).

El turisme verd visita sovint l'interior de Mallorca, i han funcionat també viatges organitzats d'aquesta naturalesa a Menorca. Solen evitar els nuclis de turisme massiu i prefereixen allotjaments modestos i tranquils (alguns s'hi han especialitzat). Solen ser visitants repetitius i acudir al lloguer d'automòbil. Però la seva despesa no va en la direcció lúdica i ètica apreciada pel sector mercantilista, que el sol considerar "pobre". Aquesta afirmació és probablement errònia: Boo, E (1990) quantifica la despesa diària d'aquest turisme un 52% per sobre de la mitjana (Estudis efectuats a Amèrica Central).

Aquest turisme és una justificació més, afegida a les motivacions ètiques, científiques i patrimonials (a les quals personalment donam més

La observació d'aus és un atractiu important per a un turisme poc massificat, propi de la primavera i la tardor. (Foto Biel Perelló)

pes) per a la creació d'espais naturals protegits. Una bona infraestructura en aquest sentit genera el creixement d'aquests visitants, o allarga l'estància d'altres. L'estudi citat quantifica en un 38.3 % els turistes motivats per aquests factors entre els visitants de cinc països crentamericans, i entre el 41 i 75% (segons els països) visiten un o més espais naturals protegits. Un altre treball (Telleria 1991), ens dona altres xifres ben interessants: el 47% de la població dels EEUU realitza normalment activitats relacionades amb la natura, i 29 milions d'americans es desplacen periòdicament per a fruit de les belleses naturals. Els observadors d'aucells americans gastaren uns 70.000 milions de pessetes el 1980 en equipaments varis per al seu lleure, sense comptar les despeses de desplaçament. Els parcs o reserves americans reben, anualment més de 640 milions de visites!

Turisme subaquàtic

Recentment han començat a sorgir alguns centres de turisme subaquàtic, atret per la bellesa i diversitat dels fons marins de les illes, la transparència de l'aigua i les favorables condicions climàtiques. Es tracta

d'una activitat en augment, en principi inoqua, però amb alguns riscos: la recollecció d'espècies sèssils i atractives (nacres, coral·laris, estrelles de mar, grans crustacis). Les localitats d'especial atractiu poden resultar espoliades o alterades de manera notable. Cada any, es veuen desaparèixer així algunes colònies de corall vermell, una espècie rara als fons litorals de les Balears. Seria interessant constatar la relació entre la freqüència de Bogos (Equinoderms) i les localitats més freqüentades pel turisme francès, consumidor d'aquestes espècies: a primera vista, aquests animals s'han fet més rars en aquests indrets.

També, a la llarga, en els punts visitats d'una manera més reiterativa, es pot provocar un canvi de l'etologia i l'ecologia dels peixos, que són pràcticament alimentats a mà i aquestes àrees es converteixen en "zoos" submarins. Aquest és un risc petit, i de conseqüències molt més irrellevants que altres.

Turistes no organitzats, especialment amb mitjans nàutics propis, han ocasionat esporàdicament espoliacions importants, pescant amb botelles d'aire comprimit, amb finalitat comercial. Hi ha lladres de totes les nacionalitats! (També hi ha hagut espoliacions arqueològiques: no és un tema medi-ambiental, però igualment lamentable).

Esports

El turisme cinegètic és una amenaça viva per la fauna de les illes. Resulta sorprenent: no tenim caça major, i la fauna cinegètica autòctona està sotmesa a una pressió molt important per part dels propis illencs, que els especialistes consideren excessiva. Així i tot, s'han promogut muntatges de turisme italià per acudir a les Balears a caçar tords a l'hivern! Un negoci turístic basat en la fauna migratòria és aberrant: la fauna sedentària pot ser, almenys teòricament, gestionada per obtenir excedents que es puguin aprofitar cinegèticament. Això no es pot fer amb els migratoris. Si a més, a les Balears ja sobreexplotam poblacions protegides a altres països, oferir-les a la massacre dels caçadors italians (tristament famosos per l'abús a què han sotmès la seva fauna) és una irresponsabilitat per al futur zoològic del país. Afortunadament, el Parlament Balear va aprovar una resolució en contra d'aquesta pràctica, encara que la seva aplicació no és tan completa com seria convenient.

Els altres esports practicats pels turistes no tenen, en principi, major

impacte ecològic (tennis, Windsurf, navegació, ciclisme...), exepete possibles molèsties puntuals a aucells reproductors (nius d'àguila peixatera, per exemple), o el produït per la ubicació o manteniment de les instal·lacions. En aquest sentit destaquen molt especialment els camps de golf que, encara que molts de promotors els considerin positius i fins i tot "ecològics" (perquè són verds, és de suposar), aquesta valoració s'ha d'invertir: praderes verdes que necessiten ser regades pràcticament a diari i consumeixen tanta d'aigua com una ciutat de desenes de mils d'habitants, estan fora de lloc a unes illes on l'aigua és el factor limitant! Si la seva promoció és exclusivament per emparar la construcció de noves places hoteleres, quan el problema és ja d'excés d'oferta, la seva proliferació és clarament negativa. Mentrestant, de 20 a 30 projectes de Golf es tramiten el 1989, 12 d'ells en espais naturals considerats de necessària protecció, en un fenomen que té molt més d'especulatiu que de turístic (GOB 1990). Un altre esport turístic per excel·lència és l'hípica. Sembla, en principi, una activitat integrada a la Natura, però sovint ha estat mal ubicada: el pas freqüent i reiterat dels cavalls per un sistema dunes o un sòl forestal, provoca efectes erosius molt grans, destrucció local de la vegetació i degradació dels ecosistemes.

Safaris motoritzats

Potser algú considera que desbravar-se o desinhibir-se amb un vehicle tot terreny fent acrobàcies i bajandes lluny de la vigilància i normativa del país d'origen, és un esport; tot són idees. La veritat és que "buggies", motos i tot terrenys ocasionen destroces importants a la vegetació i capes superficials del sòl, igual que passa amb els jeep safaris, fins i tot pintats a tal efecte, quan abandonen les pistes, ja que arriben a formar caravanes de més de deu vehicles seguits. En els darrers anys, han proliferat aquestes pràctiques impactants: els "safaris", i excursions programades a la "Mallorca inèdita" mouen caravanes d'"aventurers", que es llancen als camins rurals més solitaris, àrees dunes (fins i tot protegides!) invadint els sectors que fins fa poc havien estat marginats d'usos turístics, o almenys, d'usos turístics massificats. Als nostres turons i garrigues, l'impacte visual de les erosions ocasionades per aquestes activitats tenen una llarga permanència, ja que l'aridesa fa que la creixença de la vegetació sigui molt lenta.

QUADRE 9

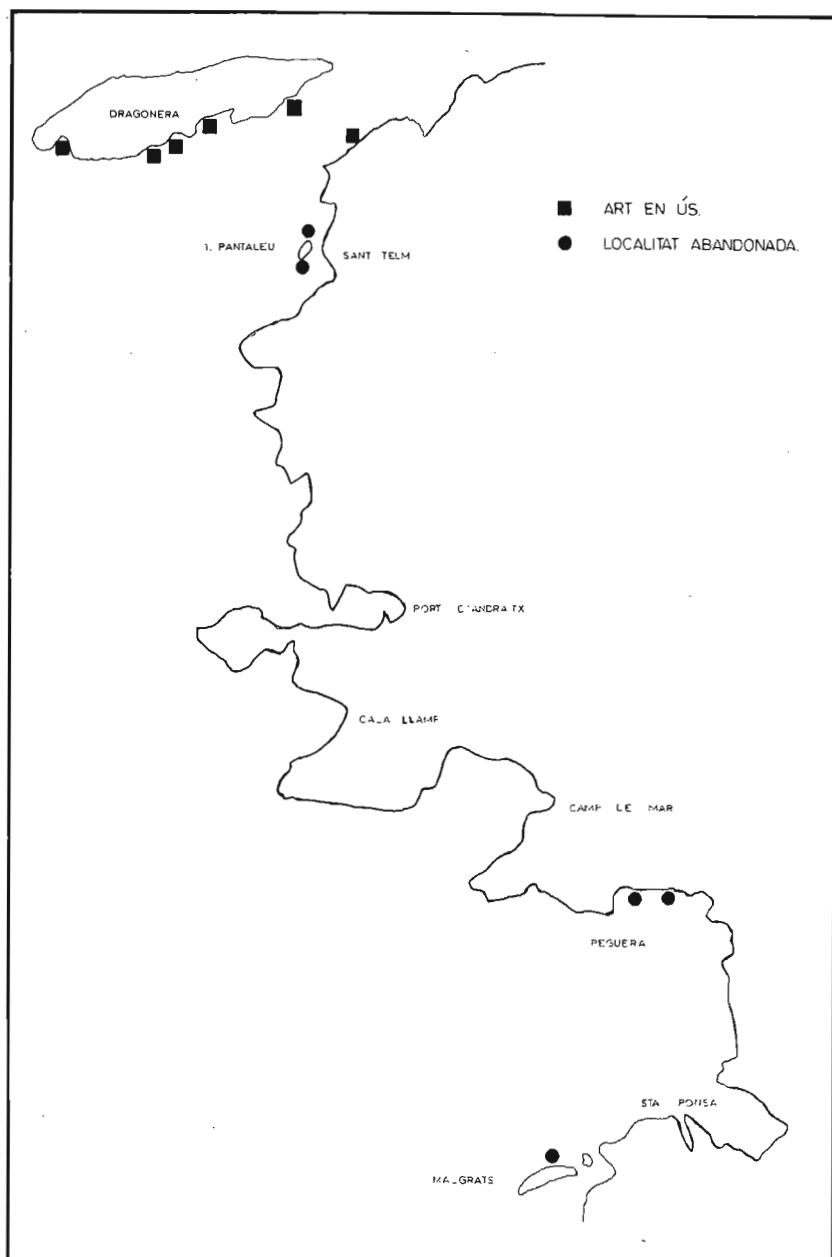
PRINCIPALS EFECTES NEGATIUS DEL TURISME SOBRE EL MEDI AMBIENT A LES BALEARS

- Ocupació inadequada i desmesurada del territori
- Destrucció i alteració dels hàbitats naturals
- Proliferació d'urbanitzacions inacabades o abandonades
- Ús excessiu i inapropiat de l'aigua
- Contaminació d'aqüífers
- Contaminació d'aigües litorals
- Ocupació de sols agrícoles per instal·lacions o equipaments
- Disminució dels usos agraris per terciarització laboral.
- Disminució o eliminació d'usos rurals tradicionals
- Degradació paisatgística per massificació urbanística
- Proliferació de tanques publicitàries i esteses aèries
- Proliferació de pedreres (moltes il·legals).
- Proliferació d'abocadors d'enderrocs i femers
- Femers: abocadors espontanis i brutor difusa
- Deterioració d'àrees sensibles per excés de visitants
- Irrupció de vehicles tot terreny a àrees naturals
- Introducció / dispersió d'espècies exòtiques
- Congestió de trànsit
- Renous
- Pèrdua de la "idiosincràcia" territorial insular

Fonts: Machado, 1990; Aguiló et al 1987.

Altres efectes negatius

En el context ambiental, caldria destacar altres impactes negatius típics del desenvolupament turístic desmesurat: renou, congestions del tràfic, suplantació de l'arquitectura tradicional, etc... El renou, amb l'alteració que suposa de l'ambient vital dels propis habitants de les illes, ha estat comentat ja pel que fa a l'Areoport de Ciutat, però és un problema que es generalitza, i comença a ocasionar conflictes: a l'estiu de 1990

Ubicació d'arts de pesca fixos a l'Oest de Mallorca. La majoria dels arts han estat abandonats per l'excés de navegació esportiva i turística, incompatible amb el seu manteniment.

s'han produït manifestacions populars de protesta al Port de Pollença i altres localitats.

En qualsevol cas, aquests problemes ens semblen secundaris en front de l'impacte creixent, d'índole fonamentalment sociològica, que té lloc avui. No és l'objecte central d'aquest treball estudiar aquest fet, però en qualsevol cas ens sembla útil deixar-ne constància, i ressaltar la component ambiental que presenta el fenomen.

No es tracta d'una consideració inèdita, i nombrosos autors especialistes en turisme n'han destacat la importància. N'hi ha de molt directes, que qualifiquen el turisme massiu com a neocolonització de l'espai (Gaviria, 1975) o fins i tot, prostitució dels sistemes ecològics (Margalef *in.verb.*).

QUADRE 10

RELACIÓ DE LA POBLACIÓ LOCAL I TURÍSTICA			
Illa	Habitants 1987	Llits turístics	Llits x 100 habs.
Mallorca	567.179	259.560	45,8
Menorca	61.284	28.571	46,6
Eivissa	67.109	79.231	118,1
Formentera	4.735	11.063	233,6
Balears	700.307	378.425	54,0

Font: Govern Balear (1988) i Aguiló et al (1987).

L'oferta del turisme de masses no ha aprofitat la diversitat que ofereixen les Balears, sinó que ha configurat el seu propi entorn, homogeneïtzant i creant aglomeracions repetitives, inexpressives i ben alienes a la personalitat illenca. Un percentatge significatiu de turistes esperen trobar a Menorca oliveres i molins de vent (imatge mallorquina), quan no toros i festes flamenques (imatge andalusa)! (Cortès 1990). Els qui coneixem les illes sabem que l'ànima eivissenca no pot ser més forta ni més atractiva. Sant Antoni de Portmany, en canvi, és un perfecte suburbi degradat de Liverpool o Munic, igual que Cala Major, o Magalluf

o Cala'n Porter! El producte, finalment, és un hàbitat turístic estandard. L'illenc percep aquesta banalització de la seva terra, i té dificultats per trobar àrees familiars, amb una certa intimitat, lliures d'estrangers.

Els illencs cerquen espais per al seu oci lliures d'estrangers, i cerquen gent d'una similar escala de valors. Les diferències culturals amb els turistes són massa grans, i en general no es coincideix en gusts, interessos, horaris, etc... Així, sorgeixen establiments, platges i localitats orientades cap als estrangers o la població local. Seqüela d'aquest fenomen és la competència per les zones d'oci, en un procés de privatització, competència que, no cal dir-ho, té un guanyador clar. Els turistes — mitjançant la força i l'habilitat dels promotors— han aconseguit els llocs més privilegiats, generant així recels o enveges.

En aquest context, el canvi de la propietat que es produeix amb gran mesura a la Serra de Tramuntana de Mallorca, progressivament adquirida per estrangers, té un impacte sociològic molt més gran que l'ecològic, i és un exemple molt representatiu. Aquest tipus d'estrangers, que han adoptat les illes per viure-hi o passar-hi llargues temporades, sol cuidar la seva propietat amb zel (o amb fúria, fins i tot), sovint més que els propis illencs.¹⁰ La privatització sol ser molt més absoluta (amb ells arribà la moda de no permetre l'excursionisme, per exemple), però no se sol pretendre la rendibilitat de la terra, i l'explotació se situa a un plànol més racional, i rares vegades hi ha especulació o promocions turístiques (l'excepció existeix, com és regla).

El turisme suposa un canvi social i demogràfic d'un pes enorme. Sols que s'arribàs a un 75% d'execució del que està planificat a Menorca (Cortes 1990), hi hauria 16 nuclis més grans que Mercadal, Ferreries o Sant Lluís, i d'aquests, cinc superarien Alaior.

A les xifres del nombre de turistes que venim utilitzant no incloem el denominat turisme de trànsit, que no és enregistrat a les estadístiques oficials perquè no pernocta a les illes. En temps passat, aquest turisme de via marítima, de creuers, va ser important, i proporcionava als ports un moviment econòmic de consideració. Avui ha perdut gran part del seu pes (sols un 10% dels viatgers arriben a les Balears per via marítima. Aguiló et al 1987), amb l'excepció de l'illa de Formentera, on el trànsit de per-

¹⁰A Formentera, on la colònia estrangera resident és important, són forans la majoria d'afiliats al GOB.

sones i vehicles de caràcter diari és importantíssim, de fet superior al del turisme resident.

La càrrega de turistes diaris que arriben a Formentera, i requereixen uns certs serveis (transport, aigua, alimentació) és molt important. Pot ser que a nivell d'illa, la situació encara no sigui dramàtica, però els formenterers s'han hagut d'acostumar a anar i tornar de ca seva en vaixells ocupats fonamentalment per estrangers. Al 1990, hi desembarcaren 553.172 passatgers, la major part dels quals són turistes.

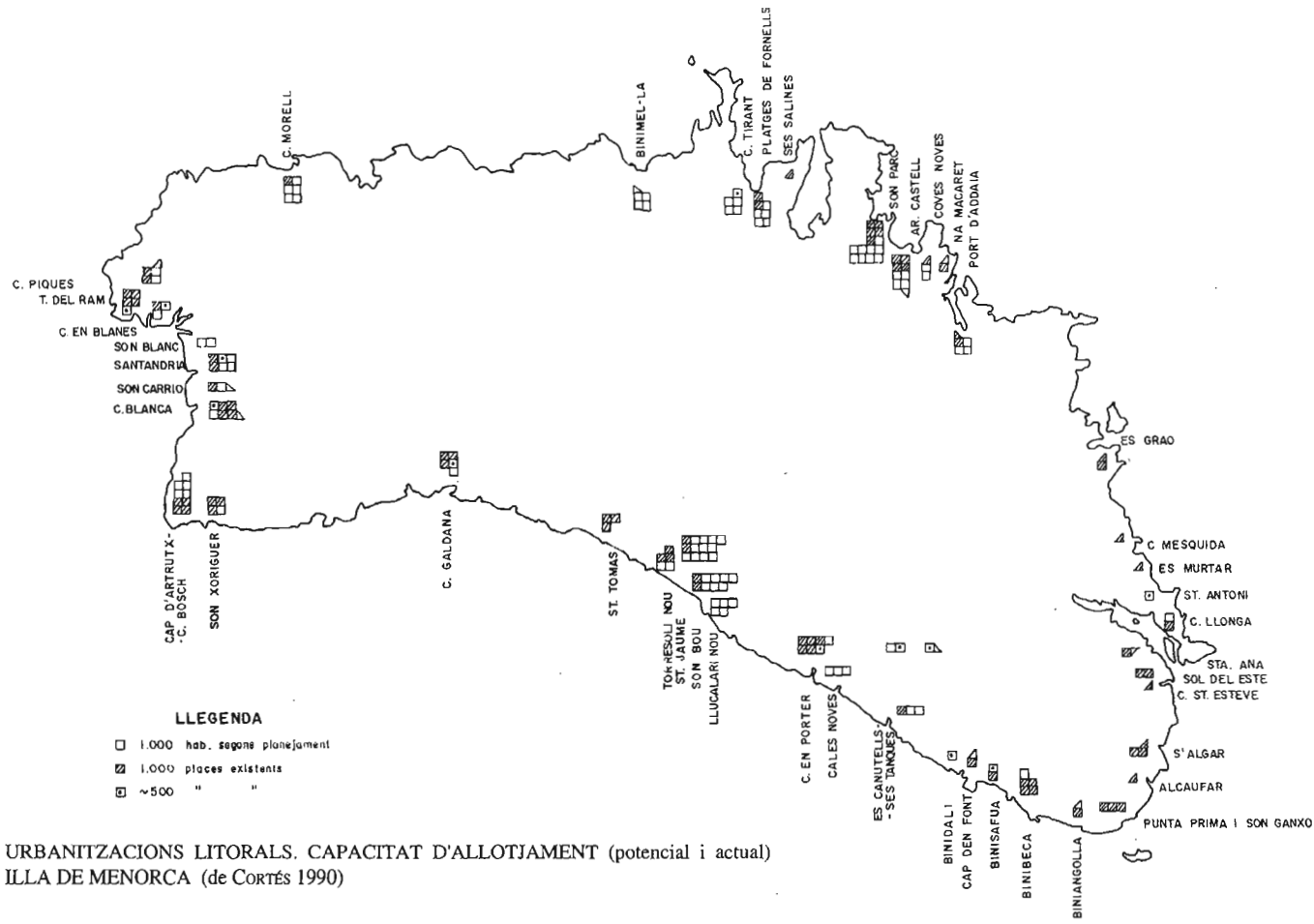
Si Formentera és un cas clar i espectacular, n'hi ha d'altres que sense insularisme directe, també mereixen ser objecte de reflexió: la Serra de Tramuntana és ocupada massivament per un turisme d'excursió, que no dorm ni consumeix gaire aquí. Sa Calobra i Valldemossa necessiten infraestructures i serveis de dia (aparcaments, aigües,...) en funció precisament d'aquest tipus de turisme.

Per altra banda, la participació dels estrangers en el negoci immobiliari comença a ser molt notable. El 1986 s'hi invertiren 10.687 milions, en 2.555 inversions (IBE 1989) fonamentalment d'anglesos (40%) i alemanys (28%). A això cal afegir també el fenomen d'adquisició de grans propietats. S'ha considerat —oficialment— positiu perquè crea demanda al sector de la construcció i als de manteniment i serveis. També se suposa que incrementa el flux de turisme (amics o parents dels propietaris). És evident, però, que va en detriment de l'ús dels serveis hotelers, que incrementa les necessitats d'infraestructura, de serveis socials (una massa important d'aquests nous propietaris són jubilats que vénen al Sud a passar els darrers anys) i que pot suposar una amenaça per la pròpia cultura i vertebració social de les illes. Aquest fenomen es pot veure incrementat amb l'expansió de la multipropietat. Quan veurem amenaçada la pròpia personalitat?

I progressivament, en els nuclis turístics, guanyen terreny els anuncis en llengües estrangeres ("For Sale", "Zu Verkaufen", "Eintritt verboten!", etc.), cosa que genera entre els habitants la sensació creixent i justificada que les illes passen a mans dels estrangers.

Vulguem o no, aquests ingredients aviven la xenofòbia, i la situació pot arribar a ser greu si el nombre de residents estrangers iguala o supera

¹¹Seminar on the Social and Cultural Impacts of Tourism. UNESCO. World Bank, Washington, 1976.

LLEGENDA

- 1.000 hab. segons planejament
- ▨ 1.000 places existents
- ▤ ~500 " "

URBANITZACIONS LITORALS. CAPACITAT D'ALLOTJAMENT (potencial i actual)
 ILLA DE MENORCA (de CORTÉS 1990)

el dels autòctons, fase que es considera com a conflictiva.¹¹ A Menorca, probablement, la capacitat sociològica d'acollida de turistes és inferior a la capacitat de càrrega ecològica. És notable com Eivissa o Deià, per posar dos exemples ben coneguts, han rebut molts d'estrangers residents, però la integració, el contacte social, és probablement més feble que a altres localitats amb una afluència de forans menor.

Hi ha un temor fonamentat a arribar-se a sentir estrany a la pròpia terra, i els illencs començam a veure amb recel com tot es va omplint d'estrangers. Uns vénen com a aus de pas, d'altres repeteixen com a aus migratòries, i n'hi ha que vénen a fer feina, acceptant el bon clima com un valor afegit als salaris. Mentre, patim problemes locals d'atur, i certs llocs qualificats són per gent de fora. Ningú no sap què passarà a partir del 92.

Tot això té lloc a un ritme excessiu per un poble avesat a canvis més graduals. Per això, els sentiments envers del turisme són contradictoris, i mereixen un estudi profund i imparcial, que està per fer.

IMPACTE DEL MEDI SOBRE EL TURISME

Diversos autors s'han ocupat d'esbrinar les motivacions psicològiques profundes que són el suport del fenomen turístic, desvetllant-ne de la més diversa categoria: canviar de rutina, "jugar" a ser distint, desfer-se de la tensió quotidiana, oportunitats lúdiques, etc., i també han analitzat el factor "moda" que arrossega les masses ara aquí, ara allà. Aquestes motivacions no tenen per què coincidir amb les que els propis turistes creuen i declaren motiu de llur visita, o factor de selecció d'un determinat destí.

QUADRE 11

ORDENACIÓ DE MOTIVACIONS PER A L'ELECCIÓ DE CADA UNA DE LES ILLES

	Mallorca	Menorca	Pitiüses
Clima	1	2	1
Platges	2	3	2
Preus	3	5	5
Paisatge	4	4	3
Tranquil·litat	5	1	4

Font: Aguiló et al. 1987

Estudis de *marketing* encara no definitius semblen indicar que la primera motivació ha passat a ser la del factor descans i tranquil·litat a nivell general del turisme europeu en la generalitat de destins. Tanmateix, és obvi que el medi ambient influeix sobre el benestar de la persona (González Liberal, 1972), i la seva experiència turística personal, per bé i per mal.

Factors positius

El nom i el prestigi turístic de les Balears està unit indissolublement a un determinat conjunt de valors: clima, platges i serveis poden ser tres de les principals variables. El fet que precisament els fulletons turístics esmentin els dies de sol i les temperatures mitjanes i màximes (ben allunyades de les centreeuropees, per cert) i la temperatura mitjana del mar, és un indicatiu ben clar.

Els turistes es veuen impactats per la diferència (Del Campo y Francés, 1972). El paisatge balear, a més de variat, resulta ben distint dels de Europa Central. És un paisatge agrest, tessel·lat, violent de vegades, ple de plantes desconegudes, àrid a l'estiu, amb el blau del mar omnipresent i platges clares i transparents, tot imbuït en una llum subtropical que destaca i aviva els colors. Poques persones són conscients d'aquest darrer detall, encara que segurament és fonamental per produir-los la sensació de distint. Els turistes demanen també seguretat, malgrat la suposada set d'aventura que és la base de qualsevol viatge. No és una paradoxa: hom vol aventura, sí, però dins d'una seguretat.

QUADRE 12

SLOGANS UTILITZATS PER LES BALEARS

Baleares, el Mediterráneo en unas islas
 Illa de la Calma (Mallorca)
 Illa arbrada (id)
 Perla de la Mediterrària (Id)
 Illa Blanca i Blava (Menorca)
 Illa Blanca (Eivissa)

Les Balears ofereixen, en aquest sentit, el perfil desitjat. Ofereixen l'exotisme mític de la Mediterrània i així s'anuncien (v. quadre 12), dins d'un esquema de civilització i seguretat europea. A les Balears no hi ha malalties desconegudes, ni animals perillosos, ni tampoc els problemes ambientals característic de les regions industrials. El cromatisme, la llum, tenen un significat especial.

Els centreeuropeus viuen problemes ambientals continuats: pluja àcida, rius contaminats, smog i pol·lució industrial, entorns desnaturalitzats, etc. Episodis com Seveso, el Rhin, Txernobil, etc. han incrementat la sensibilitat dels europeus, de manera tan notable com justificada. I el deteriorament ambiental preocupa de cada vegada més, àdhuc a les vacances. Una enquesta realitzada a Alemanya sobre la percepció de degradació ambiental a les darreres vacances, mostra com més del 57% dels viatgers va percebre problemes ambientals a les vacances de 1989, contra un 29,9% al 1985. A la vegada, aquest darrer any, un 59,2% dels enquestats inclouen la natura entre les seves motivacions de viatge, i un 40,3%, la fuga d'ambients contaminats, mentre al 1984 eren un 38% i un 29,9 % respectivament (Mundt, 1990). El grup d'Experts en Medi Ambient i Turisme de la OCDE, a la reunió de Salzburg (1978) ja va apuntar la conclusió següent:

El medi ambient és un condicionament important per al turisme, i el manteniment d'un bon ambient és essencial per a la continuació del creixement turístic. Recíprocament, la degradació del medi ambient podria produir, i ja s'ha esdevingut a algunes regions, un descens del fenomen turístic.

Encara més: des de 1988, funciona a Alemanya i Holanda, amb el suport de la CEE, un programa denominat Ecotrans, destinat a mantenir una informació actualitzada sobre la situació ecològica i l'estat ambiental dels destins turístics (Mundt 1990).

Les Balears són illes sense centrals nuclears (convencionals si més no: els vaixells de guerra americans o el seu armament fan quotidià el perill, al Port de Palma), i que no pateix els grans problemes ambientals europeus, que socaven la seva psique i el seu entorn. Les Balears ofereixen un ambient idoni per acollir els moderns "refugiats ambientals", persones que defugen l'ambient amenaçador o deteriorat i cerquen zones ben conservades de les illes, que ells mateixos denominen paradisos (Formentera, Deià). Moltes de les reclamacions que des del propi sector turístic sorgeixen reiteradament contra les malifetes urbanístiques a les illes tenen aquest sentit: la massificació, la degradació costera, la pèrdua de qualitat de les aigües i del litoral destrueixen un ambient privilegiat del qual feien país d'adopció, encara que sigui sols per al període vacacional. La preocupació que hem de sentir els illencs hauria de ser molt més profunda.

Factors negatius

Tots els estudis recents elaborats sobre el turisme a les Balears ressalten el deteriorament ambiental generat pels esquemes de construcció massificada, homogènia i despersionalitzada que domina en els principals centres turístics de les illes (Aguiló et al., 1987). L'oferta segueix produint models tòpics i mitificats d'exotisme, desarrelats (vegeu simplement la nova toponímia turística i els noms dels establiments). Encara no s'usa —amb minoritàries excepcions— la senya d'identitat balear, que podria suposar un valor afegit per a acreditar una "marca". A això se suma un factor de massificació i de deterioració del paisatge, dels quals es ressenteix la pròpia raó de ser del turisme.

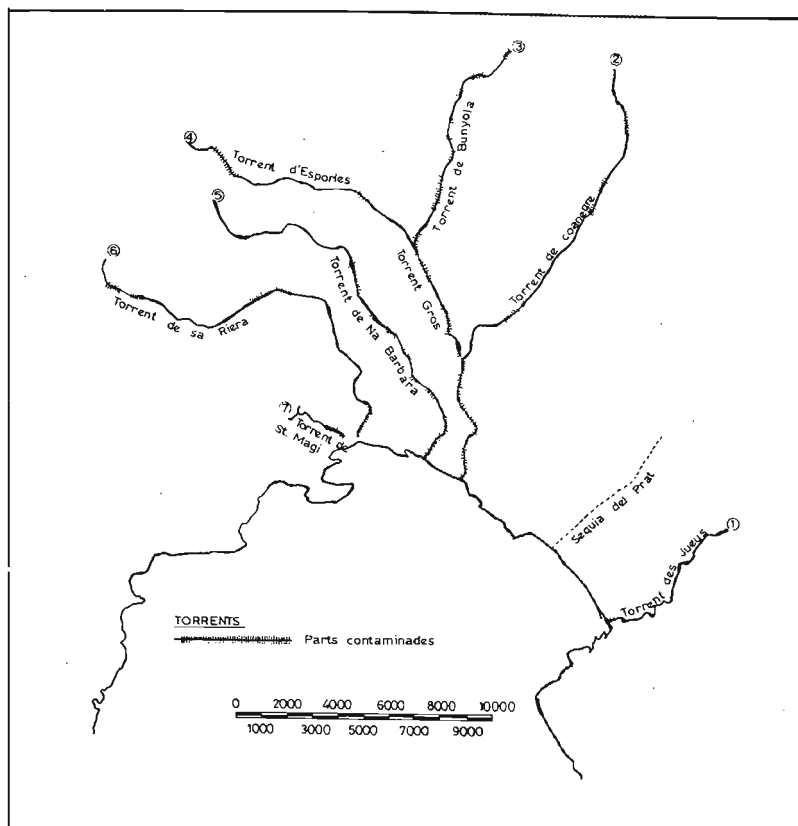
QUADRE 13

ELEMENTS DE QUALITAT AMBIENTAL QUE PERCEP EL TURISTA

Qualitat de l'aire
 Qualitat de subministre d'aigua
 Qualitat de les aigües de bany
 Neteja ambiental
 Nivell de renou
 Capacitat del sistema de drenatge
 Nivell de congestió peatonal i de vehicles
 Estètica de l'ambient construït
 Extensió del paisatge i espais oberts
 Estat de conservació dels edificis
 Jardineria civil
 Carreteres i passeigs

Pres de E.Inskeep (1987)

Sembla clar que el nivell de tolerància ambiental i personal d'un gran sector dels estrangers (especialment del que es denomina turisme de qualitat) és més restrictiu que el dels illencs, i fa referència a qüestions que sovint nosaltres podem no tenir presents (Veure quadre 13). Un

Els torrents són ecosistemes molt valuosos, amb una flora i fauna pròpies, i no simples abocadors o clavegueres. Estat de contaminació per abocaments i deixalles dels torrents de Ciutat a finals de la dècada dels 70, segons un estudi de B. Barceló.

mallorquí, per exemple, pot acceptar o ignorar la presència de brutor a les jardineres urbanes o als pinars. Molts turistes, no. Si traslladam aquests símils a la higiene dels serveis públics o del paisatge, és fàcil pensar a l'impacte que poden tenir sobre el turisme les vores de les carreteres plenes de fems de tot tipus (llaunes, plàstics, papers, botelles,...), a més amb una vegetació escassa que les amaga. Als països nòrdics, més plujosos, la gent llença menys els residus per la finestreta (i no sols perquè sol dur-la tancada), i a més la vegetació l'emascara més ràpidament. No cal lamentar-se de la nostra situació, sinó netejar (i edu-

car) més. Teniu present que la neteja és considerada insuficient per un 38% dels visitants de les Pitiüses, un 19% dels de Mallorca i un 13% dels de Menorca (Aguiló et al 1981).

Pot succeir, per tant, que el grau de deteriorament segueixi en augment sense arribar al límit de tolerància dels illencs, que provocaria la reacció (reparacions i neteges), però que molt abans hagi superat les quotes que accepten els estrangers.

La reacció d'aquests: no tornar, parlar malament de les Balears, en definitiva, el desprestigi. Les continuades queixes ambientals dels turoperadors i altres professionals del turisme són un senyal d'alarma molt important, més que per les seves conseqüències directes —que poden ser greus— pel seu valor indicatiu.

MESURES DE PROTECCIÓ I CONTROL

Si, a aquests factors negatius, hi sumam d'altres, com l'increment d'inseguretats ciutadana, manca de qualitat de l'aigua, increment de renous i pèrdua de qualitat dels serveis, és fàcil entendre que la corda s'està estirant més enllà del que determina la prudència. Hi ha altres mercats verges, exòtics, barats i amb qualitats equivalents a les que va oferir Balears en un passat recent (per exemple Tunís, Turquia...). El risc de que hi hagi un canvi de demanda cap a aquests territoris és ben real, i justifica la preocupació creixent dels professionals del turisme i dels polítics per a trobar solucions a aquests problemes.

Hi ha solucions ideals? Fóra una discussió bizantina, al marc d'aquest treball. És evident, però, que agreujar els problemes, mantenir el deteriorament ambiental i ecològic, ens allunya de qualsevol millora. En canvi, protegir el medi ambient, controlar els factors que el degraden i preveure deterioracions possibles abans que no es produeixin, són objectius d'"ecodesenvolupament" plenament vàlids també com a suport del "sector" turístic.

El planejament

L'Ordenació racional del territori es considera la fórmula més idònia¹² per evitar o reduir desequilibris i desajustaments de base territorial com els que pateixen les Balears. Malauradament, la inèrcia administrativa ha anat perpetuant una planificació desenvolupista, formada en ple miratge del boom turístic, quan les paraules ecologia i medi ambient eren purament acadèmiques. El territori, després del famós Pla Provincial, s'ha anat planificant de manera sectorial, en funció de dinàmiques

¹²Carta Europea d'Ordenació Territorial, 1983.

específiques, i mai globals. A la segona meitat dels anys 70, amb la nova llei del Sòl, la utopia progressista era el Pla Director Territorial. Ara, als 80, amb una Llei d'Ordenació Territorial de les Illes Balears, formada pel primer Parlament autonòmic, el miratge sembla ser les Directrius d'Ordenació del Territori. Mentrestant, es planifica (de vegades de manera ben precària) per al desenvolupament i es planifica per al turisme, i no es planifica el turisme, com seria de desitjar. I quan es promou una planificació territorial es queda a la seva dimensió urbanística, i si cal —via “interès social”— s'adapta (?) a les necessitats turístiques: l'interès social serveix per a construir discoteques, poblats del Far West, hotels i tutti quanti. En definitiva, hom no sap si ha estat el liberalisme o l'anarquia, el principi rector de l'ordenació territorial a aquestes illes!

Les Directrius d'Ordenació Territorial seran un instrument summament útil, però no sembla que gaudeixin de la prioritat política del Govern. Aquest les ha de sotmetre al Parlament de les Balears, de manera que pot ser —si es vol— un instrument consensuat de política territorial i urbanística, que dugui per un camí igualment consensuat el futur físic del país. Malauradament, s'opta per un camí de fets consumats, i abans de les Directrius, la Comunitat Autònoma comptarà amb Plans Directors Sectorials (prevists a la Llei com a concrecions parcials de les Directrius) com a mínim de Carreteres, Residus sòlids, Pedreres, i Ports Esportius, així com amb un Catàleg d'Espais Naturals (a l'altre platet de la balança). No és probablement el camí més racional per establir un model raonable de l'ús territorial. Fins i tot s'han fixat els criteris per un futur Pla Director d'equipaments turístics, com si el turisme no fos un element substancial i definitiu del que han de ser les Directrius. A la vista dels esdeveniments, cal plantejar-se si existeix la més mínima intenció de formular les Directrius d'Ordenació Territorial davant el Parlament, o s'actua com si aquesta figura fos un florilegi legal, com ho va ser, al seu temps, el “Plan Nacional de Urbanismo”, sense veure la diferència notable d'escala: les Directrius, basades en una escala illenca, i acordades per un organisme representatiu i democràtic, són no sols viables, sinó imprescindibles.

Mentrestant, proliferen les actuacions a gran escala, els drets adquirits, els plans parcials aprovats o fins i tot els edificats, o almenys, iniciats. Fa poc, hom ha avaluat en un 40% la superfície urbanitzable iniciada i no construïda (Martínez et al, 1990). Davant aquesta situació, disminuir els espais naturals o rurals de les illes per noves promocions no té cap sentit

de planificació, sols en té d'especulatiu.

Es considera que, en general, el planejament sol alliberar per a usos turístics o residencials tres vegades més sòl del necessari, per evitar un excessiu encariment dels preus o una especulació salvatge. Però l'experiència demostra que no hi ha instruments de gestió adequats per facilitar que sigui un terç del sòl, el definitivament ocupat, sinó que tot ell acaba essent objecte de promoció, i el resultat és un desenvolupament triple del que seria convenient. El territori acaba ocupat tres vegades més intensament del que fóra convenient.

QUADRE 14

SÒTIL DE DESENVOLUPAMENT POBLACIONAL ACTUAL SEGONS EL PLANTEJAMENT A LES ILLES BALEARS I EN ALGUNS TERMES MUNICIPALS

<i>Territori</i>	llits proposats	Places actuals
Mallorca	2.000.546	826.739
Badia de Palma ¹	363.089	233.675
Andratx ²	55.940	11.602
Pollença ²	43.682	19.898
Can Picafort	21.139	41.303
Son Serra de Marina	1.285	6.602
Colonia de Sant Pere-Betlem	3.589	32.679
Canyamel	3.004	23.621
Menorca	172.937 ³	89.855

¹ Inclou els sectors turístics del Calvià, Palma i Llucmajor, exclou Palma i els pobles.

² Correspon sols a la costa

³ Places d'urbanitzacions ja aprovades

Fonts: Rullan (1987), Cortés (1990), Govern Balear (1988), Aguiló et al (1987) i POOT (1992).

També són freqüents els casos en què la pròpia gestió municipal encaixa quotes desorbitades de desenvolupament turístic, en autèntics

LLEI D'ESP AIS NATURAL S I DE RÈGIM URBANÍSTIC DE LES ÀREES D'ESPECIAL PROTECCIÓ DE LES ILLES BALEARS

GOVERN BALEAR

**Conselleria d'Obres Públiques
i Ordenació del Territori**

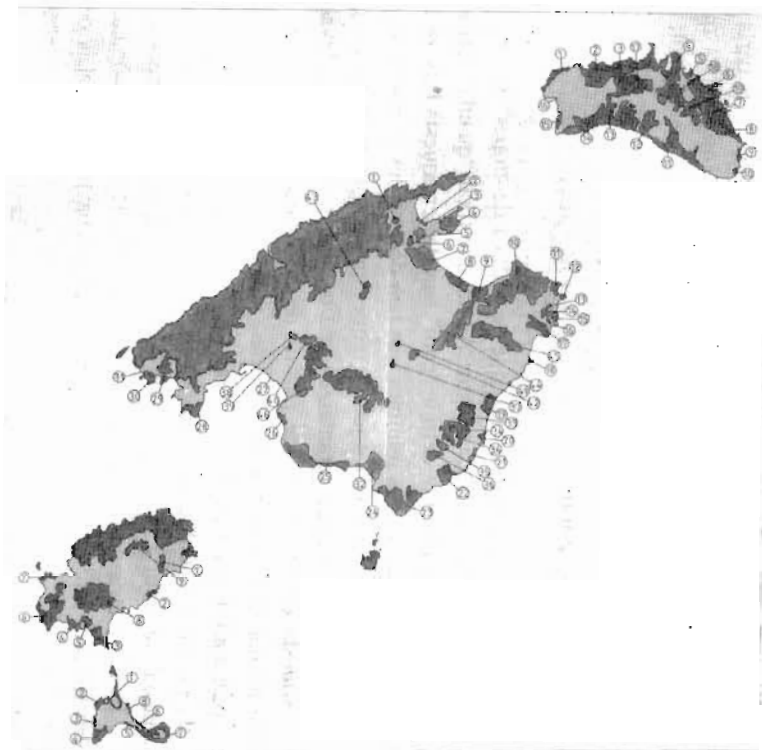
—
***Direcció General del
Medi Ambient***

La Llei 1/1991 ha estat una passa molt important en el procés de conservació de la Natura de les Balears, especialment per al nostre patrimoni natural, i també en relació al mercat turístic. (Fulletó promocional del Govern Balear).

ESPAIS PROTEGITS

ILLA DE MALLORCA:

- 1.- Puig de Maria.
 - 2.- S'Albufera.
 - 3.- Sa Punta Marresa.
 - 4.- La Victòria.
 - 5.- Puig de Sant Martí.
 - 6.- Serra de Son Fo.
 - 7.- S'Albufera.
 - 8.- Dunes de Son Real.
 - 9.- Sa Canova d'Artà.
 - 10.- Muntanyes d'Artà.
 - 11.- Cala Mesquida-Cala Agulle.
 - 12.- Sa Punta de Capdepera.
 - 13.- Puig Segué.
 - 14.- S'Haretat.
 - 15.- Cap Viemall.
 - 16.- Torrent de Canyamel.
 - 17.- Serra de Son Jordi.
 - 18.- Punta de n'Amer.
 - 19.- Colos de Monacor.
 - 20.- Sa Punta i S'Algar.
 - 21.- Punta Negra-Cala Mitjana.
 - 22.- Mondragó.
 - 23.- Cap de Ses Salines.
 - 24.- Es Tranc-Salobrar de Campos.
 - 25.- Marina de Lluchmajor.
 - 26.- Cap Enderroc.
 - 27.- Es Càrmatge des Coll d'en Robassa.
 - 28.- Cap de Cala Figuera-Refueubig.
 - 29.- Cap Andritxol.
 - 30.- Cap des Liamp.
 - 31.- Es Saulet.
 - 32.- Massís de Randa.
 - 33.- Es Fangar.
 - 34.- Sant Salvador-Santuari.
 - 35.- Puig de Ses Donades.
 - 36.- Consolació.
 - 37.- Puig de Sant Miquel.
 - 38.- Son Cos.
 - 39.- Garriga de Son Cautelles.
 - 40.- Puig de Son Seguí.
 - 41.- Puig de Son Notre.
 - 42.- Puig de Bonany.
 - 43.- Puig de Santa Magdalena.
 - 44.- Niv Borge.
 - 45.- Calicant.
 - 46.- Barrancs de Son Gual i Xorrijo.
- Arees Naturals de la Serra de Tramontana.

ILLA DE MENORCA:

- 1.- Costa Nord de Ciutadella.
- 2.- La Vall.
- 3.- Dels Alocs a Fornells.
- 4.- La Mola i s'Albufera de Fornells.
- 5.- Bellavista.
- 6.- D'Adala a s'Albufera.
- 7.- S'Albufera des Grau.
- 8.- De s'Albufera a la Mola.
- 9.- Cala Sant Esteve-Caló don Ralalet.
- 10.- De Cala Alcudia a Punta Prima.
- 11.- De Binparraix a Lluçanar.
- 12.- Son Bou i Barranc de sa Vall.
- 13.- De Biniguaus a Cala Mitjana.
- 14.- Costa Sur de Ciutadella.
- 15.- Son Oliveret.
- 16.- Camí de Baix (Degoñador).
- 17.- Santa Aguda-S'Encusa.
- 18.- El Toro.
- 19.- Penyes d'Egipie.

ILLA D'EIVISSA:

- 1.- Puig de Musollet i Puig de s'Eixeró.
 - 2.- Cap Llibrell.
 - 3.- Ses Salines.
 - 4.- Cala Jondal.
 - 5.- Serra de sa Cova Santa i Puig d'en Palleu.
 - 6.- Cap Llentrisca-Sa Taleassa.
 - 7.- Cala Compta-Cala Bassa.
 - 8.- Serra de ses Fontanelles-Serra Grossa.
 - 9.- Del Puig d'en Besseta al Puig d'en Mussons.
- Arees Naturals dels Amunts d'Eivissa.
- Massís de Sant Carles.

ILLA DE FORMENTERA:

- 1.- Ses Sañines-S'Estany Pudent.
- 2.- S'Estany des Peix.
- 3.- Es Cap All.
- 4.- Cap de Barbaria.
- 5.- Es Ph d'en Catalá.
- 6.- Playa de Mijorn i Costa de Tramuntana.
- 7.- La Mola.
- 8.- Punta Prima.

ILLA DE CABRERA

excessos de cobdícia i insolidaritat municipal. L'origen d'aquesta plaga és el famós Pla Provincial, que venia a consagrar el model desenvolupista i balearitzador amb una previsió de milions d'habitants potencials! A Mallorca, actualment, hi ha planejament urbanístic aprovat capaç per 2.000.546 habitants, sobre 13.494 Ha urbanes unes 22.000 urbanitzables (Aguiló et al 1987). Aquestes xifres ens deixen perplexos. És ben justificat l'intent de fixar topes màxims de desenvolupament, eminentment més territorial que la praxi urbanística vigent: es parla ja de reducció dels llits turístics existents, però els plans urbanístics que es redacten segueixen aplicant previsions d'increment de places molt notables.

De mínims de qualitat

Hi ha qui opina, malgrat tot, que la política de "topes" no resulta la millor per a limitar al sector turístic. Abans que fixar "quants" llits caben a una illa, seria preferible definir "com" han de ser aquests llits, és a dir, determinant les dotacions mínimes que han de tenir les promocions per a crear noves places. Així, aquests requeriments mínims actuen com a limitants, i a la vegada garanteixen una qualitat mitjana més elevada.

Aquesta és la filosofia de partida de la regulació promoguda a les Balears per la Conselleria de Turisme (vull fer notar al lector atent que no parl aquí del Govern de la CAIB, i no és casual). S'assumeix que part dels problemes ambientals que pateix el turista poden ser resolts per aquesta via, com a mínim els relacionats amb la densitat excessiva.

Es considera, des de la perspectiva ambiental (que no ecològica, com veurem més tard), que la densitat òptima d'ocupació turística és de 100 llits /Ha, és a dir, 100 m²/plaça, de manera que el sòl no ocupat per l'edificació es destini a equipaments esportius, jardins o espai de lleure (Lawson & Baund-Bovy 1975, Mills 1983). Hem assumit, a les Balears, els 60 m²/plaça *per noves promocions*, exclusivament a nivell hotelier, i sense considerar les places i densitats existents en els nuclis turístics. Així i tot, aquesta mesura no va ser acceptada pel sector, a jutjar per l'allau de noves places que s'intentaren aprovar abans de la seva entrada en vigor: se sol·licitaren autoritzacions per a 22.000 nous llits!

És una valuosa passa envant, tanmateix, encara que insuficient. Qualsevol observador imparcial ha de reconèixer que hi ha zones

turístiques no ja saturades, sinó que han ultrapassat sobradament la seva densitat admissible: mantenir els turistes a determinats "biotops turístics" implica rebaixar encara més els seus requeriments ambientals, és a dir, captant un altre tipus de turisme, encara menys exigent. El fenomen dels "Hooligans" és, per tant, ambiental!

La millor estratègia és, per tant, una aproximació que combini uns mínims de qualitat amb uns màxims d'ocupació, no ja per solar, sinó per illa o per zona turística. Els dos instruments han de ser coordinats, ja que el territori en pot ser víctima: es pot acabar amb una ocupació més difusa, i major, del territori si sols es considera la variable de la densitat.

QUADRE 15

ALGUNES DADES DE LA PONÈNCIA PARLAMENTARIA SOBRE OFERTA TURÍSTICA IL·LEGAL (PARLAMENT BALEAR 1990)

Les places d'oferta il·legal són avaluades a:

Mallorca: 195.092

Menorca: 60.178

Eivissa i

Formentera: 52.337

Total: 307.607

En el cas de Calvià, l'oferta il·legal d'apartaments és el doble de la legal.

A Pollença hi ha una important oferta no legalitzada a través de cases de camp de les quals n'hi ha a prop de 3.000 arreglades amb aquest fi.

L'oferta il·legal d'apartaments s'ha arribat a fer, a Anglaterra, a través de fulls parroquials.

Entre un 15 i un 25 % dels xàrters són "seat-only", usuaris fonamentals de l'oferta no legalitzada.

L'oferta no legalitzada equival a turisme subvencionat per la societat, i resulta nefasta des dels punts de vista laboral, social, turístic i fiscal.

De major control

Hem comentat ja que el negoci immobiliari-especulador ha estat el pitjor enemic del desenvolupament turístic racional i sostenible a les Balears. La legislació estatal conté mecanismes disciplinaris (Llei del Sòl), més tost teòrics, per a controlar un procés urbanístic desbocat, però els fets demostren que no són suficients, que són anacrònics i que la seva eficàcia depèn de la voluntat política local, no sempre imparcial ni favorable als interessos generals (Quants batles constructors, a les Balears?). La asimetria entre les poblacions de dret i les possibilitats turístiques és espectacular.

El Parlament de les Illes Balears ha tramitat una Llei de Disciplina Urbanística, amb la idea que la serra-pilla urbanística de les Illes sigui controlable, des dels seus orígens. Però l'eficàcia de la llei depèn de la seva aplicació.

Cal considerar igualment que els treballs parlamentaris sobre oferta turística il·legal, prou prolongats i intensos, han estat una valuosa aportació a la definició i solució d'aquests problemes, que suposen també una degradació ambiental per a les illes, ja que les limitacions vigents no són, òbviament, respectades per aquests tipus d'oferta (Parlament de les Illes Balears, 1990).

La protecció dels Espais Naturals

En bona lògica, serien les Directrius d'Ordenació Territorial l'instrument adequat per a assenyalar aquelles zones que s'han de mantenir en el seu estat natural pel paper destacat que poden desenvolupar a nivell ecològic, per la seva importància científica, així com aquells sòls que haurien de ser protegits pels seus valors agrícoles, arqueològics, etc... Però ja hem comentat com la praxi del planejament de tot l'Estat ha tengut un caràcter restrictivament "urbanístic" (en el sentit d'urbà), i s'ha desentès en gran mesura dels espais agraris i naturals.¹³

A falta de planejaments integrats, una mesura positiva per evitar que el turisme, o qualsevol afecció territorial dinàmica i dotada d'empenta

¹³Un indicatiu clar n'és la definició en negatiu d'aquests sòls, que són «no urbanitzables» (Llei del Sòl, 1976). Era més positiva la definició de rústic.

econòmica, alteri els espais d'elevats valors ecològics, és la formació de xerxes d'espais naturals protegits, catalogats legalment: es tracta, per tant, de la protecció específica dels espais naturals, el conegut Catàleg d'Espais Naturals, aprovat recentment, però encara amenaçat de manera reiterativa amb successius intents de modificació.

En general, el sector turístic veu de bon grat l'existència d'espais naturals protegits, ja que constitueix un valor afegit a l'oferta (Cals & Riera 1988), i un element de prestigi per a la "marca" local. Pot ajudar a captar nous sectors de clientela, i ofereix un interessant "add-on" als visitants actuals (Boo 1990) Tal és el parer dels autèntics empresaris turístics a les Balears, i que les protestes que ha generat la protecció d'algun espai provenen més aviat dels sectors immobiliaris-especuladors o els dominats per aquests. Tal vegada sigui aquest l'origen de la visió —simplista, però no totalment falsa— que la política illenca està dominada exclusivament per la pugna d'interessos hotelers/constructors.

L'any 1982, quan Balears inicia la seva època autonòmica, no comptava amb cap espai natural protegit legalment. L'intent tècnic d'incloure alguns parcs naturals al Pla Provincial d'Ordenació no havia tingut èxit. Únicament es comptava amb unes normes subsidiàries de planejament iniciades, per sostreure del mercat immobiliari alguns espais privilegiats, que varen ser aprovades pel primer govern autònom; i amb la declaració de part de la Serra de Tramuntana com a "Paisaje Pintoresco", que condiciona l'estètica de les construccions, però no necessàriament la seva possibilitat. Un panorama, en fi, desolador.

La pressió sobre el territori és, en aquests anys, molt forta. Queden amenaçats espais de gran valor i és, precisament, el cas d'Es Trenc, a Mallorca, directament afectat per una imminent gran urbanització promoguda per capital suec, el que determina una vigorosa reacció del poble illenc, i del Parlament autònom. Es redacta i aprova una Llei per protegir el que es denominen Àrees Naturals d'Especial Interès (Llei 1/1984). Es tracta d'una llei amb efectes purament urbanístics: els sòls afectats per aquesta declaració esdevenen no urbanitzables, s'hi anul·len els plans que els afecten, i s'hi ha de formar un Pla Especial de protecció. La llei s'aplica immediatament al cas d'Es Trenc (1984), i no gaire més tard a Ses Salines d'Eivissa, S'Albufera des Grao i la Punta de N'Amer. La Llei d'Espais Naturals i de Règim urbanístic de les Àrees d'Especial Protecció (1/1991) determina la protecció de quasi cent àrees al total de

les illes, utilitzant fonamentalment aquesta figura.

Quant a espais naturals protegits declarats segons la legislació estatal, sols n'hi ha dos: el de S'Albufera de Mallorca, als termes municipals de Muro i Sa Pobla, i el Parc Nacional de Cabrera. S'Albufera és un Parc Natural de 1700 Has, declarat el gener de 1988 pel Govern Balear. Malgrat que se situï a una contrada que s'ha de considerar saturada, amb problemes importants de recursos (aigua), depuració, etc..., tant la Confederació d'Empresaris de les Balears (CAEB) com el propi Ajuntament de Muro interposaren un recurs contenciós administratiu contra el Parc quan es va declarar, fallat recentment, en favor de la declaració (Juliol 1991).

Per un altre cantó, la declaració de Cabrera com a Parc Nacional ha estat finalment aconseguida l'abril de 1991. Val la pena recordar, en el context d'aquest treball, que si la iniciativa del Parc Nacional va sorgir en el món ecologista, ja molt prest (1975) va ser adoptada pel Foment del Turisme de Mallorca, ànima i esquelet de la Comissió per la Conservació de Cabrera, presidida pel famós Félix Rodríguez de la Fuente, que va fer avançar substancialment la idea entre sectors que hi eren menys permeables.

Però la gran passa per a sostreure del mercat especulador espais significatius a nivell general de les Balears, amb una resultant visible en el procés d'Ordenació Territorial, la té el Catàleg d'Espais Naturals. Aquesta llei, sotmesa a tramitació per tots els grups parlamentaris, amb un consens tal vegada forçat però que pot ser molt positiu per a les Balears, suposa la protecció d'un elevat tant per cent del territori illenc, i defineix un marc de qualitat per a la indústria turística. Òbviament, és una llei insuficient per si sola per a resoldre els problemes del sector, però constitueix una aportació positiva. Així i tot, caldrà veure com es respecta l'esperit de la llei i s'aplica la seva lletra. Fins ara, hi ha hagut intents de construir (uns aprovats, d'altres no), al si dels Espais Naturals d'Especial Interès o dels espais protegits una gran diversitat d'instal·lacions: depuradores d'aigua, camps de golf, edificis d'apartaments, piscifactories, etc... Alguns d'ells, promoguts pel propi govern autònom!

Així i tot, el catàleg suposa la protecció territorial d'una part substancial de la Comunitat, avaluat inicialment en el 34%. És una situació paradoxal: sense el desgavell i la destrucció turística, no s'hauria arribat a una protecció tan substancial del nostre territori. A les Canàries,

Utilizarán distintos símbolos para distinguir entre unas playas y otras

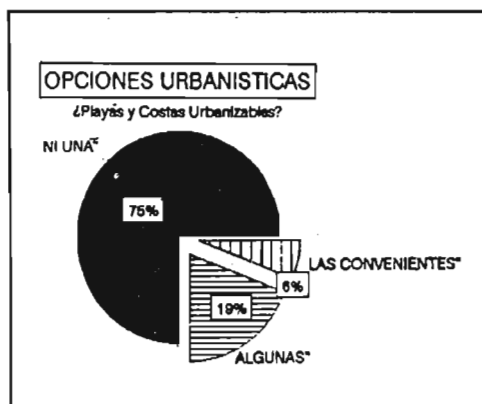
Los TTOO clasificarán las zonas de Mallorca según su respeto al medio ambiente.

Thomson Holidays no transportará más turistas a s'Illot precisamente por las numerosas quejas de los clientes

RESULTADOS DE LA ENCUESTA SOBRE LA VIDA MUNICIPAL DE CIUTADELLA

Sanidad, vivienda y tercera edad, los problemas más preocupantes

El 75% de los ciutadellencs no desea más urbanizaciones

Tres de cada cuatro encuestados respondieron que no desean que se construyan más urbanizaciones en la costa de Ciutadella.

Wolf-Michael Iwand afirma que «TUI no ha creado estos bloques, sólo los ha ocupado»

El inspector ecológico del primer TTOO alemán propone demoler todo s'Arenal

«Desde luego no somos Greenpeace. Aquí se trata de beneficios y el futuro de la empresa»

L'interès del turisme cap al Medi Ambient, i el rebuig als extrems són visibles en aquests titulars de premsa.

amb una problemàtica similar, s'ha protegit un 36,6% del territori.¹⁴ Aquest efecte proteccionista de rebot es coneix també a altres països (Gartner 1987).

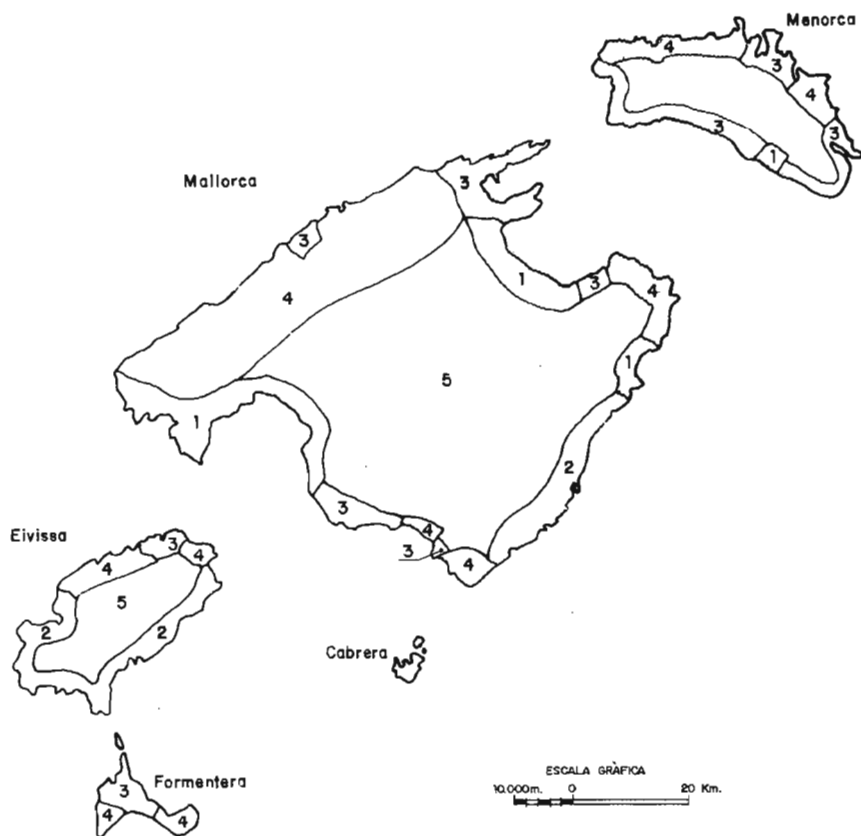
Els espais protegits no són, necessàriament, espais d'ús públic. És evident que la protecció dels espais naturals significa un entorn de qualitat, i també la preservació de la diversitat genètica. Però en moltes ocasions, el turisme requereix també un accés, un ús directe dels espais que, regulat adequadament, pot ser compatible amb la seva conservació. Tradicionalment, l'accés a la natura illenca era permès per la propietat, però no hi ha cap base jurídica que ho avaluï. Avui, l'accés als espais naturals és molt variable. Hi ha espais on continua permès sense traves. D'altres, tal vegada exasperats per conductes incíviques, el restringeixen

QUADRE 16

ESQUEMA BÀSIC I DE FUNCIONAMENT DEL "CONSERVATOIRE"

- El "Conservatoire du littoral et des rivages" va ser instituit per Llei de la República francesa, en data 10.07.75 (Presidència de V. Giscard d'Estaing)
- La seva funció única és la d'adquirir espais litorals, per a la seva salvaguarda, respecte dels espais naturals i de l'equilibri ecològic.
- Les adquisicions són inalienables.
- Disposa de personalitat jurídica, té pressupost propi i el dret d'expropiar en els casos pertinents.
- La gestió dels espais adquirits es confia a les col·lectivitats locals, sota la supervisió tècnica del Conservatoire i sense cap possibilitat d'usos lucratiu i de transformació.
- El finançament de la gestió s'origina a un impost especial sobre les construccions costeres
- Fins avui, el Conservatoire ha adquirit un total de 260 propietats, amb un total de 33.000 Ha. En el cas de Còrsega, la propietat pública se situa a prop del 15% del litoral.

¹⁴Ley 12 / 1987 de 19 de Juny, de Declaración de Espacios Naturales de Canarias. Crea 104 espais protegits en una llei de 5 articles

Ús turístic de les distintes zones de les Balears, segons MOREY, M. a AGUILÓ et al. 1987 (modificat).

1. Arees de pressió intensa
2. Arees de pressió estival intensa, i baixa a l'hivern
3. Arees de pressió moderada
4. Arees sense pressió turística significativa i
5. Arees amb pressió de segona residència.

en part o per complet. N'hi ha també que cobren a associacions d'hosteleria, o que mantenen a l'àrea un negoci turístic (bar o similar) que els compensa per les molèsties que els visitants poden ocasionar.

A llarg termini, però, sembla que la garantia millor per la conservació d'àrees naturals que requereixin una forta limitació d'usos, o que tenguin la vocació d'ús públic (no tan sols turístic), és la propietat pública del sòl.

Aquesta és ja, per si mateixa, una garantia de conservació: basta evocar el denominat Comú de Muro, única àrea costera d'aquest terme sense urbanitzar; o la península de la Victòria, on la propietat pública està delimitada per les urbanitzacions de Mal Pas i d'Alcanada. Balears segueix a la cua de la situació estatal quant a propietat pública del sòl: sols un 2,2% de Mallorca és propietat de la Comunitat Autònoma, l'Estat o els ajuntaments. A Menorca hi ha sols una propietat pública (Es Torretó), interior i poc adequada per a usos de lleure; a Eivissa la situació és similar (Puig de S'Argentera). Sens dubte, l'adquisició de patrimoni públic és una de les assignatures pendents més flagrants de la nosta comunitat autònoma, i per a la seva creació, el litoral hauria de gaudir de la més alta prioritat. Un model similar al del Conservatoire francès seria, a casa nostra, d'una eficàcia i un valor extraordinari (V. quadre 16)

Mesures preventives

A la doctrina ambiental i conservacionista, sempre s'han considerat les mesures preventives com de major interès i utilitat: les afeccions al territori, un cop consumades, són generalment irrecuperables.

En aquest sentit, la normativa d'impacte ambiental resulta fonamental. A les Balears és d'aplicació un Decret propi, però la seva utilització ha resultat molt deficient. La norma és d'àmbit excessivament limitat, i no obliga a les iniciatives estatals ni municipals. Per altra banda, hi ha hagut una desídia o incompetència molt grans en la seva aplicació, i ha estat més tost utilitzada com a eina política o corporativa que com a possible correctora dels desgavells urbanístics i ambientals a les Illes. Tal vegada l'exemple més notable fou el del Port Esportiu de Cala Galiota, per al qual el mateix Servei del Medi Ambient elaborà un estudi ambiental de menys d'un fol. En general, els estudis d'impacte s'utilitzen més com a subterfugi que com a instrument de limitació o de correcció. És probablement necessari adequar la normativa vigent a les necessitats reals del país, preveure la possibilitat de contra-estudis d'impacte a incorporar necessàriament a l'expedient administratiu, i potenciar en definitiva la sinceritat ambiental de les decisions: sols els camins que van a alguna banda tenen sortida.

UN FUTUR INCERT

L'objectiu d'aquest treball és deixar patent la rellevància mundial que tenen les restes de naturalesa de les Illes Balears, cosa que, unida a la fragilitat dels ecosistemes insulars i la limitació de recursos claus, com l'aigua, determina —amb base racional— un ús turístic i urbà restrictiu, selectiu i enormement acurat, amb l'objecte de no alterar ni tadar més recursos naturals dels estrictament necessaris per a un desenvolupament assenyat i sostenible dels propis illencs. És evident que el destí i benestar de futures generacions que viuran a aquestes illes es veuen compromesos per les decisions que avui adoptam.

Aquest plantejament, sigui per inèrcia sigui per inconsciència, no s'ha tengut en el passat, però avui coneixem els processos naturals que regeixen els ecosistemes, i es té una idea prou aproximada de l'impacte —del cost en pèrdues de potencialitats— que el desenvolupament improvisat ha tengut per a cada una de les illes.

El turisme, indubtable font de riquesa en dosi moderada i font de progrés per a la Comunitat Autònoma, li passa com a tantes altres coses, que són positives en dosis moderades, però fortament negatives en excés. El cas és ben conegut:

"Tourism has now reached that inevitable point where it begins to destroy the beauty it is in search of."

Sunday Telegraph, 13th Nov. 1977

A les Balears sembla que hauríem d'haver après de l'experiència. El "boom" dels 60, però, s'ha repetit als 80. El negoci immobiliari-especulador, associat a la implantació d'infraestructures turístiques sembla haver estat el factor revulsiu per al desbordament. Eivissa i Mallorca, almenys a grans àrees litorals, han arribat a una situació de degradació ambiental progressiva de dubtosa reversibilitat. Menorca sembla abocada

al mateix camí, amb una reacció vigorosa, perquè són molts els qui en aquesta illa veuen els perills i els errors comesos a la resta de les Balears. Serveixin de mostra el suggestiu títol de l'assaig de Lopez Casasnovas, 1990: "Menorca i el Turisme. Quan créixer no és progressar", o l'enquesta publicada pel Diari de Menorca el 26.10.1990: "El 75% dels ciutadellencs no desitja més urbanitzacions".

Quintana (1977-78) ha assenyalat com a constant històrica que la macrocefàlia de Palma es dona en els períodes de regressió agrària en favor d'altres activitats econòmiques. El moment que vivim és, en efecte, extremat: "*un fenòmen nou, únic en la història: la urbanització global del conjunt de l'illa*". La única matisació que podem fer a aquesta frase és fer-la extensiva al conjunt de les Balears!

L'impacte ecològic ha estat important, i afecta les expectatives de desenvolupament de la totalitat de cada una de les illes, i als altres sectors econòmics vinculats. A les illes consumim ja les reserves d'aigua no renovable, i a Formentera s'ha hagut de recórrer al dessalatge d'aigua de mar, un procés car econòmicament i, sobretot, ecològicament per la quantitat d'energia necessària. La degradació ambiental va en augment, i es retorna contra el propi sector turístic, encara que aquest no en sigui l'únic responsable. Però tal vegada l'impacte més delicat i preocupant sigui el que es produeix a nivell sociològic, les conseqüències del qual encara no entreveim pràcticament.

Les raons exposades, la pèrdua de prestigi per motius ambientals, juntament amb factors conjunturals, com la fermesa de la pesseta, l'economia als països d'orige i altres, ha determinat una greu recessió al flux de turistes. Mentre el nombre de places ofertades, malgrat els dictats de la prudència, s'incrementa, el nombre absolut de visitants comença a minvar. Malgrat la resitència oficial a parlar de crisi, aquesta és ja patida clarament pel sector, com ho demostra la recessió del nombre de visitants: 514.000 menys al 1990 respecte del 1989 (Garcia, M.L., 1990). Si l'any 1991 no ha estat tan recessiu, sembla clar que la inestabilitat de les regions competidores ha estat el factor clau; mantenir el turisme en un estat tal que depengui, per la collita, de situacions com l'actual de Iugoslàvia és com a mínim lamentable.

Crisi?

La major part de la població activa de les Balears està lligada directament al turisme en bona mesura. En la situació de l'economia balear, és paorós imaginar el que podria esdevenir si per un motiu o altre el turisme es col·lapsa. Les Balears estan "enganxades" al turisme; especialment en el cas d'Eivissa i Mallorca. La situació no és senzilla: Com viure i seguir vivint del turisme? Com evitar la seva degradació, que ha arribat a provocar una contracció del 20% de la despesa per turista i dia en 18 anys? Com evitar l'estacionalitat (més del 50% de visitants en cinc mesos)?

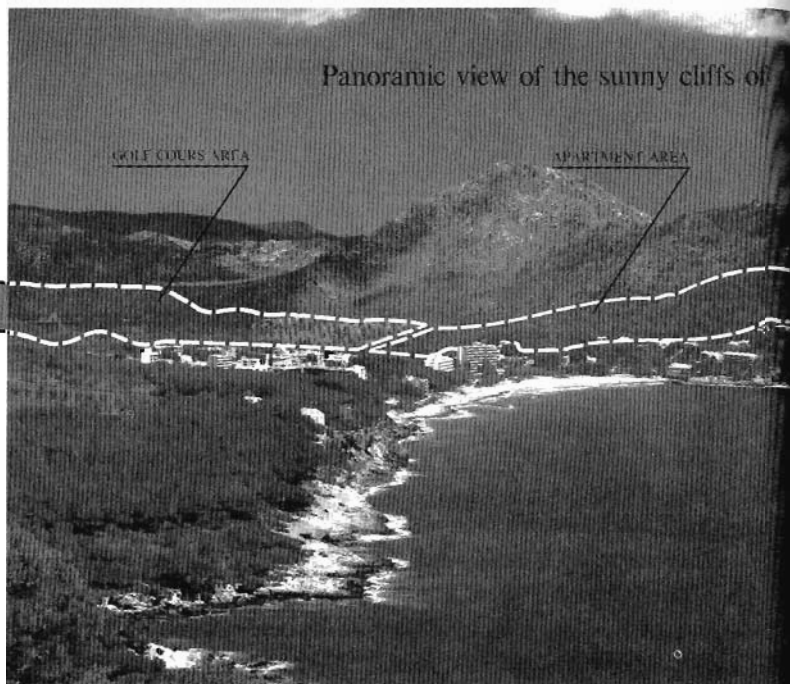
Els experts en prospectiva auguren que a la Mediterrània hi haurà turisme molts d'anys, i que és un fenomen que continuarà creixent en el futur (Grenon, M. et Batisse, M. 1988). Però per a nosaltres no és suficient. Com aconseguir que no es desplaci cap a altres destins? Com aconseguir que no es continuï degradant el medi de les Illes, i no es degradi en conseqüència el nivell del nostre turisme? Com aconseguir canviar el model per a Menorca ara que encara hi som a temps? Com recuperar sense traumes un nivell digne per a Eivissa, Formentera i Mallorca? Què fer amb la pressió dels sectors immobiliari i de la construcció, que forçat han de reduir la seva incidència?

Les Balears es troben en un moment crític, i es parla de fa temps de possibles alternatives.

Turisme de qualitat

Contínuament hi ha veus que escaminen en pro del turisme de qualitat: aquesta seria la solució cap a la qual s'hauria d'orientar l'oferta. Cal reconèixer que es tracta d'una hipòtesi amb components paradoxals i utòpics, car sols la qualitat pot atreure la qualitat. Tal vegada és un plantejament intel·ligent i viable per a Menorca, on el grau de desenvolupament ho podria permetre, i on es pot plantejar "en lloc de" i no "a més de". Tanmateix, cal no enganar-se: avui el turisme d'alt "standing" es mou per motivacions totalment desvinculades del territori, i sols l'utilitza com a suport. Han quedat enrera els temps en què el medi ambient privilegiat de Formentor constituïa una força mítica suficient per atreure els viatgers europeus. Avui els nivells de servei, luxe i

Construction plans for the Golf course and surroundings:

The golf club in sight will include various interesting features: Fairways planted with pine and almonds, canals to the river and green hills. The hills partially offer panoramic views of the Canyamel and Font de sa Cala bays. An 18-hole course up to international standards and measures will be created on the round about 55 Hectar field. Driving range. Pitch and Put Course right near the fortress which has been specially renovated for the Country Club add the special ambiance.

Panoramic view of the sunny cliffs of

Encara avui les planificacions urbanístiques són poc respectuoses amb els paisatges

transformació del territori que aquest turisme exigiria, i amb la quantitat necessària per a la indústria turística que tenim muntada, seria probablement poc desitjable.

De fet, quan avui es pretenen justificar les noves agressions al territori (camps de golf, ports esportius, pseudo-clíniques, turisme rural...) s'invoca immediatament el turisme de qualitat.

Les fórmules de turisme de qualitat poden derivar fins i tot a un impacte ecològic major. La natura és un bé escàs, i una manera d'ofertar una millor qualitat turística és incloure la natura a l'oferta. Basta veure com els noms d'establiments hotelers de nova planta fan cada cop més referència al patrimoni natural (*Dunas Park, Albufera Park, etc...*). Per a oferir qualitat, cal ocupar llocs verjos i construir-hi oferta complementària extensa. Per tot això, el sector conservacionista balear veu amb preocupació i recel les successives propostes de fomentar un turisme de qualitat, si és que es té vertaderament clar el que això significa.

No hi ha dubte que seria positiu millorar la qualitat de l'oferta actual, tot dotant-la de millors serveis i infraestructura, i pujant el nivell dels centres vacacionals actuals. Tant de bo si això s'hagués fet ja fa estona.

Urbanisation ATALAYA CANYAMEL

Urbanisation de Mallorca. Il·lustració d'un fulletó publicitari de Canyamel (Capdepera).

Els intents que hi ha d'utilitzar aquesta via, que podem considerar com a continuista amb millores per poder competir amb altres destins turístics del mercat, plantegen a qui correspon assumir el cost de les deseconomies generades. El tema és conegut: Qui ha de pagar la infraestructura i els serveis necessaris per alçar la qualitat fins a nivells dignes i competitius? Els doblers en joc són molts, i sense una resposta clara, sols se segueix la via d'una fugida cap al davant, que pot simplement acabar amb una agonia més prolongada. El més trist és que, en definitiva, acabaran pagant els més dèbils, i els que en tenen una responsabilitat menor: la **petita** crisi que es viu minva els guanys dels empresaris, però **deixa a l'atur** centenars o milers d'obrers!

Probablement, molt sovint s'invoca un turisme de qualitat quan en el que es pensa és en un turisme qualificat (en el sentit de **Leira & al., 1987**): una oferta distinta, un producte diversificat i elaborat que involucri un sector terciari cada vegada més sofisticat. **Servar la competitivitat a l'especialització.** En termes d'economia regional, substituir la dependència per l'especialització.

Turisme de tercera edat

El turisme de tercera edat es veu com una esperança important, tant pel seu possible nivell com per incidir sobre un dels defectes estructurals més greus: l'estacionalitat. Sembla ser que la nova demanda té bones perspectives, i encara no està clar qui es pot fer amb aquest mercat. El jubilat europeu d'avui disfruta d'un nivell adquisitiu alt, i si no ell directament, sí les institucions que l'emparen. Els seus requeriments fonamentals són un bon clima, la possibilitat de disfrutar l'aire lliure, comptar amb la seguretat ciutadana suficient, serveis especialitzats (assistència sanitària), aliments sans, bones telecomunicacions, companyia i possibilitats d'oci amable.

Si a les Balears aquests ingredients es combinen de manera adequada, aprofitant que comptam amb el primer, bàsic (i que no pot aconseguir el país que no el tengui), es pot incrementar notablement un mercat fora de temporada alta, potencialment molt interessant fins i tot fora d'Europa (Japó). De fet, ja en tenim un desenvolupament real (Quadre 17).

QUADRE 17

VARIACIÓ DE L'EDAT DELS TURISTES A LES BALEARS SEGONS LA TEMPORADA		
Segment	Temporada alta	Temporada baixa
Menor de 30	49%	20%
Major de 60	4%	40%

(Font: Aguiló et al. 1987)

L'especialització en aquest model de turisme requereix inversions importants en seguretat ciutadana, en especialització dels serveis i bones dosis d'imaginació. Les infraestructures per al turisme de la tercera edat no són les mateixes que les que requereix el turisme de masses: l'ambient en què aquest turista es pot sentir a gust a la tardor o l'hivern no és justament un dels nostres grans nuclis estivals semideserts, on alguns hotels es

mantenguin oberts i els carrers buits, bars tancats, etc. Cal, així mateix garantir la desnuclearització de les Balears (ja ens hem referit a les centrals nuclears flotants que solem patir a Ciutat, sense avantatges!), i la vocació pacífica de les Balears. Igualment, s'ha d'evitar la ubicació d'indústries impactants, vigilar la qüestió dels residus sòlids, etc... Amb una paraula, tenir presents els valors medi-ambientals de manera continuada, ja que aquest turisme els té presents a l'hora de seleccionar destí.

Turisme rural i agroturisme

El desenvolupament d'un turisme lligat a l'activitat agrària és una vella aspiració. El camp illenc està en crisi, i veu com el seus veïns, els empresaris turístics, mantenen una activitat econòmica molt important. És lògic aspirar a una connexió. Per altra banda, existeix una certa infraestructura potencialment aprofitable. Les activitats agràries tradicionals requereixen una mà d'obra important, i en conseqüència, moltes explotacions agràries disposen d'edificacions actualment sobre-dimensionades als seus requeriments. Les possessions de la Serra Mallorquina, que acollien grups importants de collidors d'oliva, són un exemple ben representatiu.

Turisme al camp, o el camp (també) per al turisme? Aquesta és, un cop més, l'alternativa. Per uns, el que cal és obrir una porta perquè les explotacions agràries puguin hostatjar turistes, a l'estil dels "Bed & Brekfast" anglo-saxons. Així, l'economia del pagès es veu complementada amb uns ingressos turístics. Certament, es requereix infraestructura i un cert confort; existeixen vies legals per aconseguir, fins i tot, subvencions oficials per iniciar una explotació d'aquest estil. Desgraciadament, però, l'alternativa que molts desitgen no és l'agroturisme, sinó el turisme rural: convertir, pura i simplement, l'**explotació** agrària a explotació turística. Ja hem immolat la costa, ara imolem l'interior. Res de complementar l'economia del pagès, sinó acabar amb el pagès mateix. És el turisme rural. Si la distinció abstracta és senzilla, a l'hora de la veritat resulta més difícil assegurar-se que no hi ha picaresca, i fins i tot que les subvencions d'agroturisme (que tenen sentit perquè a la societat mateixa li interessa mantenir l'activitat agrària), no es desviïn cap a turisme rural, que pot resultar, fins i tot, socialment nociu.

És evident que l'agroturisme pot ser interessant, molt més per al

manteniment de la renda agrària que per al futur turístic de les Balears. Però per això és necessari rigor i serietat. I caldria ser acurats amb els seus vessants ambientals: és lamentable veure com s'ha iniciat amb plantejaments poc respectuosos amb el medi (una bona part de l'oferta existent a Mallorca ofereix la caça com a activitat de lleure!) i fins i tot, amb el client: en algun cas s'ofereixen residències 'a pocs cents de m. del mar', sense informar que aquest resulta totalment inaccessible pels acantilats entre la casa i la ribera!

Reconversió

Tenim un turisme de masses, estacional, prou homogeni i en un medi degradat. Necessitam reduir el seu volum, rompre l'estacionalitat, diversificar els visitants i restaurar el medi.

Un model com el que s'exposa té l'atractiu que pot, fins i tot, ser una alternativa, i no un mer complement als esquemes actuals. En qualsevol cas, s'ha de garantir una implantació respectuosa amb les illes. L'esquema del turisme de la tercera edat, vacacional o de residència —encara incert i pendent— bé podria suposar una nova colonització del territori si es desenvolupa amb esquemes acrítics. L'autèntic desafiament per al nostre futur consisteix a reconvertir el present model de turisme vacacional de masses, vulnerable i dependent, en un altre model que es pugui mantenir dinàmic, competitiu i rendible, i de manera que no suposi noves ocupacions territorials ni degradació ambiental afegida.

Qualsevol reconversió és difícil i traumàtica, però és previsible que el sector públic vegi amb més entusiasme el suport d'una reconversió de les actuals estructures turístiques, que no una subvenció que prolongui l'agonia d'explotacions superades pel mercat i el temps.

Suggeriments

En aquest treball intentam una avaluació desapassionada del fenomen turístic des de la vora ambiental i conservacionista. En tant que científics i naturalistes que som, apel·lam al lector que tenguí present aquesta circumstància a l'hora de valorar els suggeriments que segueixen i si, arribat el moment de cercar noves fórmules, tals indicacions serveixen per a enriquir la dialèctica, ens donarem per satisfets.

La declaració del Parc Natural de S'Albufera ha inspirat els noms de molts establiments turístics immediats. (Foto J.R.Jurado)

Defensa ferotge de la natura

Les restes de natura que perviuen a les illes Balears són ja tan escasses que, com a principi innegociable, s'ha d'evitar a tot preu que minvin ni un punt. Qualsevol nova ocupació d'hàbitats naturals i seminaturals s'ha de considerar negativa. Únicament beneficis molt clars a nivell social (de la Societat, no de societats anònimes!) haurien de justificar excepcions a aquest principi, sempre restringides i mínimes.

Les Balears per als Balears

Una tal afirmació pot semblar inicialment insolidària amb altres regions del nostre entorn geogràfic i polític, però consideram haver exposat els motius ecològics, de l'Estratègia Mundial de la Conservació, i de pervivència cultural, per a sustentar que el desenvolupament turístic sols es pot justificar, en un territori tan singular, en benefici —fins i tot no superflu— dels habitants d'aquest territori.

Illes com les Balears no han de servir de carnatge especulatiu a capitals externs. Si han d'aprofitar a algú, que sigui a la població local. Si algú ve a invertir, que sigui a llarg termini i amb garanties de perdurabilitat.

Numerus clausus

Tota illa ha de tenir un màxim d'ocupació humana. Certament, determinar científicament aquest màxim és summament difícil. Tanmateix, és contradictori amb aquest principi afavorir estratègies de sobredimensionament, sigui amb aprovacions urbanístiques, sigui amb el disseny d'infraestructura (autopistes, túnels, centrals energètiques...).

Al quadre 18 recollim la càrrega ambiental del desenvolupament turístic a cada illa, expressant-la en el nombre de llits per Km² i en el nombre d'habitants (població de dret) per a cada llit turístic.

És indubtable que hi ha molts d'altres factors en joc (densitat i concentració de nuclis, orografia de l'illa, pluviometria...), però pensam que els factors territori i població són els més bàsics, i integren d'alguna manera molts altres paràmetres illencs. Posats a simplificar, ens semblen els més expressius.

QUADRE 18

CÀRREGA AMBIENTAL TURÍSTICA PER ILLA					
ILLA	Superf. en Km ²	Cens 1988(rec)	Llits	Llits/ Km ²	Habit. /lit
Mallorca	3.640	586.002	333.000	91,5	1,8
Menorca	702	64.460	51.000	72,6	1,3
Eivissa	541	72.998	102.000	188,5	0,7
Formentera	82	4.713	7.000	85,4	0,7

Font: Bardolet, 1989

Al quadre següent expressam el que, al nostre parer, seria (o, més ben dit, hauria estat) el màxim idoni de desenvolupament turístic per a cada illa, sense violentar la seva ecologia i el seu medi. La fórmula aplicada és molt simple: per a cada illa, no més d'un llit turístic per habitant o no més de 60 llits per cada Km², prenent sempre el límit més baix, és a dir, el primer que es compleixi.

Evidentment, la fórmula 2/60 podria ser una altra. A les Canàries, un dels autors d'aquest treball proposa com a límit el 2/20. Però les Canàries són illes oceàniques, amb un medi natural encara més fràgil (les Balears són illes continentals), una geografia i una ocupació humana ben distintes de les Balears. El fonament de la fórmula és empíric, i es basa a les nostres apreciacions personals a un medi insular, tan vàlid com el de qualsevol altre professional. Quan es recomana de manera insistent ajustar el desenvolupament turístic a la capacitat de les illes per salvaguardar el medi ambient i mantenir la pròpia personalitat cultural, s'han de donar valors, i ens sembla honorat donar un criteri personal, concret, que serveixi almenys com a punt de referència ambientalista.

QUADRE 19

LÍMIT AMBIENTAL DE PLACES PER ILLA			
ILLA	Actual	Màxim 2/60	Balanç
Mallorca	333.000	218.400	+ 114.600
Menorca	51.000	32.230	+ 18.770
Eivissa	102.000	32.460	+ 69.540
Formentera	7.000	2.357	+ 4.643

Alarma! ens hem passat de molt !

El resultat d'aplicar el criteri 2/60 ens indica un fet ben conegut, evident i sabut: a les Balears ens hem passat fa temps del que la prudència aconsellava. Hem superat els seus (els nostres) límits ambientals, tant a nivell territorial com demogràfic. Les nostres xifres, almenys, serveixen per a quantificar la malifeta, i tal vegada ajudi a reflexionar amb més seny sobre el desenvolupament previst actualment. Quan encara s'aproven noves places turístiques, els economistes han demostrat que des del punt de vista comercial sobren ja 50.000 places. En la nostra opinió, des del punt de vista ambiental en sobren quatre vegades més!

L'alarma vol dir 'stop' i marxa enrera. Els esforços del futur han d'anar en la direcció de reconvertir reduint, i reparar els deterioraments on sigui possible.

La situació no és, certament, homogènia. Eivissa i Formentera superen amb escreix un excés del 60% (en concret, 68 i 66 % respectivament). La situació no pot ser més alarmant. I resulta certament curiós que Formentera mantengui la fama de estar relativament ben conservada, quan és probablement l'illa que pateix un deteriorament ambiental més fort (ja hem evocat els exemples dels recursos hídrics i de l'eliminació de fems).

A Mallorca, l'excés és important (un 34,4%), però s'ha de convenir

que està mal repartit. Una anàlisi més detallada, en base a les comarques illenques (que requeriria, òbviament, modificar de manera important els índexs) proporcionaria una visió ben distinta. Ens contentam a assenyalar com l'illa està sobresaturada, i com superam la densitat de llits per Km². que resulta convenient des de la perspectiva ambiental.

Menorca viu una situació similar. Un excés del 36%, que s'ha de valorar de manera matisada respecte de Mallorca: no existeix, a Menorca, una comarca de la complicació orogràfica (que significa un límit físic evident) de la Serra de Tramuntana de Mallorca. És a dir, l'excés menorquí, encara que quantitativament sigui similar al de Mallorca, no resulta ser qualitativament similar. L'alarma també sona, però amb un to tal vegada menys agut. Cal, però, lluitar per aquests ordres de magnitud si volem evitar a Menorca impactes ambientals o socials tan durs com els que s'han viscut a les illes germanes. El màxim del 2/60 podria salvar el caràcter ramader i industrial de Menorca, i el turisme proporcionaria una activitat subsidiària i un estaló econòmic.

No és així, ailàs, com neix i creix el turisme a Menorca, on se segueixen punt per punt els errors comesos a les altres illes, i que ens han fet clamar al cel tantes vegades.

QUADRE 20

PLANEJAMENT URBANÍSTIC RECENT A MENORCA		
Zona	Llits aprovats	Capacitat actual
Costa Nord	45.353	15.903
Maó- Es Castell	8.219	6.425
Costa Sud-est	20.284	16.536
Costa Sud	49.587	19.998
Ciutadella	49.494	23.136
(Nota: s'inclouen a aquests nombres les places turístiques i les de segona residència, que no es comptabilitzen a la valoració dels quadres 18 i 19)		
Font: Cortès, 1990		

Quedi clar que, en tots els casos, ens referim a llits operatius, no als màxims prevists.

Pels avesats a parlar de turisme en termes d'indústria de masses (Turisme "dur"), la fórmula 2/60 marca sòtils ridículs.

Es podria pensar en un turisme diversificat, de tall rural (armonia, qualitat paisatgística de l'edificació popular o tradicional, tranquil·litat, etc.) i petits nuclis tradicionals però moderns (hotels de 3 estrelles i 40 places). Òbviament, caldria repartir els llits de manera intel·ligent i solidària i segons un model de turisme "light". Els nous establiments haurien d'anar substituint els establiments actuals, molts d'ells obsolets i, sense cap dubte, totalment amortitzats.

Podem exposar aquí un símil pesquer que resulta didàctic. Ja fa temps que els tècnics —i els mateixos pescadors— han constatat que els recursos pesquers de les Balears estan sobreexplotats, i s'ha establert una limitació de l'esforç pesquer: sols es poden matricular noves embarcacions de pesca professional quan es donen de baixa simultàniament els mateixos cavalls de potència d'embarcacions obsoletes. Aquesta pot ser una bona via de reconversió: autoritzar l'apertura de nous establiments quan aquests impliquin simultàniament el tancament de les mateixes places (o millor, d'un nombre proporcional a l'excés insular). S'obre així un mercat per als establiments més degradats, i el sector assumeix de manera racional el cost de la reconversió.

Repartir!

Quin propietari d'un terreny improductiu, fins i tot d'una bona finca, no ha somiat mai en l'arribada d'un comprador estranger que li doni el seu pes en or? Qui no s'ha fet il·lusions amb les travesses o la loteria?

Fins a un cert punt, l'ansia de les autoritats locals per a atreure el turisme al seus municipis és comprensible. Per molts, sembla l'única via per on és possible el progrés, i tenen exemples en els termes veïns. La tendència als excessos, a la incontinença turística, radica a factors tan simples com aquest. De poc serveix intentar frenar el creixement per alt, si no podam per baix.

No sols és just, sinó urgent per al propi futur del turisme, trobar un mecanisme compensatori per als municipis no beneficiats de manera directa pel turisme. És evident que la Serra de Tramuntana, Artà, el Pla

L'existència d'espais naturals protegits al litoral de les nostres illes és la sola antítesi possible al tòpic de la balearització, a més de ser un dret reivindicat pels propis illencs. (Son Saura de Ciutadella).

de Mallorca, etc. aporten paisatge, aigua, dormitoris de servei, espais naturals, etc., i és just que rebin, a canvi, alguna cosa. Repartir és de justícia, i cal apel·lar a la solidaritat entre els municipis.

Aquests municipis de sosteniment contribueixen de manera indirecta, però substancial, al desenvolupament turístic. El greuge comparatiu es fa encara més patètic quan entre dos municipis veïns, un s'ha esforçat a fer complir la llei i evitar planificacions nocives o perjudicials per al medi, i l'altre actua per via contrària; quan, en definitiva, els límits municipals són visibles urbanísticament sobre el territori!

La proposta de l'impost turístic comença a ser vella. El tema és controvertit, però a la llarga, és inevitable, perquè és racional. Aquest impost ha de ser la mare de la compensació intermunicipal, i ha de permetre millorar el finançament de les corporacions locals, que tant poden fer per la millora del medi ambient al seu nivell. Desenvolupar aquesta idea és complex, però no utòpic.

Redimensionar

La major part dels problemes ecològics coneguts responen a una aportació excessiva d'energia o elements en quantitats massa grans o

ritmes antinatural, de manera que no poden ser assimilats pels ecosistemes. La societat sembla funcionar de forma similar, i encara que no sigui matèria de la nostra especialitat, tenim la sensació que bona part dels aspectes positius del turisme es perden pel ritme excessiu amb què es desenvolupen (p.e., qualificació de la mà d'obra local, desenvolupament d'una agricultura o indústria associades al turisme...)

Per què cremar la pólvora tan ràpid? Per qui? L'illa de la calma, quin temps fa que es va perdre? En podem recuperar els vessants positius? Els cicles naturals són lents, i els ecosistemes més madurs i més estables, tenen tendència a ralentir-los més encara. Un desenvolupament pausat és a la llarga més estable i més durador. Més positiu.

A la pràctica: mentre se cerca la manera de rebaixar els sòtils ja consolidats de futur desenvolupament turístic, caldria un redimensionament temporal, allargar els horitzons d'execució. Sols així es aconseguirà rebaixar el seu impacte negatiu.

No hi ha receptes

Ni receptes, ni fórmules magistrals. Les actuacions immobiliàries no es poden convertir en "ecològiques" per l'aplicació d'una solució màgica, de bones intencions ni de màrketing, encara que aquesta sigui l'aspiració de molts de promotors. Hi ha certament solucions arquitectòniques, de volums, altures i dissenys, per reduir l'agressivitat paisatgística de l'edificació. Els límits (p.e., 60 llits/Ha) són positius en aquesta línia, però confiam que el lector que arribi fins aquí hagi copsat que no sols es tracta d'això.

La validesa ambiental, i sobretot l'ecològica, depenen del territori i de molts factors que rarament es poden controlar a una escala d'actuació concreta. Les solucions harmòniques tenen un component local i els components generals. Un concepte urbanístic ecològicament concordant amb un entorn determinat, pot ser simplement desastrós a un altre. Aquest fet és ben evident a nivell d'illes, prou distintes entre si, amb comarques tan contrastades: no cal extrapolar models entre les illes, ni tan sols dins d'elles.

Tolerància versus compromís

Les illes Balears pateixen problemes ambientals greus derivats d'un desenvolupament turístic imprudent, fruit al seu origen, de la inexperiència i en ocasions, de decisions administratives i legislatives adoptades molt lluny de les illes. Però avui és la tolerància local que ens ocasiona la situació que tenim. I no es pot parlar de mals heretats.

El darrers quadres que oferim recullen, a títol de mostra, la perspectiva de desenvolupament turístic en nombre de places previstes (amb dades segurament ja antigues, però ben didàctiques) i de dos municipis illencs, un d'ells (Calvià) que disposa ja de superfícies molt importants destinades a usos turístics, plenament consolidats. Formentera, per la seva part, té l'avantatge de formar una unitat insular, i la situació pot resultar ben aclaridora. La darrera columna indica el percentatge d'increment en el nombre de places o llits respecte de les existents. El lector es formarà la seva pròpia opinió.

QUADRE 21

PLACES EN AVANTPROJECTE AL 1987					
Illa	Hotels	Apartaments	Campings	Altres	Totals
Mallorca	10.574	26.395	920		37.889
Menorca	3.581	9.656			13.237
Eivissa	3.267	1.694	2.035	350	7.346
Formentera			1.000	800	1.800
Total	17.422	37.745	3.955	1.150	60.272

Font: Aguiló et al. 87, simplificat.

Al marge de crisis conjunturals, les Balears tenen davant seu un problema important de definició d'idees, i correspon actuar al sector públic. Més que imprudent, és suïcida deixar que sigui la inèrcia la que actuï, i limitar-nos a l'adaptació improvisada, al "qui dia passa, anyempeny", o al "en acabar la temporada, ja contarem!" Això és fer "surfing polític", i si

sempre és desaconsellable, ho és més en relació al sector turístic, el més dinàmic, però també el més perillós de l'economia balear.

Els nostres plantejaments són ambientalistes, entenem que racionals i de pervivència, i segurament no seran compartits per estaments empresarials o del poder polític. Però cal treballar per obrir pas a aquestes idees, amb l'esperança que tots els afectats pel problema reaccionem en una línia similar. Quedi clar que no aspiram —ni utòpicament— a l'ecodictadura", tan rebutjable com qualsevol altre sistema totalitari o tecnocràtic.

QUADRE 22

PERSPECTIVES DE DESENVOLUPAMENT TURÍSTIC ADDITIONAL A CALVIÀ					
Hectàrees			Llits		
Executades	Proposades	% inc.	Existents	Proposats	% inc.
856	4.037	371	109.731	229.222	104

Estratègies globals

És evident que qualsevol alternativa al turisme de masses passa per la selecció d'una estratègia de desenvolupament global per a les Balears, i dins d'aquesta, per la definició d'estratègies turístiques insulars concordants. S'han d'individualitzar models econòmics insulars ja que els nivells de dependència i d'estructura actual d'algunes illes són ja condicionants definitius, i no hi ha possibilitats reals de canviar els objectius.

Cal que els illencs ens plantejem i decidim dues qüestions:

a) Quin és el nivell de deteriorament ambiental que estam disposats a tolerar a cada una de les illes, i

b) quins són els sacrificis que volem assumir en pro de la defensa d'un patrimoni natural de rellevància mundial, i insubstituïble com a entorn propi.

La transcendència d'aquestes decisions per al futur de les illes, i pels futurs illencs, fa que la definició de les fronteres i els sòtils de desenvolupament hagin de ser adoptades per un consens ampli i general, no sols a nivell polític, sinó també sindical, empresarial, associatiu, científic, etc. Sols així es pot obtenir el suport necessari per a imposar amb fermesa un esquema clar, marcar el rumb a totes les administracions involucrades i a la vegada, es disposarà del compromís polític que obligui a complir, sense excuses ni pretextos, els objectius adoptats.

Fins avui, aquest pacte social no s'ha produït, ni tan sols s'ha plantejat. Mantenir-nos en aquesta indefinició és un acte d'imprudència, i una decisió unilateral, un joc arrogant de ruleta russa.

Bibliografia i Referències

- ALCOVER, J.A., MOYÀ-SOLÀ, S. i PONS-MOYÀ, J. (1981), *Les Quimeres del passat. Els Vertebrats fòssils del Plio-Quaternari de les Balears i Pitiüses*. "Monografies científiques", 1. Ed. Moll. Palma de Mallorca.
- AGUILÓ, E. et al. (1981), *El turismo en las Baleares*. C.G.I. Conselleria d'Economia i Hisenda. 158 ps.
- ALENYAR, M. & NAVINES, F. (1988), "Turismo e Inversiones Públicas. Baleares, sector estratégico". *El País*, 29.12.88 p. 46.
- ÁLVAREZ M. (1976), "Distribución del turismo en Mallorca en el año 1974." *Bol. Cam. Of. Com. Palma*, 690-691, pp. 53-105
- ANÓNIMO (1979), *Congreso turístico de Mallorca. Ponencias y conclusiones*. Conselleria de Comerç i Turisme. Consell General Interinsular.
- AULLO URECH, M. (1972), "La naturaleza y el medio ambiente como infraestructura del Turismo". *Estudios turísticos*, 36: 57-70.
- BARBIER, E.B. (1987), "The concept of sustainable economic development." *Environmental conservation* 14(2):101-110
- BARCELÓ Y COMBIS, F. (1879), *Flora de las Islas Baleares*. E.T.P.J.Gelabert. Palma.
- BARCELÓ, B. (1975), "Aproximación a una geografía del ruido". *Bol. Cam. Of. Com. Palma*, 686-689, pp. 57-74
- BARCELÓ, B. et al. (1979), *El paisaje creado por el turismo*. VI Coloquio de Geografía. Esp. n. 5., 39 ps.
- BARDOLET, E. (1989), «Anàlisis de la carga ambiental turística. Baleares. 1988.» Anexo a la ponencia «Jornadas Turísticas y Medio Ambiente». Manuscrit. 2 ps.
- BARDOLET (1990a), "Baleares. Región Turística Europea del 92". *XIII Congreso Nacional de la FEPET*. Palma de Mallorca.
- BARDOLET, (1990b). "Un tema para debate: Baleares ¿Región turística?" *ECONOMIA. Ultima Hora*, Palma.

- BARETJE, R. (1977), *Tourist carryng capacity. Essai bibliographique* Essais n. 11. Centre des Hautes Etudes Touristiques, Aix-en-Provence.
- BARRENO, E. et al. (1984) Informe, "Listado de plantas endémicas, raras o amenazadas de España". MOPU: *Información Ambiental* 3, 24 ps.
- BLANES, C. et al. (1990), *Les Illes a les Fonts Clàssiques*. Col. Alicorn, 5. M. Font Ed. Palma.
- BLÁZQUEZ, M. (1991), *El turisme i el mediambient, del conflicte a la simbiosi*. Memòria d'investigació. Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear.
- BOO, E. (1990), *Ecotourism: the potentials and Pitfalls*. World Wildlife Fund. Washington DC. 73 ps.
- BROWN, J.H. & GIBSON, A.C. (1983), *Biogeography*. London: The C.B. Mosby Company, 643 ps. (p. 482. Susceptibility of insular biotas to invasion)
- BUDOWSKY, G. (1977), "Turismo y conservación ambiental. Conflicto, coexistencia o simbiosis?" *Parques* 1(4): 3-6 Washington, D.C.
- CALS J. Y RIERA P. (1988), *La proteccion de los espacios naturales y su aportación a la oferta turística recreativa*. 2 vols. Barcelona. Departamento de Economía Aplicada. Universidad Autónoma de Barcelona.
- CASTELLÓ, M. (1984), "El Turismo y el impacto paisajístico". *Contemporary Ecological-Geographical problems of the Mediterranean*, ps. 47-49.
- CONGRESO DE ECOLOGIA Y TURISMO DEL MEDITERRANEO OCCIDENTAL (1972), CONCLUSIONES E INFORMES. *Estudios turísticos*, 36: 413-419.
- CONSELL INSULAR DE MALLORCA (1989), Conclusiones del II Seminari de Muni-cipis Turístics. Tecnoturística 1989. 5 ps.
- CORTÈS, G. (1990), *Una anàlisi de l'oferta turística a Menorca*. Manuscrit. Ins-titut Menorquí d'Estudis. 182 ps.
- DEL CAMPO Y FRANCÉS, A. (1972), "El sentimiento estético, soporte subjetivo del turismo (el paisaje)". *Estudios turísticos*, 36: 202-256.
- D.G.M.A. (1988), *Medio ambiente en España 1988*, Madrid. MOPU. Secretaría General Técnica, 591 ps.
- DOODY, P. (1984), *Natural conservation and Heritage coast*. Recreational Ecology Research Group Report 10. University of London.
- EDWARDS, J.R. (1987), "The U.K. Heritage Coast: an assessment of the ecological impacts of tourism". *Annals of tourism research*, 14(1): 71-87.

- ENRÍQUEZ AGOS, F. (1972), "Las infraestructuras turísticas e industriales y su incidencia en el equilibrio físico y ecológico de la costa. Posibilidades de coexistencia." *Estudios turísticos*, 36: 86-95.
- FARREL, B.H. & MC LELLAN, R.W. (1987), "Tourism and physical environment research". *Annals of Tourism Research*, 14(1) 1-16.
- FIGUEROA PALOMO, M. (1986), *Medidas operativas para evitar la influencia negativa del turismo sobre el medio ambiente*. Madrid. FITUR, 13 pp. (no publicado).
- FOMENTO DEL TURISMO DE MALLORCA (1979), *Mallorca*, 25 ps.
- FRECHILA CAMOIRAS, J. & al. (1977), *Normas técnicas y de planeamiento para urbanizaciones turísticas*. Madrid. Secretaria de Estado de Turismo, 216 pp.
- GARCIA, M.L., (1990), "319.000 turistas extranjeros han dejado este año de venir a Baleares". *Ultima Hora*, 26.10.90
- GARCIA NOVO, F. (1982), "Efectos ecológicos del equipamiento turístico". *Estudios territoriales*, 5: 137-144.
- GARTNER, W.C. (1987), "Environmental impact of recreational home developments". *Annals of tourism research* 14(1) 38-57.
- GAVIRIA, M. & AL. (1974), *España a go-go, turismo charter y neocolonialismo del espacio*. Madrid. Ediciones Turner.
- GOB (1990), *Can Guilló (Pollença). Una Urbanització a un espai natural*. Informe. Dossier multicopiat.
- GOLDSMITH, F.B. (ed) (1983) *Conservation in perspective*. J.Willey & Sons. Chinchester.
- GÓMEZ CAMPO, C. & MALATO-BELIZ, J. (1985), *The Iberian peninsula*. pp. 47- 70 in Gómez Campo, C. (ed). *Plant Conservation in the Mediterranean area*. The Hague: Dr.W.Junk Publishers.
- GONZÁLEZ LIBERAL, P. (1972), "El turismo y su sensibilidad de captación de los valores ecológicos. El factor humano". *Estudios turísticos*, 36: 45-56.
- GOVERN BALEAR (1988), *Butlletí d'Estadística Balear*. Núms. 1 i 2, 80 ps.
- GRIMALT, M. I BLÁZQUEZ, M. (1989), "El mapa de marjades de la Serra de Tramuntana de Mallorca". *Treballs de Geografia*, 42, pp. 43-47. Dept. de Ciències de la Terra. UIB.
- I.B.E. (1990), *Inversiones extranjeras en inmuebles en las islas Baleres*. Conselleria d'Economia i Hisenda. Govern Balear. 85 ps.
- I.G.M.E. (1985), *Calidad y contaminación de las aguas subterráneas en España. Informe de síntesis. I. Memoria*. Madrid: Ministerio de Industria y Energía, 282 pp.

- INSKEEP, E. (1987), "Environmental planning for tourism". *Annals of tourism Research*, 14(1) 118-135.
- LAMOUREUX, C.H. (1979), *Plants* pp. 63-66 in *Atlas of Hawaii*. Honolulu: The University Press of Hawaii, 222 ps.
- LAWSON, F. & BAUD-BOVY, M. (1977), *Tourism and recreation development. A handbook of physical planning*. The Architectural Press.
- LEIRA, E. et al. (1988), *Calvià, a bon port. Avance del Plan General de Ordenación del Municipio de Calvià*. Ayuntamiento de Calvià.
- LIN, J.C. et al. (1987), "Resident perception of the environmental impacts of Tourism". *Annals of Tourism Research*, 14(1) 17-37.
- MACHADO, A. (1990), *Ecologia, Medio Ambiente y desarrollo turístico en Canarias*. Consejería de la Presidencia. Gobierno de Canarias. 121 ps.
- MANNEL, R.C. & ISO-AHOLA, S.E. (1987), "Psychological nature of leisure and tourism experience". *Annals of Tourism Research* 14(1): 314-331.
- MANNING, R.E. (1979), "Estrategias para el uso recreativo de los parques nacionales". *Parques* 4(1) 13-15, Washington, D.C.
- MARFANY, J.L. (1965), *Ideari d'Anselm Turmeda*. Ed. 62. Barcelona.
- MARTINEZ TABERNER A. et al. (1990), Manifest del Comitè científic de les Illes II "Jornades del Medi Ambient de les Illes Balears". *El Mirall* 38: 13-16
- MAYOL, J. (1990), "Pla d'ús i Gestió del Parc Natural de S'Albufera de Mallorca". *Documents tècnics de Conservació*. n. 3. Conselleria d'Agricultura i Pesca. Palma.
- MAYOL, J. (en premsa), "Turismo, educación y conservación de la Naturaleza: El caso del parque natural de S'Albufera de Mallorca". In Halffter, G. (ed) *Actas de la Reunion Iberoamericana de Espacios Naturales Protegidos de Mapimí (México)*, Instituto de Ecología A.C. México.
- McEARCHEN, J. & TOWLE, E.L. (1974), *Ecological guidelines for island development*. Morgues UICN Publications New Series 30, 65 ps.
- MILLS, E.D. (1983), *Design for holidays and tourism*. London. Butterworths, 150 ps.
- MOORE, D.M. (1983), *Human impact on island vegetation*, pp. 237-246, in Holzner, W. & als (eds): "Man's impact on vegetation". The Hague: Dr W Junk Publishers.
- MOREY, M. (1990), *Medio ambiente y desarrollo insular*. Lección inaugural. Universidad Internacional del Mediterráneo. Ibiza.

- MTTC (1985), *Vacaciones en casas de labranza: España 1985-86*. Madrid: Dirección General de Empresas y Actividades turísticas (MTTC) 337 ps.
- MÜLLER-DOMBOIS, D. (1981), *Islands Ecosystems: What is unique about their ecology?*, pp. 485-501 in: Müller-Dombois, D. et al. (Eds), *Island ecosystems*. Massachusetts: Hutchinson Ross Publishing Company.
- MUNDT, J.W. (1990), *Market transparency: Prerequisite for soft tourism*. Actes du Colloque de l'Escala: Les Côtes de la Méditerranée et la protection de l'Environnement. Centre Naturopa. pp.18 - 27
- OCDE (1980), *The impact of tourism on the environment*. OCDE, General Report, Paris.
- ORTUÑO, M. (1986), *Turismo, Medio Ambiente y Empleo*. Estrasburgo. Conferencia permanente de Poderes Locales y Regionales de Europa. 31 ps.
- PARISOT, M. (1957), *Iles Baléares Les Guides Bleus* Illustrés. Hachette. Paris. 128 ps.
- PARLAMENT DE LES ILLES BALEARS (1990), Informe-estudi de l'oferta turística no legalitzada *Butll. Of. Parlm. Illes Balears, II Legislatura* núm 84: 3124-3215.
- PASTOR, B. (1976), "Maria de la Salut. Un exemple de canvi de paisatge dins el Pla de Mallorca". *Mayurqa*, 16, pp. 181- 194
- PEARCE, D.G. (1987), "Spatial patterns of package tourism in Europe". *Annals of Tourism Research*, 14(1): 183-201.
- PETRUS, J.M. (1988), "La dinámica espacial del desarrollo turístico: el caso de Baleares" *Treballs de Geografia*. 40 pp. 89- 110
- PIGRAM, J.J. (1980). "Environmental implications of tourism in Europe". *Annals of Tourism Research*, 7(4): 554-583.
- POLUNIN, O. & SMITHIES, B.E. (1974), *Flowers of South-West Europe a Field Guide*. Oxford Univ. Press. London.
- PORTER, D.M. (1979), *Endemism and evolution in Galapagos Islands vascular plants*. pp. 225-248 in: Bramwell, D. (ed): *Plants and islands*. Academic Press, 459 pp.
- PYE SMITH, C. & BLACKIE, J. (1979), *The impact of tourism on nature conservation* Nature Conservancy Council, 45 ps.
- QUINTANA PEÑUELA, A. (1977-78), "Actividades económicas y urbanización en Mallorca". *Trabajos de Geografía*, 34: 93-128.
- QUINTANA PEÑUELA, A. (1979), *El sistema urbano de Mallorca*. Editorial Moll
- ROMERIL, M. & HUGHER-EVANS (ed) (1979), *Tourism and the*

- environment. Proceedings of the First European Conference on Tourism and the Environment, Jersey.* London: Institute for Environmental Sciences, 45 ps.
- RULLAN, O. (1987), *Espai i Ordenació del territori a Mallorca.* Tesi Doctoral. Inèdit. Palma de Mallorca.
- RULLAN, O. (1989), "El comportament municipal de l'oferta de places turístiques a Mallorca entre 1965 i 1985". *Treballs de geografia*, 41, pp. 99 -105.
- SALVÀ TOMAS, P. (1980) "Las funciones residencial y de ocio como elementos de transformación del espacio rural de la Serra de Tramuntana de la isla de Mallorca". *Trabajos de geografia*, 35, 163-172
- SALVÀ TOMAS, P.A. (1985), " La estructura agraria de las Islas Baleares". *Rev. El Campo.* B.B., Oct. Dic. 1985. num. 100
- SALVÀ TOMAS, P.A. (1989), "Competencias espaciales entre agricultura y turismo". *Treballs de Geografia*, 41 pp. 81-91
- SALVADOR, L.V. (1869), *Die Balearen in Wort und Bild geschildert* (Edició castellana de la Caixa d'Estalvis de les Balears, Sa Nosta, iniciada al 1980).
- SEGUÍ, J.M. (1989), "El Transporte discrecional y la incidencia del turismo en Baleares". *Treballs de Geografia*, 41, pp. 93- 97
- SOCIAS FUSTER, M. (1980), "El desarrollo de las segundas viviendas en Baleares a partir de 1960". *Treballs de Geografia*, 39, pp. 125-130.
- STEUER, R. & R. (1987), *Bergwanderungen in unberührter Natur.* Goldstadt Verlag Pforzheim, 199 ps.
- STOBA, K.J. (1989), *Birdwatching in Mallorca,* Cicerone Guide 96 ps.
- TAET (1983), "Transporte y turismo". *Treballs de Geografia* 38, pp. 141-147.
- TELLERIA, J.L. (1991), "Las aves, un recurso natural. Ventajas e inconvenientes de su explotación turística". *Panda*, 34 p. 6-9.
- TINLEY, K.L. (1971), *The conservation of ecosystems and tourist impact upon these and their custodians.* Pretoria: "Nature conservation as a form of land Use". Proceedings Sarccus Symposium, 173 ps.
- TRAVIS, A.S. (1978), *Planning for tourism development and environmental conservation.* Paris: OECD Environmental Directorate. Summary Report.
- TRUYOLSD M. (coord.) (1982), *Baleares: el Mediterráneo en unas islas.* Federación española de Periodistas y escritores de turismo. Govern Balear. Conselleria de Turismo.
- UICN (1983), *Liste des Plantes rares, menacées et endemiques en*

- Europe. Conseil de l'Europe, Col. Sauvegarde de la Nature, 27, 357 ps. Strasbourg.
- UICN, WWF & PNUMA (1980), *Estrategia mundial para la Conservación. La Conservación de los recursos vivos para el logro de un desarrollo sostenido*. Morges. UICN Publications Centre.
- UNESCO (1973), *Ecología y uso racional de los ecosistemas insulares. Programa MAB, Panel de expertos para el proyecto 7. Informe final*, Paris.
- VIDAL, T. (1979), *Aproximación geográfica a la isla de Menorca*. Manuscrito. 34 ps.
- VARIS AUTORS (1979), *1er. Congrès de tourisme de Mallorca. "Ponències i conclusions"*. Ed. Conselleria de Turisme. CGI. 160 ps.
- WALLACE, A.R. (1892), *Island life, or the phenomena and causes of insular faunas and floras*. London. Mac Millan and Co. 563 ps.
- WILLIAMSON, M. (1981), *Islands populations* Oxford University Press. 286 ps.
- WORLD BANK STAFF (1987). "Environmental, growth and development". *Project Appraisal* 2(2): 75-87. Surrey.
- WTO & UUNEP (1983), *Workshop on Environmental aspects of tourism*. Madrid (Reprint 1988) 158 ps.

Índex

El perquè d'aquest llibre	7
Introducció	9
Turisme i Medi ambient	12
Turisme i ecologia	14
Turisme i política	15
Les Illes Balears, un medi singular	19
La singularitat de la Natura	19
La botànica, un tresor conegut des d'antic	20
El descobriment zoològic més recent	22
La fauna i la flora, en un marc excepcional	24
Fràgil natura	26
Les illes, micromons	27
Recursos limitats	29
Desenvolupament condicionat	33
Desenvolupament selectiu	34
L'impacte del turisme sobre el medi Balear	37
L'equipament turístic	40
El negoci immobiliari turístic	41
Impacte territorial	42
L'ocupació del sòl agrícola	48
Materials per a la construcció	52
Les explotacions turístiques	54
El consum d'energia	55
Residus sòlids	56
El consum d'aigua	58
La contaminació de l'aigua	62
Renou	64
Les activitats dels turistes	65
El turisme als espais naturals	66

Turisme científic	68
Turisme col·leccionista i traficant	69
Turisme verd	69
Turisme subaquàtic	71
Esports	72
Safaris motoritzats	73
Altres efectes negatius	74
Impactes del medi sobre el turisme	81
Factors positius	82
Factors negatius	84
Mesures de protecció i control	87
El planejament	87
De mínims de qualitat	92
De major control	93
La protecció dels espais naturals	94
Mesures preventives	100
Un futur incert	101
Crisi?	103
Turisme de qualitat	103
Turisme de tercera edat	106
Turisme rural i agroturisme	107
Reconversió	108
Suggeriments	108
Defensa ferotge de la Natura	110
Les Balears per a les Balears	110
Numerus clausus	110
Alarma! Ens hem passat de molt!	112
Repartir	114
Redimensionar	115
No hi ha receptes	116
Tolerància versus compromís	117
Estratègies globals	118
Bibliografia i referències	121